

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ»

ВСЕУКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ДОРАДЧИХ СЛУЖБ УКРАЇНИ»

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ
ДОРАДНИЦТВО:
ПРОБЛЕМИ, СТРАТЕГІЯ ТА
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

Матеріали науково-практичної конференції

16 жовтня 2013 р., м. Київ

Київ
ННЦ «ІАЕ»
2013

УДК 338.43:303.443

ББК 65.32

С 36

Редакційна колегія: Р. Я. Корінець, О. Ю. Лупенко,
М. Ф. Кропивко, Т. П. Кальна-Дубінюк,
О. В. Каліберда, М. М. Ксенофонтос

Рекомендовано до друку вченою радою Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (протокол № 3 від 23 грудня 2013 р.)

С 36 Сільськогосподарське дорадництво: проблеми, стратегія та шляхи розвитку : матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 16 жовт. 2013 р.) / [ред. кол. : Р. Я. Корінець, О. Ю. Лупенко, М. Ф. Кропивко та ін.] – К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. – 152 с.

Збірник містить матеріали доповідей науково-практичної конференції «Сільськогосподарське дорадництво: проблеми, стратегія та шляхи розвитку». У доповідях відображено погляди авторів на стратегічні та програмні питання розвитку сільськогосподарського дорадництва України, що відображені в «Стратегії розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні», «Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» та Плані заходів щодо реалізації «Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» на період до 2015 року.

Розраховано на дорадників, експертів-дорадників, керівників та фахівців агропромислового виробництва, державних органів управління, науковців, професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів, широкий загал читачів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 338.43:303.443

ББК 65.32

© ВГО «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України», 2013

© Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2013

ЗМІСТ

<i>Блайх Ерік</i>	Відданість справі – рушійна сила дорадництва	6
<i>Лупенко Ю.О.</i>	Дорадництво – основний елемент системи поширення сільськогосподарських знань	7
<i>Корінець Р.Я.</i>	Сільськогосподарське дорадництво України: проблеми, стратегія та шляхи розвитку	9
<i>Кропивко М.Ф., Ксенофонтова К.Ю.</i>	Про особливості діяльності виробничих і громадських об'єднань в АПК (світова і вітчизняна практика)	17
<i>Гладій М.В., Музика П.М., Доманський А.Я.</i>	Навчально-науково-виробничий комплекс та дорадництво в системі громадських організацій	25
<i>Іванько А.В.</i>	Стан ринкової рівноваги в аграрному секторі: особливості встановлення та завдання служб дорадництва з досягнення	32
<i>Киризиук С.В.</i>	Виклики для системи надання консультаційних послуг в аграрному секторі в умовах євроінтеграційних перспектив України	34
<i>Кропивко М.М.</i>	Особливості створення сімейної ферми в Україні	43
<i>Ксенофонов М.М.</i>	Роль системи дорадництва в контексті вирішення соціально-економічних завдань розвитку АПВ та сільських територій	49

<i>Кудінова І.П.</i>	Моніторинг дорадчої діяльності в сільському господарстві	51
<i>Муляр О.А.</i>	Оцінка рівня поінформованості власників земельних ділянок щодо питань оренди землі	56
<i>Усата Н. В.</i>	Реалізація державної політики у сфері розвитку сільського господарства шляхом впровадження виробничих нормативів (стандартів)	61
<i>Хміль Н.В.</i>	Роль системи дорадництва в переведенні сільського господарства на інвестиційно-інноваційну модель та засади сталого розвитку	64
<i>Шиндирук І.П.</i>	Кооперація та інтеграція в системі економічної співпраці господарюючих суб'єктів	68
<i>Кучерявенко О.П.</i>	Вплив різних способів передпосівної обробки насіння сої на її урожайність	70
<i>Немчук П. В.</i>	Особливості діяльності корпоративних об'єднань в ринковій економіці та напрямів їх співпраці із службами сільськогосподарського дорадництва	75
<i>Припуга Н.В.</i>	Вплив системи дорадництва на вирішення завдань конкурентної політики в молокопродуктовому підкомплексі	79
<i>Сидоренко Є.В.</i>	Використання інформаційно-комунікаційних технологій як елемента підвищення ефективності роботи дорадчих служб.....	82

Тимчук В. М.	Методологічні підходи трансферу технологічних інновацій в системі дорадництва	84
Філатова В.Л.	Необхідність використання сої в годівлі сільськогосподарських тварин	87
Беженар Н. В.	Взаємодія між сільськогосподарськими товаровиробниками та дорадчими службами як передумова інноваційного оновлення АПВ	91
Веремейчик Н.В.	Теплозабезпечення сільських територій на основі раціонального використання місцевих ресурсів	93
Коваль І.В.	Роль консалтингу та дорадництва у розвитку аграрного ринку	95
Пугач Н.А.	Доцільність популяризації знань про сільський зелений туризм серед сільської молоді	108
Тісняк О.С.	Перспективи взаємодії між сільськогосподарськими товаровиробниками та службами дорадництва за етапами ризик-менеджменту	116
Якунічева А.Ю.	Вивчення попиту на дорадчі послуги в Запорізькій області	118
	Стратегія розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні	124
	Концепція формування державної системи сільськогосподарського дорадництва (проект)	142
	План заходів щодо реалізації «Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» на період до 2015 року	146
	Рекомендації науково-практичної конференції «Сільськогосподарське дорадництво: проблеми, стратегія та шляхи розвитку»	147

ВІДДАНІСТЬ СПРАВІ – РУШІЙНА СИЛА ДОРАДНИЦТВА

Ерік Блайх,

керівник проекту USAID AgroInvest

Агентство Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID) і Проект USAID «Агроінвест» мають за честь разом з Міністерством аграрної політики та продовольства України і з Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України підтримувати цей форум, присвячений розвитку сільськогосподарських дорадчих служб і дорадництва в Україні.

При ознайомленні з тематичними дослідженнями і літературою мене завжди дивувала відсутність єдиного визначення сільськогосподарських дорадчих служб, спільного розуміння їх ролі та функцій, що означає їх надзвичайне концептуальне значення. Але, незалежно від місця та особливостей для всіх сільськогосподарських дорадчих служб притаманна наступна наскрізна особливість.

За визначенням ФАО, сільськогосподарські дорадчі служби здійснюють свою діяльність шляхом інформаційно-освітнього впливу задля підвищення ефективності і продуктивності праці аграріїв, розвитку села, підвищення рівня життя сільських мешканців, їх сімей та громад, та задля загального економічного процвітання і забезпечення продовольчої безпеки. Але не буду забирати час в доктора Бородіної, про міжнародні аспекти сільськогосподарського дорадництва ви зможете почути від неї трохи згодом сьогодні.

Я хочу висловити свою вдячність і повагу всім присутнім в цій аудиторії, адже саме Ваша відданість справі і щоденна робота є рушійною силою сільськогосподарського дорадництва в Україні. Я розумію, наскільки важку роботу Ви робите, скільки бюрократичних бар'єрів ви долаєте на своєму шляху, дякую вам за Ваш час, який ви змогли знайти для того, щоб відвідати цей захід.

Сьогодні ви будете мати можливість послухати дуже важливі і цікаві доповіді ваших колег і партнерів стосовно важливих і актуальних питань розвитку сільськогосподарських дорадчих служб в Україні.

Я сподіваюсь, що всі розуміють, коли ми сьогодні вийдемо за ці двері, це буде не кінець, а лише початок діалогу, і я дуже сподіваюся, що ви використовуватиме та поширюватиме на місцях знання, набуті сьогодні.

ДОРАДНИЦТВО – ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ПОШИРЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗНАТЬ

Ю. О. Лупенко,
д. е. н., професор, академік НААН,
директор Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»

У більше ніж 150 країнах світу сільськогосподарське дорадництво є ефективним способом допомоги багаточисельним сільгоспвиробникам і сільському населенню у вирішенні їхніх проблем. У Європейській хартії розвитку сільської місцевості (1996 р.) Рада Європи визначила, що сільськогосподарське дорадництво є основним елементом системи сільськогосподарських знань, до якої належать дослідження та навчання. Рекомендаціями ЄС №73/2009 регламентована необхідність для держав – членів ЄС використовувати всебічну систему консультування фермерів.

На відміну від установ аграрної науки і освіти діяльність сільськогосподарських дорадчих служб переважно зосереджена на наданні дорадчих послуг сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню безпосередньо в сільській місцевості з питань:

- підвищення рівня професійних знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення сільськогосподарського виробництва;
- сприяння розвитку і стабільному функціонуванню інфраструктури аграрного ринку;
- інформаційно-дорадчого забезпечення інноваційних моделей розвитку сільськогосподарського виробництва;
- сприяння розв'язанню проблем сільського населення та комплексному розвитку сільських територій.

Продуцентами організаційно-економічних інновацій в АПК України є вчені аграрники – економісти, зосереджені у ВНЗ і науково-дослідних інститутах НААН. Провідною установою з цих питань є Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», головний виконавець НТП НААН №39 «Науково-

методологічне забезпечення економічних засад конкурентоспроможного аграрного виробництва і розвитку сільських територій».

У цих стінах розробляються проекти стратегій і програм розвитку АПК і сільських територій, основні організаційно-методичні рекомендації з питань економіки, менеджменту, маркетингу, обліку, податків, розвитку кооперації і спільної діяльності та інших організаційно-економічних інновацій, які у наш швидкоплинний час необхідно швидко поширювати і впроваджувати у виробництво.

Разом із тим необхідної інфраструктури для поширення цих інноваційних розробок (на відміну від технологічних інститутів НААН, які мають дослідні і базові господарства, в яких апробуються і впроваджуються технологічні новації), наш Інститут не має.

Щоб ліквідувати цю прогалину, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» ініціював створення громадських об'єднань «Всеукраїнський Конгрес економістів – аграріїв», учасниками якого є практично всі провідні вчені аграрії – економісти, а також «Федерація бухгалтерів, аудиторів і фінансистів АПК України», налагодивши таким чином тісні зв'язки з викладацьким загалом системи аграрної освіти.

Налагодження ж прямих зв'язків безпосередньо з виробниками у Інституті залишається «ахіллесовою п'ятою».

Тому ми раді налагодженню контактів з Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України (НАСДСУ).

Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України об'єднує сільськогосподарські дорадчі служби, сільськогосподарських дорадників і експертів – дорадників, основним завданням яких є широке впровадження у сільськогосподарське виробництво і соціальну сферу села інноваційних рішень шляхом безпосередньої організаційно – консультативної роботи з працівниками сільськогосподарських підприємств, фермерських і особистих селянських господарств, сільських рад і сільським населенням через проведення на місцях науково-практичних семінарів, запровадження демонстраційних проектів, безпосереднє консультування.

Отже, ми бачимо своїм безпосереднім завданням спільно з Асоціацією створення розгалуженої дієздатної системи сільськогосподарського дорадництва в Україні.

З цією метою відділ проблем галузевого і територіального управління (зав. відділом М.Ф. Кропивко, який є одним з віцепрезидентів Вашої Асоціації) проводить дослідження з проблем розвитку сільськогосподарського дорадництва. Так, Інститут прийняв активну участь у підготовці Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», розробив «Концепцію створення Державної системи сільськогосподарського дорадництва в Україні» та відповідний План заходів, які затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України тощо.

З цією ж метою ми відгукнулися на пропозицію Президента НАСДСУ Р.Я. Корінця про розміщення офісу Асоціації на території Інституту.

За нашим глибоким переконанням, поглиблення співпраці з НАСДСУ буде правильним кроком, який сприятиме виконанню наших завдань і спрямуванню АПК на інноваційний шлях розвитку.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ДОРАДНИЦТВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, СТРАТЕГІЯ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Р. Я. Корінець,

президент Національної асоціації сільськогосподарських
дорадчих служб України

Хоча ВГО «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» виповнилося 10 років, хоча ще 17 червня 2004 року прийнято Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», хоча ще 11 липня 2007 року було прийнято Державну цільову програму сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року, суттєвих успіхів у становленні сільськогосподарської дорадчої діяльності як системи досягти не вдалося.

Сьогодні із понад 70 зареєстрованих дорадчих служб працюють одиниці. Як правило, активні дорадчі служби опираються у

своїй діяльності на проекти міжнародної технічної допомоги. І тільки у зовсім окремих випадках на місцеві бюджети.

Уряд визнає, що існує проблема забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських дорадчих служб, які утворені як юридичні особи і функціонують у різній організаційно-правовій формі та мають різні форми власності або є структурними підрозділами аграрних навчальних закладів і науково-дослідних установ. Однак, незважаючи на таке визнання, рішенням влади АР Крим 2013 року ліквідується Кримський державний аграрний консультативний центр, що мав статус сільськогосподарської дорадчої служби.

У такій ситуації не те, що складно – просто неможливо забезпечити дієздатність мережі сільськогосподарських дорадчих служб на районному та сільському рівні, як цього вимагається у Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва, затвердженої розпорядженням КМУ від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р.

Уряд також задекларував, приймаючи розпорядження КМУ від 23 травня 2012 р. № 303-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року», своє бажання утворити Національний центр сільськогосподарського дорадництва вже до кінця 2012 року, створити обласні (регіональні) сільськогосподарські дорадчі служби з їх районними відділами у 2013–2014 роках, забезпечити надання фінансової підтримки сільськогосподарській дорадчій службі (в межах видатків, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі) у 2012–2015 роках. Однак далі декларацій справа не рухається. Більше того, фінансування соціально спрямованих дорадчих послуг фактично зупинено з 2012 року.

У таких умовах складно говорити про дорадництво як ефективно працюючу систему. А безсистемність надання дорадчих послуг не відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки держави.

Однозначно, головна причина існуючої проблеми – це незавершеності формування мережі сільськогосподарських дорадчих

служб на обласному і районному рівні з представництвами у сільських (селищних) радах через ненадання державної підтримки сільськогосподарській дорадчій діяльності.

У тій структурі, яка складається сьогодні у сільському господарстві, основою якої є виключно великий бізнес, дорадники й не дуже потрібні. Ця служба необхідна у випадку такої моделі сільського господарства, що опирається на малий і середній бізнес. Тобто, розвиток дорадництва є неможливим без розвитку сімейного фермерства, кооперації, без належної державної підтримки малого сільського бізнесу. Такий підхід є в основі європейської аграрної політики

В Україні ж зовсім інша ситуація, інша політика, що негативно позначається і на дорадництві, яке стикається з такими викликами:

- незадоволений попит на сільськогосподарські дорадчі послуги в частині розвитку малого та середнього підприємництва на селі, розвитку сільської місцевості;

- низка платоспроможність сільського населення, яке нездатне купувати дорадчі та консультаційні послуги;

- недооцінка значення та ролі інформації у сучасному економічному просторі як органами влади так і представниками недержавного сектору;

- слабкість формальних інститутів в частині сільськогосподарського дорадництва, а також механізмів їх реалізації;

- слабкість неформальних інститутів сільськогосподарського дорадництва, зокрема відсутність культури купівлі та використання інформації;

- слабкість організацій сільськогосподарського дорадництва;

- фактична відсутність, за незначним винятком в окремих регіонах, державної підтримки такої діяльності та її суб'єктів;

- відсутність програмного підходу до сільськогосподарської дорадчої діяльності;

- кадрова незабезпеченість сільськогосподарських дорадчих служб;

- методична незабезпеченість сільськогосподарських дорадчих служб;

- залишення сільськогосподарських дорадчих служб за межами світової системи сільськогосподарського дорадництва.

У ситуації, що склалася, необхідно мати стратегію розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб розробила такий документ і пропонує його для широкого громадського обговорення. Ця Стратегія не є державним документом, а є документом суспільним і передбачає широке партнерство як державних, так і недержавних організацій задля досягнення мети.

Метою стратегії є створення умов – формальних і неформальних інститутів, а також організацій, що забезпечать їх ефективні реалізацію – для надання допомоги виробникам сільськогосподарської продукції щодо відповідності стандартам сучасного, високоякісного сільського господарства шляхом використання всебічної системи сільськогосподарського дорадництва.

Система дорадництва повинна допомогти виробникам сільськогосподарської продукції в отриманні більшої інформації, що стосуються процесів сфері сільського господарства, зокрема, виробництва, заготівлі, збуту сільськогосподарської продукції, управління фермами, права, екології, безпеки продуктів харчування, здоров'я та захисту тварин, самоорганізації, забезпечення життєдіяльності громад без будь-якого впливу на їх зобов'язання виконання стандартів та їхньої відповідальності.

Невід'ємною частиною цієї Стратегії є Концепція формування державної системи сільськогосподарського дорадництва, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р, а також План заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 303-р.

Завдання з розвитку дорадчої діяльності у довгостроковій перспективі такі:

- завершити формування регіональних дорадчих служб та їх районних відділень, забезпечивши дорадчими послугами суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільське населення не менше ніж на 90 відсотків сільської місцевості держави;

- сформувати ринкову систему поширення сільськогосподарських знань, технологій та інформації за участю аграрної науки,

освіти та суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності, для створення ефективної системи безперервної аграрної освіти, наукового обслуговування агропромислового виробництва та розвитку сільської місцевості;

– створити умови для поступового – відповідно до зростання рівня доходів сільського населення – переходу системи дорадництва на самофінансування.

Завдання-мінімум: реалізація ключових норм Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність».

Якщо у державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, має передбачатися фінансування дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм, то нам необхідно добитися виконання цієї норми.

Якщо органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації відповідно до програм соціально-економічного розвитку щорічно мають передбачати у проектах місцевих бюджетів кошти для здійснення дорадчої діяльності, то нам необхідно добитися виконання цієї норми.

Стратегія має реалізовуватися у таких напрямках:

- 1) Удосконалення законодавства та механізмів його реалізації
- 2) Програмний підхід до розвитку дорадчої діяльності
- 3) Удосконалення бюджетної політики в галузі дорадчої діяльності
- 4) Удосконалення податкової політики в галузі дорадчої діяльності
- 5) Удосконалення цінової політики в галузі дорадчої діяльності
- 6) Формування системи професійного страхування в галузі дорадчої діяльності
- 7) Диверсифікація джерел фінансування дорадчої діяльності
- 8) Удосконалення кадрового забезпечення дорадчої діяльності
- 9) Удосконалення якості дорадчих послуг
- 10) Удосконалення соціального забезпечення суб'єктів дорадчої діяльності
- 11) Розвиток міжнародного співробітництва в галузі дорадчої діяльності
- 11) Деретулювання дорадчої діяльності

12) Удосконалення регіональної політики в галузі дорадчої діяльності

13) Розвиток співпраці у трикутнику «наука, освіта та дорадництво».

14) Удосконалення співпраці бізнесом

15) Підвищення ролі дорадництва у розвитку сільської місцевості

16) Розвиток державно-приватного партнерства в галузі дорадчої діяльності.

Зміст цих напрямів деталізовано у тексті документа.

Актуальність розвитку дорадництва зростає, зважаючи на євроінтеграційний вибір України. Адже Регламент (ЄС) № 73/2009 Ради ЄС про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики і про заснування деяких схем підтримки для фермерів, що вносить зміни в Регламенті (ЄС) 1290/2005, (ЄС) 247/2006, (ЄС) 378/2007 та скасовує Регламент (ЄС) 1782/2003 містить норму про те, що держави-члени ЄС повинні мати систему консультування фермерів (тобто, систему дорадництва) з земельних питань та з питань управління фермами (далі «система консультування фермерів»), управління якою здійснюється одним або кількома призначеними органами або приватними організаціями. А сама система консультування фермерів повинна відповідати, принаймні, законним вимогам управління і хорошим сільськогосподарським і екологічним умовам.

Стає цілком зрозуміло, чому теза про співробітництво між Сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплюватиме, серед іншого, просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників, знайшла відображення у Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС.

У розпорядженні КМУ від 31 жовтня 2011 р. №1098-р йдеться про те, що економічний ефект від функціонування державної системи сільськогосподарського дорадництва досягається шляхом:

– підвищення дохідності сільськогосподарського виробництва за рахунок надання дорадчих послуг з питань прибуткового ведення сільського господарства;

– стимулювання розвитку малого підприємництва на селі та додаткових надходжень до місцевих бюджетів;

- сприяння підвищенню рівня зайнятості на селі;
- збільшення обсягу доходів домогосподарств сільського населення та рівня їх купівельної спроможності.

У ситуації, коли більшість сільського населення неспроможна платити за консультаційні послуги, роль підтримуваних державою сільськогосподарських дорадчих служб стає особливою, тому необхідність змін державної політики в частині дорадництва є очевидною. Саме тому Асоціація прагне створити найкращу в Європі систему консультування фермерів.

Місія Асоціації полягає у громадському забезпеченні процесів формування та ефективного функціонування формальних та неформальних інститутів сільськогосподарської дорадчої діяльності, а також організацій, що забезпечать їх реалізацію, як системи сільськогосподарського дорадництва для надання допомоги виробникам сільськогосподарської продукції щодо відповідності стандартам сучасного, високоякісного сільського господарства.

Ця система повинна допомогти виробникам сільськогосподарської продукції в отриманні більшої інформації, що стосуються процесів сфері сільського господарства, зокрема, виробництва, заготівлі, збуту сільськогосподарської продукції, управління фермами, права, екології, безпеки продуктів харчування, здоров'я та захисту тварин, самоорганізації, забезпечення життєдіяльності громад.

Зважаючи на європейський вибір України, НАСДСУ докладає зусиль для формування в Україні системи надання дорадчих послуг за європейським зразком. Для досягнення цієї мети Асоціація співпрацює і буде розширювати співпрацю з усіма організаціями, чия діяльність пов'язана із розвитком села та сільського господарства. Асоціація прагне створити платформу партнерську платформу задля розвитку сільського господарства та сільської місцевості.

Список літератури

1. За дорученням Міністра проходять презентаційні заходи щодо діяльності дорадчих служб в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pryss.org/2010/12/17/za-doruchennyam-ministra-proxodyat-prezentacijni-zaxodi-shhodo-diyalnosti-doradchix-sluzhb-v-ukra%D1%97ni/>.

2. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.

3. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» : Науково-практичний коментар / [Р.Я. Корінець, М.П. Гриценко, Ю.М. Берездецький, Ю.Я. Кухарук та ін.] / за ред. Р.Я. Корінця. – К. : Нові технології, 2007.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 927 «Про затвердження Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/927-2007-%D0%BF>.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р «Про схвалення Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D1%80>.

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 303-р «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/303-2012-%D1%80>.

7. Стратегія розвитку НАСДСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dorada.org.ua/files/DEVELOPMENT_STRATEGY_NAAAS.pdf.

8. Стратегія розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dorada.org.ua/files/STRATEGY_development_of_agricultural_extension_services_in_Ukraine.pdf.

9. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами – членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

10. Регламент (ЄС) №73/2009 Совета ЕС об учреждении общих правил для схем прямой поддержки фермеров в рамках Общей сельскохозяйственной политики и об учреждении некоторых схем поддержки для фермеров, вносящий изменения в Регламенті (ЄС) 1290/2005, (ЄС) 247/2006, (ЄС) 378/2007 и отменяющий Регламент (ЄС) 1782/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=55065>.

11. Council Regulation (EC) No 1782/2003 of 29 September 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:270:0001:0069:EN:PDF>.

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В АПК (СВІТОВА І ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА)

М. Ф. Кропивко,

зав. відділу, д. е. н., професор, академік НААН

К. Ю. Ксенофонтowa,

старший науковий співробітник,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Сучасні національні моделі організації та управління розвитком агропромислового виробництва можуть відрізнитися за складовими та механізмами взаємодії, проте в обов'язковому порядку містять такий елемент, як організації громадянського суспільства. Маючи немайнову, суто соціальну природу, такі організації відіграють вагомую економічну роль, контролюючи та перерозподіляючи значні обсяги матеріальних ресурсів. Займаючи проміжну позицію «третього сектору», вони відіграють одну з ключових ролей у формуванні та реалізації державної аграрної політики, виступаючи інструментом збалансування, консолідації та узгодження державних і господарських інтересів.

Історично виникнення системи господарського самоврядування пов'язано з прагненням підприємців спільними зусиллями знизити ризик від господарської діяльності та стабілізувати свої доходи. Позитивні приклади діяльності стихійних підприємницьких утворень приводять до того, що владні структури, зацікавлені в успішному розвитку національної економіки, використовують ці тенденції для налагодження державно-приватного партнерства. Дана мета досягалася в різних країнах різними шляхами. Зокрема, в Німеччині поряд з добровільними підприємницькими об'єднаннями засновувались органи державної влади з подібними функціями. У Великобританії, навпаки – влада не втручалася в діяльність господарських об'єднань, стимулюючи їх як посередників між підприємництвом та владою. Відповідно до цього, в світі сформувався три основні моделі організації системи господарського самоврядування (табл.).

Порівняльна характеристика моделей господарського самоврядування

Характеристики	Моделі міжгосподарського самоврядування		
	Континентальна	Англосаксонська	Змішана
	Франція, Німеччина, Австрія	Великобританія, США	Японія, Таїланд
Обов'язковість участі	Обов'язкова	Добровільна	Добровільна – для дрібних та середніх товаровиробників, обов'язкова – для великих
Законодавче оформлення	Діють на основі спеціального законодавства, що регламентує основні аспекти діяльності	Діють на основі загального права	Діють на основі спеціального законодавства, що регламентує основні аспекти діяльності
Контроль з боку держави	Наявний	Відсутній	Наявний
Наявність делегування державних функцій	Делегуються повноваження в сферах: професійної освіти, реєстрації підприємств та здійснення арбітражу, реалізації інфраструктурних проектів	Відсутнє	Делегуються повноваження з ведення реєстрів та сертифікації діяльності підприємств

Ці моделі відрізняються між собою за такими параметрами, як обов'язковість участі підприємницьких структур в органах господарського самоврядування, законодавчим оформленням статусу цих органів, ступінню взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Водночас, незважаючи на наявність певних відмінностей між системами господарського самоврядування, що формуються в різних країнах, всі вони мають ряд спільних ознак:

– недержавний характер організації – навіть якщо засновником (співзасновником) такої організації стає орган державної

влади (місцевого самоврядування), після заснування вона стає юридичною особою приватного права;

- самоуправління – керівництво організацією здійснюють її учасники відповідно до статутних документів;

- некомерційність – організації створюється для забезпечення соціальних, економічних, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів а не для ведення комерційної діяльності;

- неприбутковість – можливий прибуток організації не розподіляється між її членами, а може бути використаний на статутні цілі;

- корисність організації – для своїх членів (приватно-корисна) або для суспільства в цілому.

Таким чином, громадянське суспільство можна розглядати як самоорганізовану і саморегульовану сферу публічно-правових відносин у державі, утворювану вільними і рівними індивідами та створеними ними об'єднаннями громадян, які функціонують, формуючи соціальний капітал та здійснюючи контроль за органами державної влади, служать підґрунтям демократії та визначальним чинником у розбудові правової держави. Роль організацій громадського самоврядування, таким чином, полягає в підвищенні ефективності функціонування сучасних економічних систем за рахунок:

- посилення перемовних спроможностей фізичних і юридичних осіб у взаємовідносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, представниками інших галузей економіки держави, іноземними підприємствами та організаціями;

- спроможності інтерналізувати зовнішні ефекти. Оскільки дана діяльність спирається на добровільні домовленості та самообмеження учасників таких організацій, ці процеси супроводжуються меншими суспільними витратами ніж ринкові та державні механізми;

- накопичення «соціального капіталу» (ділової репутації, довіри споживачів, підприємницької ініціативи тощо), що сприяє зменшенню транзакційних витрат в галузі.

В Україні учасниками діалогу між представниками громадськості та державою з питань розвитку агропромислового комплексу на національному рівні сьогодні виступає 61 галузеве об'єднання, серед них 20 (32,7 %) громадські організації, створені відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» для

задоволення та захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян, а решта 41 (67,3 %) – господарські об'єднання, створені відповідно до положень Господарського Кодексу шляхом реорганізації агропромислових об'єднань, які в період планової економіки ефективно виконували частину повноважень державного управління галузями АПК. Ці громадські об'єднання, фактично будучи носієм інтересів суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм за видами економічної діяльності, створені на базі застарілої законодавчої бази із різноплановими та не чітко вираженими функціями і повноваженнями.

Щоб підвищити роль цих організацій в управлінні, останнім часом постійно здійснюються спроби удосконалити законодавство про громадські організації (і не лише в агропродовольчій, а й в інших сферах економіки). Сьогодні для публічного обговорення представлені варіанти законопроектів під назвами «Про саморегульовані організації», «Про громадські об'єднання», «Про аграрні палати» та інші, що є ще одним доказом законодавчої неврегульованості проблем розвитку міжгосподарського і громадського самоврядування.

Це протиріччя, а також відсутність у таких організацій дієвого інструментарію впливу на формування і реалізацію державної аграрної політики, регулювання аграрного ринку, узгодження інтересів первинних виробників сільськогосподарської продукції, переробних підприємств, підприємств оптової та роздрібно торгівлі, споживачів тощо, призвело до того, що вони, будучи невід'ємним складником системи самоврядування в агропродовольчій сфері, поки що відіграють малопомітну роль у регулюванні аграрного ринку та управлінні розвитком аграрного сектору.

Водночас існує потреба підвищення їх впливу на відпрацювання «правил гри» на аграрному ринку всіма суб'єктами, механізмів налагодження рівноправних внутрігалузевих та міжгалузевих економічних відносин, запобігання проявам монополізму на окремих продуктових ринках (у тому числі експортноорієнтованих), підвищення організації контролю якості продукції учасників об'єднань, створених за продуктовим принципом, конкурентоспроможності галузей та учасників продуктових ланцюгів аграрного ринку.

Це ускладнює представництво та захист паритетності інтересів первинних виробників сільськогосподарської продукції як у відносинах з органами державної та місцевої самоврядної влади, так і в економічних взаємовідносинах між учасниками ланцюга виробництва і просування продукції до кінцевого споживача. Проблема підсилюється відсутністю єдиного координуючого органу господарського самоуправління в агропродовольчій сфері в умовах наявності кількох десятків підгалузей та ще більшої кількості продуктів, який би консолідував інтереси всіх учасників агропродовольчих ланцюгів та представляв би їх на державному та міжнародному рівні. На сьогодні є кілька організацій, які претендують на роль єдиного координатора діяльності громадських об'єднань в агропродовольчій сфері, створених відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян», які, втім не наділені згідно з чинним законодавством пріоритетними повноваженнями і фактично конкурують між собою, що не сприяє формуванню узгоджених паритетних відносин у галузі та створенню «єдиного голосу» суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери. Таким чином, за існуючої ситуації та вибору інерційного шляху розвитку за довготривалим еволюційним процесом, ситуація в агропродовольчій сфері зберігатиме наявні окреслені негативні тенденції.

Таким чином, нагальною стає необхідність врегулювання і легітимізації функціонування цілісної системи громадських галузевих об'єднань в агропродовольчій сфері:

– громадських галузевих об'єднань сільськогосподарських товаровиробників за організаційно-правовими формами господарювання (Асоціації фермерів і землевласників України, Аграрного союзу, Аграрної конфедерації тощо);

– громадських галузевих об'єднань підприємств переробної промисловості за видами діяльності (м'ясопереробної, молокопереробної, олійної, цукрової, зернової та інших галузей промисловості) та аграрного сервісу (аграрних бірж, кредитних спілок, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, дорадчих служб тощо);

– фахових громадських галузевих об'єднань фізичних осіб за видами професійної діяльності: бухгалтерів, агрономів, ветеринарів, технічних спеціалістів тощо;

– координаційного органу (умовна назва – Агропродовольча Рада), який має консолідувати інтереси всіх учасників агропромислового виробництва через об'єднання представницьких сільськогосподарських, галузевих та фахових об'єднань в єдину структуру міжгосподарського самоврядування на всіх рівнях управління.

З урахуванням викладеного в Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» за участю робочої групи з представників громадських організацій на виконання наказів Мін-агрополітики від «13» травня 2011 р. № 177 «Про створення робочих груп з розробки законопроектів» та від «21» грудня 2011 р. № 752 «Про внесення змін до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 травня 2011 року № 177» був розроблений проект Закону України «Про особливості діяльності громадських галузевих об'єднань в агропродовольчій сфері».

Законопроект передано Міністерству аграрної політики та продовольства України для подальшого громадського обговорення і подання до Кабінету Міністрів України.

Планується за допомогою цього законопроекту підвищити дієвість наступних представницьких галузевих об'єднань у агропродовольчому комплексі, в тому числі:

– громадських галузевих (агропродовольчих) об'єднань суб'єктів господарювання за певним(и) видом(ами) економічної діяльності в агропродовольчій сфері, які об'єднують більшість споріднених підприємств за видом(ами) економічної діяльності, в структурі товарної продукції (послуг) яких продукція (послуги) галузі становить понад 50%;

– Агропродуктової ради, що об'єднує самоврядні галузеві об'єднання в особі їх керівників (уповноважених представників), та її продуктових комітетів – як координаційно-узгоджувальних інституцій для узгодження інтересів операторів продуктових ринків та налагодження державно-приватного партнерства.

Цим проектом передбачається:

– передача органам міжгосподарського та громадського самоврядування частини державних повноважень із розпорядження коштами державної підтримки розвитку агропромислового виробництва і регулювання аграрного ринку;

– участь органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування в діяльності представницьких саморегульвних об'єднань як асоційованих членів.

Це, з одного боку, дозволить стимулювати інвестиційну діяльність учасників об'єднань з мінімальними витратами державних коштів при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів і програм на дольових засадах, а з іншого максимально повно врахувати інтереси всіх зацікавлених сторін при прийнятті спільних рішень щодо їх реалізації.

Для консолідації діяльності розрізаних на сьогодні громадських організацій в агропродовольчому комплексі доцільно також сформуванати координаційний орган – Агропродовольчу раду, а в її складі – продуктові комітети (комісії) для саморегулювання продуктових ринків та представництва на місцях з дотриманням принципу «співуправління», який передбачає головування на засіданнях Ради повноважних представників її членів почергово.

Щодо передачі органам громадського і міжгосподарського самоврядування частини державних повноважень із розпорядження коштами державної підтримки розвитку агропромислового виробництва і регулювання аграрного ринку, то враховуючи, що Україна є членом Світової організації торгівлі, доцільно використати методологічний підхід СОТ до організації державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема, за програмами «зеленої» скриньки такі об'єднання могли б організувати надання своїм учасникам наступних загальних послуг:

- послуги з маркетингу, просування товарів на ринок;
- послуги з поширення інформації, передового досвіду та консультативні послуги;
- послуги з інспекції на відповідність нормам безпеки, охорони здоров'я, рівня якості;
- послуги по боротьбі із шкідниками і хворобами рослин і тварин.

Передача частини державних повноважень із розпорядження коштами державної підтримки представницьким саморегульвним об'єднанням за правилами СОТ стимулюватиме залучення приватного капіталу для фінансування діяльності об'єднань з боку їх

учасників у вигляді як членських внесків, так і цільових внесків на реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів. Це зробить такі об'єднання життєздатними, а управління розвитком АПК більш прозорим і ефективним.

У результаті виконання заходів з удосконалення управління розвитком агропромислового виробництва на засадах демократизації та розвитку системи міжгосподарського та громадського самоврядування буде:

- створена розвинута інфраструктура системи міжгосподарського та громадського самоврядування в агропромисловому виробництві, підвищена дієвість представницьких галузевих об'єднань та громадських фахових організацій в агропродовольчому секторі економіки країни;

- досягнута економія витрат державного бюджету за статтею «Загальне керівництво та управління в сфері агропромислового комплексу» на 10–15% за рахунок передачі частини державних повноважень з управління розвитком агропромислового виробництва і регулювання аграрного ринку представницьким саморегульованим міжгосподарським та громадським об'єднанням;

- забезпечена більша прозорість і організованість аграрного ринку, посилена керованість розвитком агропродовольчого комплексу та якість регулювання продуктових ринків згідно з правилами СОТ за рахунок демократизації управління та розвитку міжгосподарського і громадського самоврядування.

Таким чином, в аграрному секторі економіки Україна наявна потужна база для формування сучасної системи управління, що базується на засадах розвитку міжгосподарського самоуправління, приватно-державного партнерства. Для ефективного використання її потенціалу необхідно вжити відповідних заходів щодо створення сприятливих організаційно-економічних умов для розвитку організацій громадянського суспільства. Важливою складовою цієї роботи має стати прийняття Закону України «Про особливості діяльності громадських галузевих об'єднань в агропродовольчій сфері».

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ КОМПЛЕКС ТА ДОРАДНИЦТВО В СИСТЕМІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

М. В. Гладій,

академік НААН, д. е. н., професор,
ректор, голова навчально-науково-виробничого комплексу,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій ім. С.З. Гжицького

П. М. Музика,

д. е. н., професор, декан факультету економіки та менеджменту,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій ім. С.З. Гжицького, голова Львівської аграрної палати

А. Я. Доманський,

канд. с.-г. н., доцент,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій ім. С.З. Гжицького, директор товариства
«Сільський господар»

Система дорадництва як наука і як ефективний інструмент покращення аграрної культури, підвищення урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин і, в кінцевому результаті – ефективності господарювання в своїх організаційних формах стала розвиватися в другій половині ХІХ сторіччя. Це відбувалося насамперед в тих державах, в яких аграрний сектор став на шлях індустріалізації. Нові методи господарювання, використання новітніх технологій із застосуванням високопродуктивних машин і механізмів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин вимагали знань, яких традиційна освітня мережа навчальних закладів не могла забезпечити. Потрібно було ще донести ці знання до широкого загалу виробників сільськогосподарської продукції, фермерів, переробників. В умовах інтенсифікації виробництва, збільшення валової продукції, стала виникати проблема збуту товару та його якості. Ринок став диктувати свої умови. У цьому складному сплетінні інтересів суспільних, виробничих, торговельних, споживчих груп потрібна була система, яка б поєднувала ці

інтереси в напрямі найраціональнішого їх задоволення і, таким чином, виводила аграрну галузь на вищий ступінь розвитку.

У США такою системою стали «Триєдині центри» сприяння сільському господарству, які діяли при урядах штатів. Цими центрами були:

– Науково-дослідний центр, в який входили дослідні станції і наукові установи.

– Центр агрономічної допомоги населенню. Його завданням було практичне надання послуг населенню. Працівники цього центру були професійними дорадниками.

– Центр сільськогосподарської освіти, куди входили університети, коледжі та всі освітні установи, які готували фахівців із сільського господарства.

Агрономічна допомога населенню здійснювалася в чотирьох напрямках (формах):

Поширення сільськогосподарських знань шляхом організації фермерських інститутів для фермерів, жінок, молоді; курсів при агрономічних центрах, екскурсій на дослідні поля, інформаційної діяльності через періодичну пресу; видання і поширення літератури, організацією інститутів на колесах тощо.

Поширення с.-г. вмінь шляхом організації змагань між фермерами і фермерською молоддю; організацією виставок, показових дослідів тощо.

Сприяння місцевим с.-г. організаціям, надавалася допомога в організації фермерських товариств, кооперативів, в придбанні насіння і племінної худоби, сприяння дитячим с.-г. клубам.

Контрольна діяльність. Здійснювався контроль торгівлі щодо постачання засобів виробничого призначення, проводилася інспекція переробних підприємств, боротьба з шкідниками та хворобами с.-г. культур, інші заходи.

Очолювали центри обрані спеціальні президенти із середовища видатних діячів сільського господарства. Практичній агрономічній роботі приділялася велика увага не тільки з боку галузевого керівництва, а й з боку вищого керівництва держави і громадськості. Так, у 1911 році було створено «Лігу родючості землі», до якої входили президент США, міністр фінансів, президенти Іллінойського університету і великих компаній. Ліга стверджу-

вала, що агрономічна допомога стосується не лише землеробського сільського населення, а є загальнонародною проблемою, зачіпає інтереси всього населення, промислових груп більше ніж сільського населення.

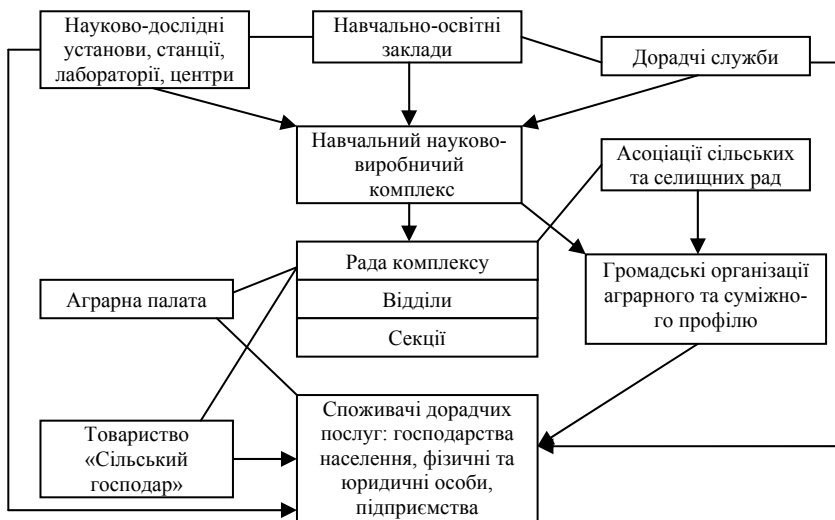

Рис. 1. Структурна схема надання дорадчих послуг

Джерело: розробка авторів.

Ця система агрономічної допомоги населенню, яка практично дістала назву дорадництва, фактично діє й по сьогодні, тобто уже більше ста років. Аналогічні системи діяли та діють в європейських країнах. Змінюються лише форми допомоги і акценти на використання тих чи інших методів. Так, наприклад, втратили свою актуальність інститути або поїзди на колесах, змінилися методи поширення знань в бік використання інформації через Інтернет тощо.

Під словом «агрономія» розумілася наукова основа сільськогосподарського виробництва, як наука про сукупність теоретичних і практичних знань про вирощування рослин, розведення тварин, організацію виробництва і первинну переробку сільськогосподарської продукції.

Рис. 2. Структура відділів навчально-науково-виробничого комплексу з надання дорадчих послуг

Джерело: розробка авторів.

На початку ХХ ст. виник термін «громадська агрономія». Він означав суспільну державно-громадську діяльність, спрямовану на зростання і прищеплення селянам агрономічної культури, їх навчання методам ефективного господарювання.

У Галичині, як складовій частині Австро-Угорської імперії, а після її розпаду – Польщі виникла об'єктивна необхідність навчання та методично-організаційної допомоги десяткам тисяч українських селянських господарств, які внаслідок реформи 1848 року дістали за викуп землю, як потрібно розпоряджатися нею, як зробити, щоб земля стала «верстатом заробітку» за висловом Є. Храпливого, довголітнього директора товариства «Сільський господар», а пізніше голови хліборобської (аграрної) палати у Львові.

Завдяки працям В. Доманицького, К. Мацієвича, А. Романенка, Ю. Павликовського, Є. Храпливого, Є. Олесницького та інших була створена українська школа науки про організацію агрономічної допомоги селянам, закладені теоретико-методологічні основи реформування сільського господарства на основі найширшого залучення громадських організацій і сільських громад.

Ці основи стали фундаментом, на якому була збудована організація – товариство «Сільський господар», своєрідна корпорація з кооперативними горизонтальними і вертикальними інтеграційними зв'язками. При товаристві «Сільський господар» діяла головна організаційна секція, до якої входили керівники громадських організацій. Серед них були керівники «Центросоюзу», «Центробанку», «Народної торгівлі», Земельного банку іпотечного, «Просвіти», «Рідної школи», «Союзу Українок», «Українського технічного товариства». В результаті їх діяльності продукція галицьких селян не тільки забезпечила місцеві ринки, а й заповонила ринки Європи.

Суспільно-економічна ситуація, яка склалася в пореформений період у Галичині в кінці ХІХ – поч. ХХ ст. повторилася через століття після аграрної реформи в незалежній Україні, коли внаслідок розпаювання землі з'явилися мільйони нових власників-господарів, які часто не мають ні знань, ні вміння і потребують агрономічної (дорадчої) допомоги у технології виробництва сіль-

ськогосподарської продукції і її переробки, маркетингової діяльності та організації кооперативів, у тому числі обслуговуючих, фінансового забезпечення через іпотечний банк і кредитні спілки. Але головне – сільська громада, як суспільний інститут, як громадське об'єднання залишилося в полоні радянських ідеологем, а звідти пасивність, зневір'я, відсутність бачення перспективи розвитку як власного господарства, так і всієї території, на якій проживає громада.

Відповідно до рекомендацій Міністерства аграрної політики та продовольства України в Львівському національному університеті ветеринарної медицини імені С.З. Гжицького створений навчально-науково-виробничий комплекс, побудований за принципом триєдиної системи «наука-навчання-виробництво». Одним із головних напрямів роботи комплексу є надання агрономічних (дорадчих) послуг населенню, фізичним і юридичним особам, підприємствам.

Основоположні принципи роботи комплексу в напрямі дорадницької діяльності є:

– Центром (ядром) усієї діяльності агрономічної (дорадчої) допомоги і діяльності є сільська громада, її території, окремі люди, господарі, особисті селянські господарства, підприємства, які знаходяться там. Виступають замовниками дорадницьких, консультативних послуг і вони, разом із дорадниками та працівниками-науковцями і викладачами, реалізують запропоновані ідеї, методи, розробки.

– Пробудження в жителів села почуття людської і господарської гідності, почуття відповідальності, виявлення серед них, особливо серед молоді, лідерів, здатних повести за собою інших людей.

– Формування сільського господаря не просто, що марить тільки прибутком, а як людина патріот своєї землі, свого села, що знає і береже народні і місцеві традиції, знає свої родинні корені, виховує своїх нащадків в душі високої моральності та духовності, будучи сам для них прикладом. Саме тому у відділі «Розвитку сільських територій» передбачена секція «Розвитку культури та

духовності», в якій будуть працювати громадські організації, культосвітні, спортивні та ін.

– Самоізоляція і замкнутість в кінцевому рахунку ведуть до застою і деградації. Завданням секції міжнародних і територіальних зв'язків є обмін досвідом, налагодження зв'язків між територіальними громадами, спілками, в межах регіонів і міжнародних транскордонних зв'язків.

– Використання інформаційних та комунікативних технологій, аграрного менеджменту в розвитку сільських територій, науково-технічного прогресу, раціонального та ефективного використання природних ресурсів, ефективне господарювання – така мета діяльності секцій відділу економіки та менеджменту.

– Уся діяльність підрозділів навчального наукововиробничого комплексу в напрямі дорадництва повинна сприяти розвитку громадянського суспільства, його формування з дотриманням головного принципу – формування життєдіяльного середовища, яке забезпечує продовольчу та екологічну безпеку і здоров'я людей.

Список літератури

1. Мацієвич К. Агрономія громадська (суспільна). Сільськогосподарська енциклопедія. У 3-х томах. Зшиток 1 / К. Мацієвич ; за ред. Є. Храпливого. – Львів, 1939. – С. 23–24.

2. Рева-Родіонова Л. Українське товариство «Сільський господар». 1899–1944 рр. Історія. Досвід / Рева-Родіонова Л. – Тернопіль, 2000. – 368 с.

3. Храпливий Є. 40 літ праці Краєвого господарського товариства «Сільський господар» у Львові / Храпливий Є. – Львів, накладом т-ва «Сільський господар», 1939. – 39 с.

4. Витанович І. Історія кооперативного руху / Витанович І. – Нью-Йорк : В-во ТУК, 1964. – 624 с.

5. Доманицький В. Які полегшення принесла громадська агрономія / Доманицький В. // Кооперативна республіка. – 1931. – № 2. – С. 56–59.

6. Павликовський Ю. Сучасне положення рільництва і стан праць Львівської хліборобської палати / Павликовський Ю. – Львів, 1939. – 36 с.

СТАН РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ СЛУЖБ ДОРАДНИЦТВА З ДОСЯГНЕННЯ

А. В. Іванько,

к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту,
Ніжинський агротехнічний інститут НУБіП

В Україні здійснюється реформування економіки та відлагодження механізму регулювання її розвитку. В цьому відношенні доцільним є узагальнення наукових джерел та нормативно-законодавчих актів зарубіжних країн на предмет можливого здійснення структурно-галузевого реформування економіки, визначення визначальних факторів, що впливають на її розвиток, визначення випадків відхилень економічного розвитку та уточнення механізмів регулювання відхилень.

Властивістю ринкової економіки є її саморегулювання. Ця властивість проявляється через дію наступних факторів: вільної конкуренції, зміни цін, зміни співвідношення між попитом та пропозицією.

Факт встановлення співвіднесення між попитом та пропозицією означає встановлення певного рівня ринкової рівноваги. Слід відзначити, що це буде ринкова рівновага на певний момент часу. Тобто рівноважне співвідношення між попитом та пропозицією на окрему дату вже не буде таким через деякий час оскільки ринкова система за цей час може зазнати впливу, що призвів до зміни попиту або пропозиції та порушив попередній стан рівноваги. Встановлення рівноваги означає, що випуск продукції досяг оптимуму, а витрати факторів виробництва мінімального за даних умов рівня. Встановлення ціни рівноваги означає, що за даних умов така ціна не містить у собі тенденції до зміни обсягів виробництва – їх зростання або зменшення.

Дослідження стану ринкової рівноваги економіки здійснюється в межах теорії рівноваги. Одним з основоположників теорії рівноваги був швейцарський економіст Леон Вальрас. Науковцями відзначається вагомість його внеску в розкриття закономірностей функціонування ринкової економіки, зокрема особливостей

встановлення стану рівноваги. Основні його досягнення полягають в тому, що він одним з перших ввів узагальнюючий критерій ринкової рівноваги як дорівнюваності попиту та пропозиції; концепцію загальної ринкової рівноваги з математичною інтерпретацією досягнення стану рівноваги; обґрунтував введення математичних методів як обов'язкового елементу економічної науки; ввів власну класифікацію ринків за 4 видами: праці, капіталу, споживчих товарів і послуг, фінансовий.

Теорія ринкової рівноваги характеризується наступними положеннями:

- існує взаємозв'язок між цінами, попитом та пропозицією і цей взаємозв'язок впливає на встановлення стану рівноваги. Зміна однієї із зазначених складових має прямий та обернений вплив на інші складові, наприклад, зміна ціни впливає на зміну попиту та зміну пропозиції та навпаки;

- на встановлення рівноважної ціни впливає конкуренція. Рівень конкуренції характеризується через рівні цін. На відміну від стану монополізму в межах якого зберігаються диспропорції, завдяки механізмам конкуренції ці диспропорції на ринку усуваються;

- рівень рівноваги характеризується через мінову вартість;

- встановлення загальної рівноваги здійснюється щодо всіх товарів, що обумовлено певною взаємозамінністю окремих товарів та груп товарів. Підвищення рівня цін на один товар впливає на зміну цін на інший товар (особливо споріднений товар);

- стан рівноваги є результатом діяльності всіх учасників ринку;

- за наявності достатньої кількості ресурсів та забезпечення рівної конкуренції стан рівноваги характеризує забезпечення відносно максимально високого рівня задоволення суспільних потреб;

- обсяг попиту споживача, виражений сумою всіх оплачених ним товарів та послуг, дорівнює вартості всіх проданих ним товарів та послуг, включаючи і вартість його робочої сили.

Встановлення стану ринкової рівноваги на продукти харчування має свої особливості, пов'язані з особливостями формування пропозиції на дані товари та фактори, що впливають на попит. Рівень пропозиції даної групи товарів залежить від сезонності го-

сподарської діяльності, впливу ґрунтового-кліматичних умов та цін на ресурси галузі. Рівень попиту диференціюється залежно від рівня платоспроможності населення, його готовності прийняти або відмовитись від певного товару залежно від рівня цін на нього та супутні товари.

На ринку через механізм ринкового саморегулювання здійснюється встановлення рівноваги. Проте забезпеченню досягнення суспільної ефективності ринку сприятиме формування механізму ринкового регулювання та досягнення ринкової рівноваги, що буде охоплювати ринкові та державні важелі регулювання. В цьому відношенні важливе значення в суспільстві має система сільсько-господарського дорадництва, що через свої структурні підрозділи може здійснювати вплив на елементи пропозиції та попиту та сприяти встановленню стану ринкової рівноваги.

Список літератури

1. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии / Вальрас Л. – М. : Изограф, 2000. – 448 с.

2. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

ВИКЛИКИ ДЛЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ

С. В. Кирилюк,

к. е. н.,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення України тривають майже десятиліття, протягом якого вдалося суттєво наблизитися до норм та правил, що діють всередині ЄС. Разом із тим, залишається багато невирішених питань та викликів, що стосуються як вцілому інституційної системи, так і окремих галузей економіки, серед яких однією з найбільш важливих безперечно є

сільське господарство. Незважаючи на скорочення його ролі в економічному розвитку ЄС, увага до проблем агровиробників завжди знаходилася на високому рівні. Більшість європейських сільськогосподарських виробників представлені сімейними типами господарювання, які внаслідок різних причин (інформаційних, фінансових, просторових та ін.) не в змозі ефективно та мобільно реагувати на зміни інституційного, ринкового, інноваційно-технологічного середовищ. Вирішення цієї проблеми в ЄС здійснюється за рахунок формування між виробниками та зовнішнім середовищем ефективного посередника, що здійснює надання різноманітного спектру консультаційних послуг, окреслених загальноприйнятним терміном «extension service».

Східноєвропейське розширення ЄС (2004 та 2007 років) підтвердило необхідність врахування специфічних особливостей нових країн-членів при організації роботи консультаційних служб, у тому числі на етапі підготовки вступу. З 2014 р. європейська політика, включаючи аграрну, зазнає певних структурних й якісних змін, що вимагає пристосування суб'єктів господарської діяльності та цілому соціуму. Відповідно й перед інституціями надання консультаційних послуг в сільській місцевості виникають нові завдання та виклики щодо сприяння адаптації та функціонуванню сільськогосподарських виробників та сільських жителів в нових умовах.

Для вітчизняного аграрного сектору розвиток ефективної системи надання консультаційних послуг, що здатна мобільно реагувати на нові виклики, пов'язані, в першу чергу, з євроінтеграційними прагненнями України, є надзвичайно актуальним, особливо для дрібних сільськогосподарських виробників (особистих селянських та фермерських господарств), що мають обмежені можливості доступу до новітніх технологій, знань та інформації, на відміну від великих виробників, що належать до вертикально-інтегрованих структур зі значними обсягами фінансових, трудових, інноваційних та інших ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція аграрного сектору України в європейську економічну систему вимагає певної підготовки вітчизняних сільськогосподарських виробників до нових умов здійснюваної політики в ЄС – глибокого розуміння змісту та суті всіх складових Спільної аграрної політики (САП).

САП можна вважати однією з найбільш розвинених та дієвих політик, спрямованих на підтримку розвитку сільського господарства та сільських територій. Проте її сучасний вигляд є наслідком тривалого періоду еволюції, протягом якого ставилися різні цілі (стимулювання виробництва, стримування перевиробництва, екологізація виробництва тощо) й в новому тисячолітті вони були остаточно сформовані в результаті проведених реформ, метою яких є сталий розвиток агросфери та сільських територій. Саме протягом останнього програмного періоду (2007–2013 рр.) акцент на сталий розвиток набув явного виміру при формуванні аграрного бюджету ЄС: обсяги підтримки ринкових заходів скоротилися на 3,2%, натомість фінансування заходів сільського розвитку збільшилися на понад чверть. Окрім того, протягом 2007–2013 рр. було запроваджено декілька важливих реформ, направлених на забезпечення основ сталого сільського розвитку, а саме: остаточно відмінено практику прив'язки виплат виробникам до обсягів виробництва; прийняття зобов'язань щодо екологізації та підтримання безпечності сільськогосподарського виробництва при одержанні бюджетної підтримки виробниками; підвищення підтримки заходів, направлених на запобігання глобальним кліматичним змінам, збереження біорізноманіття та розвиток відновлюваної енергетики; стимулювання програм сільського розвитку шляхом збільшення фінансування тощо.

Проведені реформи протягом 2007–2013 рр. будуть продовжені й в новому програмному періоді 2014–2020 рр. Перш за все, варто відзначити подальше скорочення частки САП у бюджеті ЄС: від 39% у 2013 р. до 33% у 2020 р. та перепозиціонування аграрної політики на «зеленішу» цільову політику.

У новому бюджетному періоді збережено пріоритет сільського розвитку шляхом орієнтації політики на: соціоекономічний розвиток громад; ефективне використання локальних ресурсів для збереження екосистем та запобігання негативним ризикам зміни клімату; впровадження інновацій в сільській економіці; підвищення конкурентоспроможності фермерів та їх залучення до ланцюгів доданої вартості. З цією метою збільшується фінансування пільгового постачання безпечних продуктів харчування (головним чином, органічної продукції) в соціальні заклади, а також стиму-

люватиметься розвиток партнерських відносин із переробними підприємствами та гарантування й захист прав сільськогосподарських виробників шляхом розвитку професійних та неурядових організацій.

Разом із тим визначено якісно нові пріоритети сільського розвитку, що сприятимуть підвищенню ефективності реалізації відповідних програм: краще налагоджена взаємодія із фондами ЄС; нові критерії для розподілу фондів між державами-учасницями; спрощено механізми існуючих заходів; вдосконалена система управління ризиками; розроблено нові пропозиції щодо моніторингу та оцінки виконання програм.

Не менш важливим пріоритетом визначено сприяння диверсифікації зайнятості в сільській місцевості (аграрної і неаграрної), що забезпечуватиме зростання сільської економіки.

Суттєвих змін зазнали заходи бюджетної підтримки сільськогосподарських виробників, які спотворюють умови вільної торгівлі, що пов'язано з вимогами СОТ відносно подальшої лібералізації умов доступу до ринків країн-членів організації. Протягом нового програмного періоду загальний обсяг видатків на прямі та маркетингові платежі скоротиться порівняно з минулим періодом (2007–2013 рр.) на майже 10%. При цьому посилюються акценти екологізації прямих платежів (через запровадження «зелених» платежів) та сприяння розвитку фермерської діяльності молодими спеціалістами шляхом спрямування на ці цілі відповідно 30% та 2% згаданого фонду. Крім того, в новому програмному періоді розмір прямих платежів буде змінено залежно від країни-одержувача: для країн старих членів ЄС ці виплати будуть скорочені на 5% (від 282 Євро/га до 269 Євро/га), а для нових членів ЄС – збільшаться на 60% (від 119 Євро/га до 191 Євро/га).

Крім того, будуть запроваджені схеми підтримки дрібних фермерів, які не є обов'язковими для усіх країн-учасниць. Країни, які запроваджують такі схеми, надають будь-якому дрібному фермеру, що потребує допомоги, фіксовану щорічну виплату у розмірі від 500 до 1250 Євро незалежно від розміру господарства. Країни-учасниці можуть обрати будь-який метод підрахунку щорічного платежу, включаючи варіант, за якого фермери будуть просто отримувати суму, без будь-яких вимог. Це буде надзви-

чайне спрощення для фермерів і урядів. Учасники матимуть справу з менш суворими вимогами, і звільнені від «зелених» виплат.

Виходячи з євроінтеграційних орієнтирів України, нові пріоритети САП ЄС мають стати визначальними при формуванні вітчизняної аграрної політики, орієнтованої на забезпечення сталого збалансованого сільського розвитку, й однією з її складових має бути формування розгалуженої дієвої системи інституцій надання консультативних послуг сільськогосподарським виробникам та сільським жителям.

В Україні в процесі аграрних трансформацій сформувалася дуальна структура сільського господарства, представлена високоприбутковим корпоративним та малотоварним індивідуальним секторами [1, с. 6–8]. Розвиток індивідуального сектору розглядається швидше як об'єктивна необхідність виживання сільських сімей, що мало місце протягом 1990-х років, тоді як корпоративний устрій в агропродовольчому секторі став наслідком активної діяльності великого капіталу щодо монополізації ланцюгів формування доданої вартості при виробництві продовольчих товарів. Незважаючи на те, що вже тривалий час зберігається певний розподіл між двома секторами на ринках різних сільськогосподарських товарів (переважання корпоративних підприємств на ринку рослинницької продукції, курятини та виробництва яєць, а індивідуального – вирощування картоплі, виробництва молока, яловичини та свинини), провідні експерти прогнозують поступове нарощування присутності корпоративних підприємств на властивих для індивідуального сектору ринках. Одним з таких є ринок свинини, в найближчі роки будуть відбуватися процеси аналогічні тим, що мали місце на ринки курятини десять років тому [2]. Незважаючи на досить активну інвестиційну діяльність в аграрному секторі, задоволення потреб працевлаштування в сільській місцевості корпоративний сектор не здатен здійснити. Так, лише протягом 2000–2011 років кількість найманих працівників в сільському господарстві, зайнятих в корпоративному секторі, знизилася майже в чотири рази до 0,73 млн осіб. Натомість рівень самозайнятості в сільському господарстві досягнув 70% всього економічно активного сільського населення. Закладені тенденції, очевидно, можуть тільки посилитися з підписанням Угоди про асоціацію з

ЄС, але разом із тим для індивідуального сектору формуватиметься більш сприятливе середовище розвитку нових видів аграрної та не аграрної діяльності.

Ми переконані, що саме дрібні індивідуальні виробники потребують підтримки на шляху до євроінтеграції й мають стати основним об'єктом роботи інституцій системи консультаційних послуг. В ЄС передбачено необхідність наявності системи консультування сільськогосподарських виробників відповідним регламентом. В проекті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС також передбачено співробітництво у сфері розвитку та просування дорадництва серед сільських жителів та сільськогосподарських виробників у межах розвитку сільських територій та сільського господарства, що могло б створити додатковий поштовх та фінансову підтримку розвитку дорадництва в Україні. Румунія, як одна з останніх країн, що приєдналася до табору ЄС, скористалася такою можливістю. У 1998 році в рамках програми PHARE під керівництвом Міністерства сільського господарства та сільського розвитку (MARD) було утворено Національне агентство сільськогосподарських консультаційних послуг (ANCA).

Стратегічною метою діяльності ANCA було визначено підтримку реформ у сільському господарстві шляхом забезпечення тренінгів та надання технічної допомоги сільськогосподарським виробникам. Крім того, агентство виконує роль посередника у стосунках між виробниками та науковими та навчальними інституціями. Протягом періоду підготовки приєднання країни до вступу в ЄС основним суб'єктом трансформаційної аграрної політики MARD були дрібні домогосподарства, споживчі та напівспоживчі, з метою підвищення їх ринкової орієнтації та формування на їх базі конкурентоспроможних сімейних фермерських господарств. Більшість з них не мали доступу до інформації щодо наслідків приєднання країни до ЄС. Цю місію на себе взяло агентство. Проте крім забезпечення інформаційних ресурсів, поширення знань та досвіду, воно мало взяти на себе функцію підтримки фермерів у підготовці для включення в європейську систему бюджетних субсидій. На першому етапі через відсутність координації та взаємодії між ANCA, MARD, науково-дослідними та навчальними інститутами ефективність роботи агентства була досить

низькою. Зрештою, один чи два працівники представництва ANCA на місцях не могли об'єктивно охопити всі сфери господарської діяльності фермерів (агрономія, менеджмент та аудит, нарахування субсидій тощо). Була сформована трьохрівнева система консультативних послуг, яка включала центральний офіс на національному рівні у кількості 70 працівників, понад 430 працівників районних офісів та 600 працівників муніципальних офісів, діяльність яких фінансувалася з державного бюджету. Більшість працівників (85%) мали технічну або сільськогосподарську освіту й лише 3% – економічну. Згодом частка працівників з економічною освітою трохи збільшилася, що було зумовлено потребами надання консультаційних послуг у сфері управління та розвитку бізнесу (в тому числі неаграрного).

У 2001 році районні офіси агентства отримали більше свободи у своїй діяльності. Проте від такої децентралізації влади було більше негативних наслідків через відволікання працівників від основної своєї діяльності. Тому у 2005 році було здійснено спробу інтеграції зусиль центрального офісу та локальних представництв для ефективнішої роботи шляхом активного залучення наукового потенціалу країни шляхом:

- створення демонстративних господарств для поширення нових видів рослин та тварин, технологій тощо;
- проведення навчальних курсів, семінарів, круглих столів за участю науковців, сільськогосподарських виробників;
- демонстрації передових наукових досягнень на виставках національного, локального рівнів;
- широкої видавничої кампанії для поширення інформації про досягнення в галузі аграрної науки та сільського розвитку.

Очевидно, що адаптація аграрного сектору Румунії до європейських умов розширила межі здійснюваної політики в сільській місцевості, що виходило за рамки поняття аграрний розвиток і включало широке коло питань: диверсифікації аграрної і неаграрної зайнятості; підвищення якості знань та людського капіталу; формалізації соціальних відносин на селі та розвитку соціального капіталу громад та інші. Звичайно, що обмежена кількість локальних центрів ANCA не могли на місцях охопити все коло питань, оскільки, як правило, один працівник обслуговував декілька сіл.

Для вирішення цієї проблеми було налагоджено більш тісну взаємодію між офісами на всіх трьох рівнях. Так, центральний офіс ANCA забезпечував підтримку із загальних питань (законодавства, внутрішніх та зовнішніх ринкових цін, умов доступу та фінансування з Європейських фондів тощо), використовуючи власні можливості доступу до інформації різних міністерств. Районні центри забезпечували спеціалізовану та кваліфіковану підтримку роботи представників на місцях шляхом: контактів спеціалістів з місцевими представниками ANCA; проведення тренінгів та семінарів; технічної підтримки локальних проектів тощо. Локальні центри безпосередньо працювали з фермерами та селянами над вирішенням їх поточних питань [3].

Підсумовуючи, можна зазначити, що сформована мережа консультаційних центрів в Румунії досить результативно працювала на етапі підготовки країни до вступу в ЄС завдяки системному підходу організації її роботи.

В Україні після проголошення незалежності почали впроваджуватися ліберальні кроки економічних реформ, у тому числі заходи поширення інформації та передачі передових знань у сільському господарстві та сільській місцевості. Перші практичні кроки в цьому напрямі здійснювалися за підтримки іноземних донорів. Проте їх амбіційні цілі не були досягнуті внаслідок владного протистояння здійснюваним реформам та неврахування специфічних вітчизняних умов у реалізованих західних моделях надання консультаційних послуг. Наприкінці 90-х років, коли пройшло певне переусвідомлення суті та практичного впровадження ринкових реформ, нова хвиля розвитку консультаційних послуг за підтримки проектів технічної допомоги була більш результативною, що стало основою розвитку професійних дорадчих служб. Запорукою їх успіху було: цілеспрямованість на потреби сільських жителів; добровільність участі на основі застосування навчально-демонстраційних заходів; висока якість та відповідальність спеціалістів дорадчих служб.

Висновки. Активний розвиток консультаційних послуг та дорадництва в Україні є дійсно об'єктивною необхідністю, що посилюється в умовах євроінтеграційних прагнень країни. Основ-

на мета їх діяльності має бути спрямована на підвищення обізнаності, мобільності та адаптованості сільських жителів та сільськогосподарських виробників в умовах нового середовища. З огляду на особливості розвитку аграрного сектору України головним об'єктом консультаційних інституцій мають стати дрібні виробники – представники індивідуального сектору.

Досвід європейських країн, що не так давно почали формувати систему надання консультаційних послуг, свідчить, що кожна з них має свої специфічні національні особливості розвитку цієї системи. Формування ефективної системи дорадчих послуг вимагає спеціальної підготовки кадрів, а також надання постійної підтримки вузькопрофільних спеціалістів працівникам, що надають послуги на місцях і змушені мобільно реагувати на зміни інституційно-правового поля, виробничі запити тощо. З цих позицій необхідним елементом розвитку дорадчих служб є їх тісна взаємодія з науково-дослідними установами та навчальними закладами, які володіють значним потенціалом для підвищення ефективності їх роботи. Разом із тим, й для останніх така співпраця надзвичайно корисна, що зумовлено прикладним характером запитів дорадчих служб, можливістю поширення нових знань та розробок на найнижчому рівні (в громадах та серед сільськогосподарських виробників) та отримання адекватної оцінки безпосередньо від користувачів.

Список літератури

1. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.] ; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.

2. В Україну заходить второй по величине производитель свинины в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/business/1359538-v-ukrainu-zahodit-vtoroj-po-velichine-proizvoditel-svininy-v-ssha>

3. Romanian agricultural research and extension systems and their linkages. FAO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fao.org/nr/res/wshops/docs/ws1_report_Romania_en.pdf

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СІМЕЙНОЇ ФЕРМИ В УКРАЇНІ

М. М. Кропивко,

к. е. н., старший науковий співробітник, докторант*,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Вступ України до Європейського Союзу передбачає ведення сільськогосподарського виробництва лише на товарній основі, що призведе не лише до неможливості реалізації виробленої продукції господарствами населення, у тому числі й особистими селянськими господарствами, а й додаткових витрат членів цих господарств, пов'язаних із неможливістю отримання державної допомоги для ведення господарювання, примусового переведення цієї форми в інші форми господарювання, або продажу чи передачі в довгострокову оренду земельних ділянок, виплатою штрафів, пені та інших непередбачуваних витрат.

З метою збереження та примноження доходів членів сімей господарств населення господарств необхідно створити умови щодо ведення ними товарного виробництва. У галузі тваринництва найбільш реальним шляхом задоволення таких вимог є створення тваринницьких ферм, які б відповідали Європейським стандартам щодо виробництва тваринницької продукції.

Враховуючи новизну такої форми діяльності в Україні, а також складність проходження усіх процедур, пов'язаних із державною реєстрацією сімейної ферми працівникам дорадчих служб необхідно приймати безпосередню участь у процесі такого перетворення господарств населення.

Сімейна ферма створюється на основі приватної власності. Її виробнича діяльність пов'язана з товарним виробництвом сільськогосподарської продукції, у результаті продаж якої отримується дохід, а у виробничому процесі можуть брати участь наймані працівники. Тому працівникам дорадчих служб варто пояснювати членам особистих селянських господарств або інших форм господарств населення, що сімейна ферма є формою фермерського гос-

---

* Науковий консультант: М.Й. Малік – д.е.н., професор, академік НААН.

подарства, яке у свою чергу відноситься до приватного підприємства, а отже й має істотні переваги. Насамперед такі переваги полягають в отриманні сімейною фермою вищої ціни на вироблену продукцію, можливості її збуту іншим юридичним особам, можливість отримання ПДВ та інші ефекти.

Створення сімейної ферми відбувається у три етапи, що відображено на рис.

На першому етапі **«Підготовка необхідних документів»** членам селянської родини необхідно:

1. Підготувати рішення (протокол) щодо створення сімейної ферми, як форми фермерського господарства, а також вибрати керівника сімейної ферми.

У рішенні (протоколі) щодо створення сімейної ферми, як форми фермерського господарства, необхідно зазначити:

- розмір статутного капіталу;
- у яких частках статутний капітал розподіляється між засновниками, якщо їх декілька;
- склад цінностей, якими наповнюється статутний капітал (грошові кошти, майно тощо);
- порядок і результати оцінки майна (складається акт оцінки, який підписується усіма засновниками);
- строки і порядок сплати внесків, передачі майна до статутного капіталу. Якщо внесок грошовими коштами – то треба відкрити поточний рахунок в банку, підтвердженням якого буде довідка банку.

Передача майна оформляється актом приймання-передачі (можуть підписати засновник і майбутній керівник). Якщо передається майно, то повинен бути документ, що підтверджує право власності:

- особу-керівника сімейної ферми;
- рішення про затвердження статуту.

При цьому, сучасним законодавством не визначені будь-які обмеження щодо розміру статутного капіталу, а джерелами його формування можуть бути: грошові і матеріальні членів селянської родини, доходи, що отримані від реалізації продукції, або надання послуг, доходи від цінних паперів, майно, яке придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку, а також інші джерела, не заборонені законодавством України.

Власником усіх переданих до статутного капіталу цінностей стає сімейна ферма.

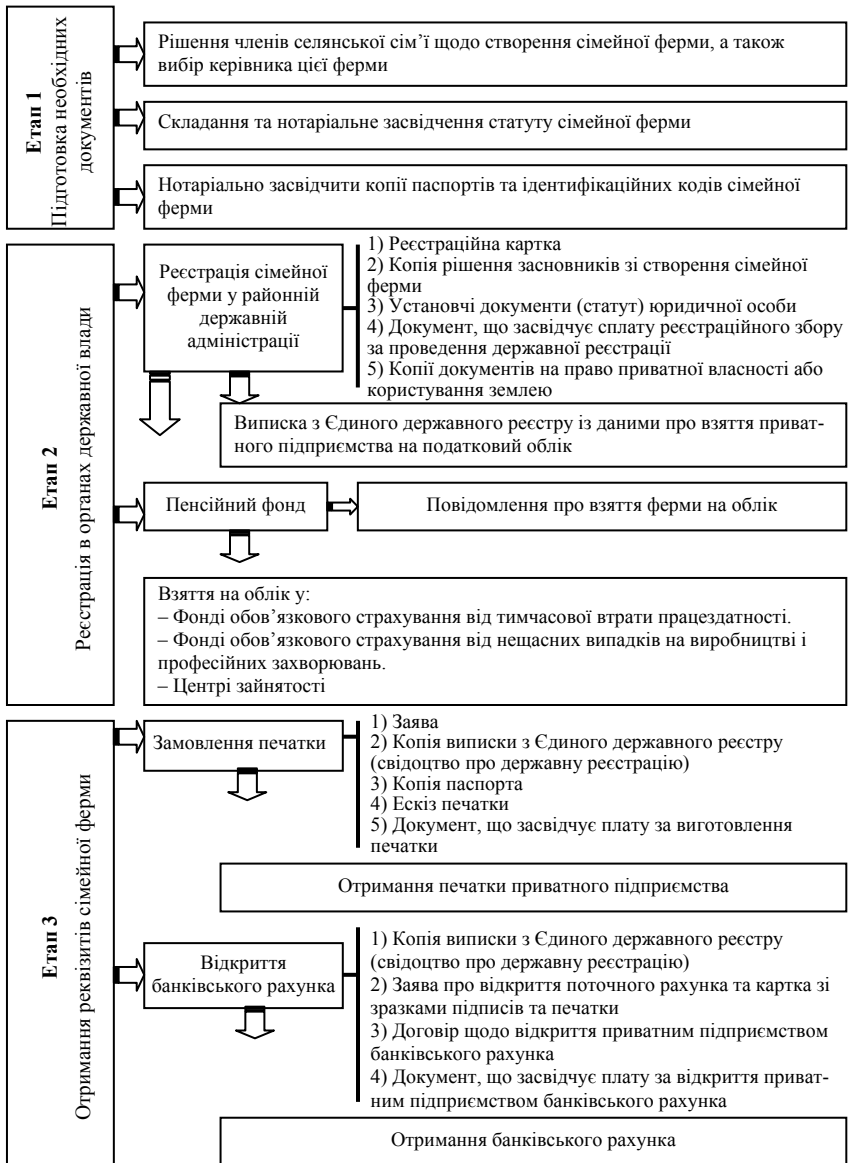

Рис. Процедура створення сімейної ферми

Джерело: власні дослідження.

2. Скласти та нотаріально засвідчити сімейної ферму, як форму фермерського господарства.

Статут складається і зазначаються назва сімейної ферми, мета та завдання діяльності, розмір і порядок створення статутного капіталу, порядок розподілу доходів і збитків, особа-керівник та його повноваження, умови реорганізації або ліквідації тощо.

При цьому, у Статуті необхідно вказати, що фермерське господарство утворюється з метою організації сімейної ферми, а, отже, метою діяльності сімейної ферми може бути забезпечення фізичних і юридичних осіб, а також членів селянської родини власною виробленою сільськогосподарською продукцією.

Статут сімейної ферми оформляється і нотаріально засвідчується у кількості не менше трьох примірників (2 оригінали та 1 копія).

3. Нотаріально засвідчити копії паспортів та ідентифікаційних кодів членів селянської сім'ї – засновників ферми.

Другий етап створення сімейної ферми – **«Реєстрація в місцевих органах державної влади»**.

Таку реєстрацію можна доручити спеціалізованим підприємствам або довірити керівнику сімейної ферми.

Проходження реєстрації також відбувається у декілька етапів. На *першому етапі* необхідно зареєструватися у районній державній адміністрації. З цією метою оформляємо у державного реєстратора реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи, утвореної шляхом заснування нової юридичної особи. Реєстраційна картка заповнюється у трьох примірниках (1 оригінал і 2 копії), відповідно до типової форми картки щодо заснування нової юридичної особи.

Окрім того, державному реєстратору необхідно надати копію рішення засновників щодо створення юридичної особи, три нотаріально засвідчених примірники Статуту сімейної ферми (2 оригінали і 1 копія), квитанцію щодо сплати реєстраційного збору за проведення державної реєстрації, а також копії документів на право приватної власності або користування землею. Такими документами можуть бути Державний акт на право приватної власності засновника на землю, Державний акт на право постійного користування землею засновниками сімейної ферми, нотаріально

посвідчена копія договору про право користування землею засновниками сімейної ферми, у т.ч. й на умовах оренди.

Враховуючи, що процедура реєстрування у місцевих органах державної влади платна, необхідно надати квитанцію або інший платіжний документ, який засвідчує сплату реєстраційного збору за проведення державної реєстрації.

Відповідно до поданих документів, державний реєстратор протягом двох днів приймає рішення щодо реєстрації сімейної ферми та вносить запис до Єдиного державного реєстру про державну реєстрацію. На наступний день після внесення запису керівнику сімейної ферми може бути видана виписка з Єдиного державного реєстру, яка є головним документом, що посвідчує реєстрацію цієї ферми.

Другий етап реєстрації в місцевих органах державної влади полягає у взятті на облік працівників сімейної ферми у Пенсійному фонді, Фонді обов'язкового страхування від тимчасової втрати працездатності, Фонді обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, а також Центрі зайнятості.

Відповідно до чинного законодавства, державний реєстратор повинен повідомити Пенсійний фонд про проведення державної реєстрації сімейної ферми так само, як і податкову службу. Пенсійний фонд повинен взяти працівників сімейної ферми на облік не пізніше наступного робочого дня після дня отримання інформації від державного реєстратора і протягом наступного робочого дня з дня взяття на облік Пенсійний фонд надсилає або видає керівнику сімейної ферми повідомлення про взяття працівників сімейної ферми на облік.

Окрім того, Пенсійний фонд надсилає офіційне повідомлення до Фонду обов'язкового страхування від тимчасової втрати працездатності, Фонду обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань і Центру зайнятості, які надалі присвоюють працівникам сімейної ферми відповідний клас професійного ризику виробництва, а також проводять записи щодо їх зайнятості.

Третій етап створення сімейної ферми – **«Отримання реквізитів сімейної ферми»**.

Такими реквізитами є печатка і банківський рахунок.

Відповідно до сучасного законодавства, сімейна ферма, як і будь-яке інше приватне підприємство, не зобов'язане мати печатку. Проте, враховуючи можливі виробничі та комерційні зв'язки сімейної ферми з іншими юридичними особами, такий реквізит необхідний при оформленні різних видів договорів та інших господарських операцій.

Виготовленням печаток займаються відповідні підприємства. Тому керівнику сімейної ферми для виготовлення печатки слід надати такому підприємству пакет документів, а саме: заяву на виготовлення печатки, копію виписки з Єдиного державного реєстру або свідоцтво про державну реєстрацію, копію паспорта, ескіз печатки, а також документ, що засвідчує плату за виготовлення печатки.

Після проходження усієї процедури сімейна ферма буде мати власну печатку для ведення будь-яких господарських операцій, передбачених чинним законодавством.

Окрім печатки, для ведення господарських операцій з юридичними особами та органами державної влади, сімейна ферма повинна мати й банківський рахунок. Прийняття рішення щодо вибору банку, який обслуговуватиме будь-які операції сімейної ферми, приймається керівником або рішенням засновників сімейної ферми. При цьому, для відкриття банківського рахунку необхідно вибраному банку надати наступні документи: копія виписки з Єдиного державного реєстру або свідоцтво про державну реєстрацію, заяву про відкриття поточного рахунку та картка зі зразками підписів засновників, або керівника, а також печатки, договір щодо відкриття сімейною фермою банківського рахунку і документ, що засвідчує плату за відкриття сімейною фермою банківського рахунку.

Висновки. Сучасні виклики, що постають перед господарствами населення, зумовлюють необхідність пошуку шляхів їх подальшого розвитку. Одним із напрямів такого розвитку є перетворення господарств населення у сімейні ферми, насамперед тваринницького спрямування.

Створення сімейної ферми дозволить членам селянської сім'ї не лише уникнути додаткових витрат, пов'язаних із неможливістю

отримання державної допомоги для ведення господарювання, примусового переведення цієї форми в інші форми господарювання, або продажу чи передачі в довгострокову оренду земельних ділянок, виплатою штрафів, пені та інших непередбачуваних витрат, а також надасть змогу реалізувати власно виготовлену сільськогосподарську продукцію, напрацьовувати пенсійний стаж, отримувати державні субсидії, субвенції та інші преференції.

При цьому, враховуючи новизну та відсутність досвіду членів сімей господарств населення у перетворенні їх господарств на інші форми господарювання, працівникам дорадчих служб необхідно брати безпосередню участь у цьому процесі, особливо на підготовчому етапі.

РОЛЬ СИСТЕМИ ДОРАДНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ВИРШЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ЗАВДАНЬ РОЗВИТКУ АПВ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

М. М. Ксенофонтів,

заст. зав. відділу, к. е. н., с. н. с.,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Процес здійснення ринкових реформ в аграрному секторі України супроводжується суперечливими тенденціями. Це потребує відпрацювання вітчизняної моделі ринку, в якій загальні закономірності функціонування ринкового механізму були б узгоджені з національними особливостями. Для нашої держави на поточний час важливим залишається узгодження питань підвищення конкурентоспроможності продуктових підкомплексів аграрного сектору з питаннями забезпечення комплексного розвитку сільських територій, що поряд з вирішенням економічних завдань передбачає вирішення також соціальних та екологічних завдань щодо розвитку сільських територій і громад.

Світовий досвід доводить доцільність формування ринкової системи, побудованої з урахуванням вимог забезпечення належних соціальних умов проживання людей. Урахування таких під-

ходів має місце в концепції соціального ринкового господарства, структурними елементами якої є:

- приватна власність як основа функціонування економіки;
- правова інституційна система як основа гарантування прав приватної власності;

- економічна і політична свобода як основа конкурентного порядку в економіці;

- особлива роль центрального банку як гаранта валютного порядку та ефективного функціонування економіки;

- інституційна система забезпечення належних соціальних стандартів та відповідного суспільного порядку життя населення.

Однією з основ ринкової економіки є забезпечення функціонування різних форм власності та господарювання в економіці, тобто забезпечення її багатокладності. В цілому значення багатокладності полягає в наступному:

- демократизації суспільства;
- формування конкурентного середовища, перепона монополізму та забезпечення диверсифікації каналів пропозиції товарів на ринок;

- формування керівних кадрів менеджменту.

Відображенням багатокладності в аграрному секторі є наявність значної кількості суб'єктів господарювання, серед яких значна питома вага належить середнім та малим суб'єктам господарювання. Не всі вони мають доступ до передових технологій, каналів збуту виробленої продукції, джерел наукової та комерційної інформації. Роль системи сільськогосподарського дорадництва в ринкових умовах полягає в забезпеченні прибуткового господарювання, що неможливо без нових знань у сфері аграрного виробництва, його ресурсному забезпеченні та збуті виробленої продукції. Потенціал згаданої системи реалізується через дотримання наступних принципів:

- демократичність – не роблять відмінності між різними виробниками та представниками населенням, готовність надати допомогу з вирішення як господарських так і соціальних завдань;

- варіантність підходу – застосовують різні схеми взаємодії щодо залучення експертів та умов надання дорадчих послуг;

- гнучкість – співпрацюють з різними категоріями споживачів та працюють у віддалених місцевостях;

– оперативність – можуть оперативно вирішувати проблеми споживачів за рахунок опанування новими засобами обробки інформації та зв'язку;

– високий професіоналізм – можуть залучати експертів різного кваліфікаційного рівня для вирішення різноманітних за складністю завдань.

Соціальна ринкова економіка є особливою системою організації суспільного життя, що досягається за рахунок формування суспільної системи, побудованої на основі приватної власності, розвитку конкуренції при формуванні регулюючої системи забезпечення соціальних стандартів та умов життя населення на основі механізмів узгодження індивідуальних та суспільних інтересів. Однією з передумов соціалізації ринку є забезпечення багатокладності функціонування економіки та стійкого розвитку сільських територій. Відповідно до цього важливим є підтримка індивідуальних, малих та середніх виробників, що здійснюють господарську діяльність на сільських територіях. Дієвому забезпеченню вирішення зазначених проблем сприятиме залучення державних та приватних сільськогосподарських дорадчих служб, що гнучко можуть встановлювати контакти з різними виробниками і населенням та сприяти вирішенню як завдань державної аграрної та соціальної політики, так і окремих запитів громадян та суб'єктів господарювання.

УДК 502.75:338.43.008.4

МОНІТОРИНГ ДОРАДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

І. П. Кудінова,

к. е. н.,

Національний університет біоресурсів і природокористування
України

Дорадча діяльність в сільському господарстві України завдяки державній підтримці та попиту на послуги набуває дедалі більшого розвитку. На сьогодні дорадчі служби існують майже в усіх регіонах

країни. Вони різняться за формами власності, організаційною структурою, джерелами фінансування, проте у них спільне завдання – поширювати сільськогосподарські знання та інформацію, сприяти впровадженню сучасних технологій та наукових досягнень сільськогосподарськими товаровиробниками, надавати інформаційно-консультаційну допомогу у вирішенні виробничих, економічних, правових та інших господарських проблем, підвищувати рівень знань та практичних навичок ведення прибуткового сільськогосподарського виробництва, поліпшувати рівень добробуту селян та допомагати у розвитку сільських територій.

Регулярне комплексне відстеження процесу надання дорадчих послуг у сільському господарстві є передумовою підвищення їх якості та ефективності, поліпшення планування та контролю за виконанням дорадчих програм. Як наслідок хаотичного безсистемного формування дорадчих служб в Україні, кожна з них використовує власні, часто невідповідні, методи моніторингу своєї діяльності, а деякі – взагалі його не здійснюють. Відсутність в Україні єдиної науково обґрунтованої системи моніторингу дорадчої діяльності в сільському господарстві унеможливило відстеження, узагальнення та аналіз її результатів також і на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні основи організації дорадчої діяльності знайшли своє відображення у працях таких вчених, як М.Ф. Безкровний, О.М. Бородіна, О.А. Галич, Т.П. Кальна-Дубінок, М.Ф. Кропивко, І.М. Криворучко, Р.Я. Корінець та ін.

Мета дослідження – розкрити сутність моніторингу дорадчої діяльності в сільському господарстві та визначити його роль у забезпеченні її розвитку.

Виклад основного матеріалу. У ринкових умовах для того, щоб вижити, бути успішними протягом тривалого часу, досягти своїх цілей, діяльність сільськогосподарських дорадчих служб повинна бути як результативною, так і ефективною.

Особливо важливою умовою успішного функціонування сільськогосподарських дорадчих служб є постійне здійснення кількісного і якісного аналізу проведення дорадчих заходів, ефекти-

вності їх впливу на результати господарювання та поліпшення рівня життя сільського населення. Аналіз сільськогосподарської дорадчої діяльності повинен проводитись систематично, як під час здійснення інформаційно-консультаційних заходів, так і після їх завершення для підведення підсумків та вивчення результативності й ефективності наданих дорадчих послуг.

Моніторинг сільськогосподарської дорадчої діяльності – це тривалий збір інформації про виконання запланованих дорадчих заходів, змісту та якості наданих дорадчих послуг, змін у рівні знань та ступені їх практичного застосування серед сільського населення, впливу дорадчих заходів на умови життя і господарювання у сільській місцевості та їх відповідності потребам з метою удосконалення процесу планування, реалізації та оцінки сільськогосподарської дорадчої діяльності [1].

Метою моніторингу інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві України є:

- контроль за виконанням заходів з дорадчого забезпечення, передбачених Державною цільовою програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності, іншими державними і регіональними цільовими програмами, спрямованими на розвиток сільського господарства, сільських територіальних громад і сільських територій;

- підвищення якості та ефективності надання соціально спрямованих дорадчих послуг у сільській місцевості;

- забезпечення цільового використання бюджетних коштів, виділених для підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Предметом моніторингу надання дорадчих послуг у сільській місцевості є їх тематика, види та форми (заходи) їх надання суб'єктам господарювання у сільській місцевості та сільському населенню.

Об'єктами моніторингу надання дорадчих послуг у сільській місцевості є їх споживачі (одержувачі): фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи, приватні підприємства, господарські товариства, інші сільськогосподарські підприємства усіх форм власності і господарювання, обслуговуючі кооперативи, кредитні спілки, інші суб'єкти інфраструктури аграрного ринку,

сільське населення, органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади, об'єднання громадян, органи самоорганізації населення, ініціативні групи тощо.

Суб'єктами моніторингу надання дорадчих послуг у сільській місцевості є:

- юридичні особи, що надають інформаційно-консультаційні послуги у сільській місцевості та які пройшли реєстрацію відповідно до чинного законодавства і внесені до Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб.

- фізичні особи, що надають інформаційно-консультаційні послуги у сільській місцевості та які пройшли реєстрацію відповідно до чинного законодавства і внесені до Реєстру сільськогосподарських дорадників та сільськогосподарських експертів-дорадників.

- органи виконавчої влади, відповідальні за організацію робіт із надання соціально спрямованих сільськогосподарських дорадчих послуг.

Виконання моніторингу може здійснюватися за рахунок державного та місцевих бюджетів з коштів, передбачених на підтримку сільськогосподарської дорадчої діяльності на замовлення Міністерства аграрної політики України та продовольства, головних управлінь агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій та управлінь агропромислового розвитку районних державних адміністрацій або інших організацій на платній основі. Інформація, необхідна для здійснення моніторингу надання соціально спрямованих дорадчих послуг, надається об'єктами та суб'єктами моніторингу безкоштовно.

Результати моніторингу дорадчої діяльності у сільській місцевості можуть використовуватися для:

- контролю за виконанням та за необхідності коригування Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності, розроблених на її виконання регіональних програм та планів надання соціально спрямованих сільськогосподарських дорадчих послуг;

- оплати виконаних робіт з надання соціально спрямованих дорадчих послуг згідно з укладеними договорами;

- контролю за цільовим і ефективним використанням виділеного на ці цілі бюджетного фінансування;
- інформування громадськості;
- прийняття управлінських рішень щодо організації надання соціально-спрямованих дорадчих послуг.

З метою організації ефективного моніторингу дорадчої діяльності в сільському господарстві доцільно здійснити наступні заходи:

запровадити єдину систему документального супроводу обліку, контролю й аналізу надання інформаційно-консультаційних послуг;

провести роз'яснювальну роботу серед суб'єктів моніторингу щодо методології його здійснення;

забезпечити фінансування досліджень з моніторингу надання інформаційно-консультаційних послуг у сільському господарстві;

запровадити як мінімум щорічну діагностику потреб в інформаційно-консультаційних послугах;

створити автоматизовану інформаційну базу результатів моніторингу.

Реалізація розроблених пропозицій сприятиме вдосконаленню організації дорадчої діяльності в сільському господарстві і, як результат, – підвищенню ефективності аграрного сектору економіки України.

Висновки. Запровадження моніторингу на всіх етапах здійснення дорадчої діяльності в сільському господарстві дозволить науково обґрунтовано прогнозувати напрями її розвитку, підвищувати якість та ефективність.

Список літератури

1. Брояка А. А. Сучасний стан моніторингу інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві та напрями удосконалення його організації / А. А. Брояка // Вісник Житомир. нац. агро-еколог. ун-ту. – Житомир, 2010. – Т. 2, № 1 (26). – С. 67–75.

2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.02.2007 р. № 1158. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

ОЦІНКА РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНOSTI ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЩОДО ПИТАНЬ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

О. А. Муляр,

к. е. н.,

координатор напрямку аграрної політики проекту USAID AgroInvest

Оренда земель сільськогосподарського призначення надовго залишатиметься ваговою складовою ринку землі в Україні. Нині в Україні оренда земельних ділянок (паїв) є головним джерелом отримання землі для сільськогосподарських виробників. За даними обстеження Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України на замовлення проекту USAID AgroInvest, понад 80% земельних паїв здані в оренду, 12% земельних паїв обробляються їх власниками самостійно і близько 9% паїв не обробляються. Важливість оренди землі у сільському господарстві підтверджується і світовою практикою. Так, у Франції близько 35% сільськогосподарських земель орендуються, у Великобританії – 40%, у США – 50%, а в Німеччині – майже 70% (рис. 1).

Рис. 1. Частка площі орендованих сільськогосподарських земель у країнах Європи та США

Також слід зазначити, що орендні платежі є істотним джерелом доходу для землевласників. За даними обстеження, в середньому орендна плата складає 20% річного доходу власника паю та 10% доходу домогосподарства у сільській місцевості.

Однак за результатами обстеження 65% власників паїв вважають, що орендна плата є низькою або дуже низькою. При цьому власники паїв добре усвідомлюють свою слабку позицію при веденні переговорів з виробниками щодо умов оренди їхньої землі. По суті, окремому власнику паю із власною земельною ділянкою посередині великого земельного масиву дуже складно впливати під час переговорів із орендарем на рівень орендної плати, обумовлювати шляхи підтримки родючості ґрунтів, відстежувати спосіб використання землі тощо.

Економічна цінність окремої земельної ділянки власника паю є порівняно низькою. Значно більшу цінність має цілісне поле, що складається з низки окремих ділянок (паїв), яке виступає привабливою виробничою одиницею для сільгоспвиробників. Однак окремі власники паїв не отримують ніяких вигод від цінності цілого поля через відсутність організованих дій. Ось чому при укладанні договорів оренди люди здебільшого погоджуються на умови, які пропонуються орендарями. Лише конкуренція серед орендарів нині надає певної динамічності ринку оренди землі.

Власники паїв не мають важелів впливу на формування умов оренди. Вони не вбачають реальної можливості впливати на стан та умови оренди. Через це власники паїв не надто цікавляться питаннями цінності власної землі. За результатами обстеження, лише 10% опитаних власників паїв знають нормативну грошову оцінку своєї земельної ділянки, величина якої нині має безпосередній вплив на рівень орендної плати. До того ж тільки один з п'яти землевласників знає про рекомендований у державі рівень орендної плати, який визначається у відсотках до нормативної грошової вартості земельної ділянки (рис. 2).

Важливим фактором є також похилий вік власників паїв. Згідно з опитуванням останніх, близько половини з них досягли пенсійного віку. Також, як засвідчили обстеження, кожен четвертий власник паю проживає поза межами населеного пункту, де розташована його земельна ділянка. Більшість з таких власників отри-

мали свою ділянку у спадок. Крім того, цікаво, що близько 30% власників паїв ніколи не бачили своєї земельної ділянки (рис. 3). Такі відповіді надали ті власники паїв, які проживають у сільській місцевості. Цілком очевидно, що ці відсотки будуть ще вищими, якщо опитати тих землевласників, які мешкають у містах.

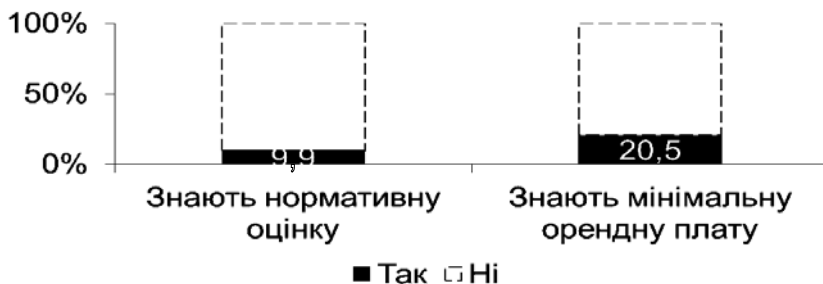

Рис. 2. Рівень обізнаності власників паїв щодо власності та оренди, %

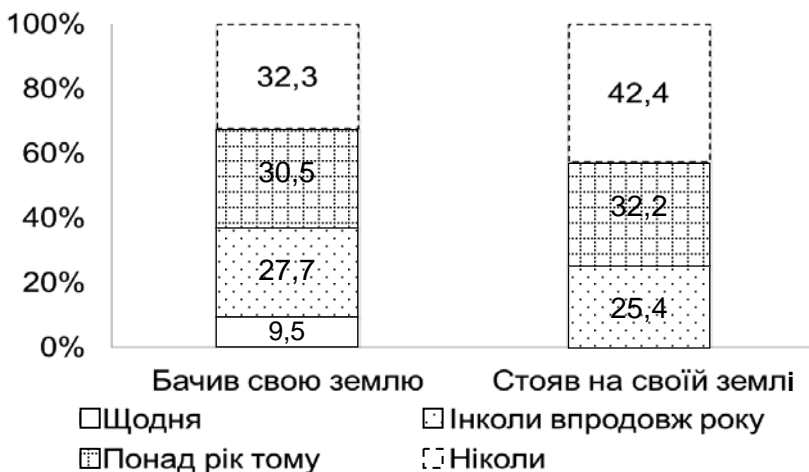

Рис. 3. Безпосередній контакт і рівень близькості до свого земельного паю, %

Таким чином, через особливості приватизації земельних ділянок, певну емоційну відстороненість, а також територіальну віддаленість значної частки власників паїв від своєї власності

склалася ситуація, коли землевласники не впливають на долю своєї власності, і це не може не позначитися на стані орендних відносин в Україні. Отже, існує ряд серйозних факторів, які зумовлюють перманентно слабку позицію окремого власника паю у стосунках з орендарем.

Усвідомлюючи слабкість людей в орендних відносинах, держава намагається встановити певний баланс інтересів шляхом запровадження мінімального рівня орендної плати та встановлення обов'язкового типового договору оренди. Однак тут завжди існують ризики, пов'язані з запізненням важливих кроків або негативними наслідками викривлення ринку через адміністративні заходи. Тож необхідно сприяти широкому залученню людей до формування орендних відносин, адже йдеться про їхню приватну власність.

З іншого боку, сільськогосподарські виробники також зазнають серйозних труднощів при нинішній організації орендних відносин. Під час обстеження фермерам та керівникам сільськогосподарських підприємств було запропоновано оцінити їхні витрати часу і зусиль на ведення переговорів із землевласниками стосовно оренди землі. Серед виробників від 25 до 60% з них (залежно від розміру господарства) відповіли, що витрачають значну кількість часу та зусиль на ведення переговорів із землевласниками щодо оренди землі. Значні проблеми пов'язані також з оформленням договору оренди на кожну окрему ділянку, в тому числі його державну реєстрацію.

Окремим серйозним питанням для виробників є збереження цілісності поля як виробничої одиниці. Так звана шаховість поля, тобто наявність на одному полі великої кількості земельних ділянок, які належать різним власникам, та необхідність домовлятися з кожним з них окремо, додає значних ризиків для виробників. Ці ризики можуть зрости при запровадженні купівлі-продажу сільськогосподарських земель. Звичайно, від цього страждає інвестиційна привабливість сільського господарства.

Тож заходи щодо покращення організації оренди землі, безперечно, сприятимуть зростанню доходів як сільськогосподарських виробників, так і землевласників-орендодавців.

Встановленню балансу інтересів між землевласниками та орендарями в орендних відносинах, збереженню родючості ґрунтів, консолідації використання землі та кращому залученню інвестицій у сільське господарство могли б посприяти кроки, спрямовані на підвищення організованості дрібних землевласників.

Організованість дій власників земельних ділянок (паїв), їхня краща поінформованість, допоможуть їм захистити свою власність та збільшити власні доходи. Попередньо погоджені єдині умови договору оренди на окремі земельні масиви, що складаються із земельних ділянок, консолідована позиція землевласників при веденні переговорів із орендарями сприятимуть значно повнішому врахуванню інтересів дрібних землевласників, забезпеченню цілісності використання землі та зростанню вартості земельної власності людей.

Питання управління чи координації діяльності щодо власності на одному полі набуває дедалі більшої уваги. Вже є деякі напрацювання та приклади щодо формування асоціацій дрібних землевласників, розглядаються можливості формування обслуговуючих кооперативів із цією метою, звичайно, враховуючи необхідність внесення змін у відповідне законодавство. Також існують пропозиції щодо запровадження послуг з управління власністю як окремого бізнесу. Важливим тут є висока довіра і справжній захист інтересів землевласників.

Краща організованість дрібних землевласників сприятиме також зниженню витрат часу та зусиль орендарів на переговори із землевласниками, знизить невизначеність в орендних відносинах, сприятиме плануванню бізнесу, дотриманню сівозмін, що матиме позитивний вплив на родючість ґрунтів, а також на підвищення інвестиційної привабливості галузі.

Вдосконалення ринку оренди земель сільськогосподарського призначення, зокрема підвищення організаційної спроможності дрібних землевласників у стосунках з орендарями, вимагає значної роботи на рівні громад із поінформованості власників земельних паїв щодо їх прав, інтересів та формуванню спільних переговорних позицій.

Особливістю діяльності сільськогосподарських дорадчих служб в Україні має стати їхнє істотне залучення до вирішення низки

земельних питань. Працюючи на рівні громад, дорадчі служби мають змогу внести свій вагомий внесок у вдосконалення орендних відносин через кращу поінформованість власників земельних паїв щодо їхньої власності і їхніх прав та інтересів при вступі в орендні відносини. Також посилення організованих дій дрібних землевласників, що підвищить ефективність орендних відносин та збалансує інтереси сторін, повинно стати важливим сучасним напрямком діяльності сільськогосподарських дорадчих служб в Україні.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ВИРОБНИЧИХ НОРМАТИВІВ (СТАНДАРТІВ)

Н. В. Усата,

к. е. н., п. н. с.,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

В умовах ринкової економіки сільськогосподарські товаровиробники у своїй діяльності передбачають єдину мету – отримання максимального прибутку. Ніхто із них навіть не задумується над питанням раціонального екологічного використання земель, збереження і підвищення родючості ґрунтів, охорони навколишнього природного середовища тощо. Більшість «умілих» господарів переорієнтувалися на виробництво продукції рослинництва, оскільки вона є рентабельнішою, порівняно із продукцією тваринництва.

Великі підприємства в основному спеціалізуються на вирощуванні зернових (пшениця озима, кукурудза на зерно) та олійних (соняшник, ріпак) культур, які користуються попитом на світових ринках та забезпечують максимальні прибутки від їх продажу. Так, у 2012 році у структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств посіви соняшнику становили 21,6 % (у 1990 р. – 5,3%), сої – 7,1% (у 1990 р. – 0,3%), а ріпаку – 2,9 % (у 1990 р. – 0,3%). Як свідчать статистичні дані, ці виснажливі культури за-

ймають третину посівів, а в окремих господарствах більше половини ріллі, що виходить далеко за межі науково обґрунтованих норм оптимального співвідношення культур у сівозмінах. У країнах Західної Європи на олійні культури припадає не більше 12–13% землі [1].

Господарювання із порушенням усіх законів землеробства призводить до деградації та виснаження українських чорноземів. З огляду на ситуацію, що склалася в аграрній сфері, важливим є правильне поєднання та раціональне ведення провідних галузей рослинництва і тваринництва, підвищення культури землеробства, впровадження екологічних принципів ведення сільського господарства по природно-кліматичних зонах.

Підвищення культури землеробства передбачає дотримання чергування культур у сівозмінах, що може забезпечити збереження та підвищення родючості ґрунтів, а отже й урожайності вирощуваних культур. Так, посів соняшнику на одному ж і тому полі рекомендується проводити не частіше, ніж через сім років, оскільки він є тією культурою, що виносить поживні речовини з ґрунту. Щоб відновити продуктивність ґрунту після соняшнику, слід висівати зернові або інші культури.

Практика регулювання сільськогосподарської діяльності шляхом встановлення вимог та певних норм поширена в багатьох країнах світу. Втручання уряду в економіку сільського господарства здійснюється в інтересах держави та громадян. Подібна практика існує в країнах ЄС у вигляді використання Кодексів Належної (Доброї) сільськогосподарської практики, які включають комплекс обов'язкових до виконання заходів (екологічних обмежень) із зниження впливу аграрного виробництва на навколишнє середовище.

Отже, необхідним на даний час є впровадження в практику управління виробничих нормативів (стандартів) сільськогосподарської діяльності (пропозиції Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»), які забезпечать контроль за використанням земельних та інших ресурсів на місцевому, регіональному та державному рівнях управління розвитком сільського господарства.

Виробничі нормативи (стандарти) сільськогосподарської діяльності включають норми щодо:

- раціональної структури посівів із визначенням максимальних і мінімальних площ окремих сільськогосподарських культур (груп культур) при дотриманні вимог сівозмін;
- мінімальних і максимальних показників щільності утримання умовного поголів'я худоби, у тому числі корів;
- екологічних обмежень у веденні господарської діяльності у агропромисловому виробництві.

Їх впровадження пропонується з метою екологобезпечного ведення сільського господарства, дотримання норм раціональної господарської діяльності та збалансованого виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення потреб населення у харчових продуктах і промисловості у сировині. Вони розробляються для сільських територій адміністративних районів, регіонів та сільського господарства країни в цілому з урахуванням екологічних вимог, природно-економічних особливостей ведення сільськогосподарської діяльності, виробничої спеціалізації тощо [2].

Безпосередньою розробкою виробничих нормативів (стандартів) сільськогосподарської діяльності по регіонах і державі в цілому займатимуться центральні органи виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства із залученням наукових установ та громадських об'єднань, а для сільських територій адміністративних районів – обласні державні адміністрації також із залученням наукових установ та громадських об'єднань.

Окремим завданням є проведення широкого обговорення при визначенні рівнів виробничих стандартів (нормативів) із залученням широкого кола представників від суб'єктів господарювання, громадських, галузевих об'єднань тощо. Важливу роль у розробці та впровадженні виробничих стандартів (нормативів) можуть відіграти дорадчі служби, надаючи необхідну компетентну допомогу з питань економіки, сучасних технологій виробництва, управління, екології тощо, як суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, так і органам виконавчої влади.

Список літератури

1. Молдаван Л.В. Кооперація – світло в кінці тунелю / Л.В. Молдаван // Агрофорум. – 2012. – № 5. – С. 3.

2. Ксенофонов М.М. Розподіл відповідальності за рівнями управління щодо запровадження системи виробничих нормативів господарської діяльності в АПВ / М.М. Ксенофонов, Н.В. Усата // Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [«Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року»], (Київ, 16–17 жовт. 2012 р.) / ННЦ «ІАЕ»; Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 312–315.

РОЛЬ СИСТЕМИ ДОРАДНИЦТВА В ПЕРЕВЕДЕННІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНУ МОДЕЛЬ ТА ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Н. В. Хміль,

к. е. н., с. н. с.,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Переведення суспільства на засади сталого розвитку на міжнародному рівні визнано довгостроковою перспективою ефективного і справедливого світового економічного порядку, який покликаний забезпечити гармонійний розвиток соціальної, економічної складових та охорони навколишнього середовища, зокрема, на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях. Агропродовольчому виробництву відведена особлива роль – нарощування об'ємів виробництва продуктів харчування для забезпечення продовольчої безпеки держави та подолання голоду у світі на екологічно стійкій основі.

Враховуючи, що сільське господарство надалі не може збільшувати об'єми виробництва тільки екстенсивним шляхом, зростаючі потреби населення мають задовольнятися за рахунок введення інтенсивних технологій та підвищення продуктивності. Нині, як у світі, так і в Україні існує так звана «поляризація» сільського господарства – товарне сільське господарство (те, яке базується на передових високих технологіях) і натуральне (яке базується на ручній праці та технологіях низького укладу). Проте обидві форми господарювання потребують певного реформування для більш повної реалізації свого потенціалу.

На ринку праці спостерігається нестача висококваліфікованих кадрів, зокрема, працівників сільського господарства, які були б в змозі забезпечити сучасний високотехнологічний рівень виробництва. А забезпечення сталого розвитку, в т.ч. і сільського господарства, повинно відбуватися паралельно з переведенням галузі на інвестиційно-інноваційну модель розвитку, що передбачена в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року. Дана модель характеризується розвитком сільського господарства на основі впровадження та широкого використання інноваційної продукції, завдяки чому продукція сільського господарства стане конкурентоспроможною на внутрішньому та міжнародному ринках.

Таке переведення неможливо здійснити без налагодження зв'язку між наукою, освітою і виробництвом. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року вказує на «забезпечення розвитку системи економічної освіти для агропромислового комплексу як основного фактора розвитку підприємництва на селі» та визначає його одним із стратегічних напрямів удосконалення галузевої системи управління.

Тому на етапі переходу національного сільського господарства на засади сталого розвитку не можна нехтувати цим фактором. Зокрема, має забезпечуватися інтеграція освіти, науки та виробництва і, в перспективі, відповідно до Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки України № 279-р. (2011 р.), що повинно сприяти створенню нової системи інноваційного розвитку агропромислового сектору «аграрна освіта – аграрна наука – аграрне виробництво».

Якщо сільгосптоваровиробники, які займаються масовим виробництвом можуть налагодити такий зв'язок за рахунок власних коштів, то дрібні виробники та особисті селянські господарства не в змозі самостійно організувати та забезпечити впровадження інновацій та нових технологій. В розвинених країнах ЄС, США, Канаді забороняється займатися товарним сільськогосподарським виробництвом, зокрема, створювати фермерські господарства без спеціальної аграрної освіти [1, с. 316], тоді як в Україні така норма не діє і кожен бажаючий може вирощувати аграрну продукцію, в т.ч. і для власного споживання, і для продажу лишків. Відсут-

ність матеріальних можливостей та мотивацій до отримання нових знань стають перепорою на шляху здобуття членами особистих селянських господарств новітніх знань та сучасних технологій. У зв'язку з цим, як зазначається в одному із завдань «Порядку денного на XXI ст.» для України, необхідно налагодити просвітницьку, інформаційну та консультаційну діяльність, адже «люди мають потребу в консультаціях та навчанні, пов'язаних із застосуванням методів і систем ведення сільського господарства, які зберігають і відновлюють землі при одночасному зростанні продуктивності» [2, с. 38], що в подальшому сприятиме переходу до сталого розвитку сільського господарства та сільських територій.

Таким чином, дрібні товаровиробники та сільське населення повинні бути охоплені системою інформації про методи землекористування, прибуткового ведення сільського господарства, використання екологічно чистих і недорогих технологій та ін. Адже значна частка валової продукції сільського господарства виробляється саме в особистих селянських господарствах, які, зазвичай, не можуть забезпечити ведення сільського господарства згідно з сучасними науково обґрунтованими нормами і технологіями.

Таку інформаційно-консультаційну функцію в сільському господарстві виконує система дорадництва, яка спрямована на поліпшення добробуту сільського населення та розвиток сільської місцевості. Дорадчі послуги надаються суб'єктам господарювання у сільській місцевості, сільському населенню, органам виконавчої влади та суб'єктам місцевого самоврядування. Дорадча діяльність в Україні регулюється наступними нормативно-правовими актами: Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 р. № 1807-IV та Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» від 31.10.2011 р. № 1098-р.

Серед основних завдань дорадчої діяльності, спрямованих на надання послуг суб'єктам господарювання у сільській місцевості та сільському населенню, в законодавстві України виділено:

– «підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства в умовах ринкової економіки;

- надання .... дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо;
- поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки;
- робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм;
- сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення тощо» [3].

Також профільним законом передбачається надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань «підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства» [3].

Інформаційно-консультаційні служби розвинених країн світу представлені різними організаційно-правовими формами, як наприклад, державна університетська (США), державна міністерська (Німеччина, Канада, Польща), приватна (Великобританія, Франція), громадська (Данія), змішана (Голландія, Угорщина, Росія) [4, с. 20]. В Україні функціонує змішана модель інформаційно-консультаційних служб, яка характеризується поєднанням різних джерел фінансування та різних моделей. Національним законодавством дорадчі послуги умовно поділяються на комерційні (платні) та соціально спрямовані (надаються за рахунок бюджетних коштів). Таким чином нині діюча система дорадництва охоплює як сільське населення з низькою платоспроможністю, так і високоприбуткові суб'єкти господарювання, що в подальшому може бути ефективним механізмом налагодження взаємозв'язку між наукою, освітою та виробництвом.

Висновок. Узагальнення досвіду зарубіжних країн показало дієвість служб дорадництва із сприяння впровадженню інноваційних розробок в агропродовольчому виробництві. Тому врахування цих особливостей та набутого практичного досвіду в подальшому формуванні вітчизняної системи дорадництва сприятиме прискоренню переведення галузі на вищий технологічний рівень, вирішенню питань продовольчої безпеки держави, екологічності виробництва та становлення сталого розвитку.

Список літератури

1. Нагорный В.Д. Сельское хозяйство Канады. Корни успеха / Нагорный В.Д. – М. : Майкоп: ООО Качество, 2004. – 328 с.
2. Україна в контексті «Порядку денного на ХХІ століття» / Упорядкував В.І. Вовк ті ін. – К. : Нора-Прінт, 1998. – 80 с.
3. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV.
4. Безкровний М.Ф. Організація інформаційно-консультаційної діяльності: навч. посібник / М.Ф. Безкровний, М.М. Кулаєць. – К. : ТОВ Аграр Медіа Груп, 2011. – 438 с.

КООПЕРАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

І. П. Шиндирук,

к. е. н., старший науковий співробітник, докторант,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Домінуючою формою сучасних економічних систем є ринково орієнтована модель господарювання. Базові принципи згаданої господарської моделі включають підприємницьку і фінансову самостійність та відповідальність, орієнтованість на максимізацію прибутку індивідуальних економічних агентів, врахування економічних і ринкових умов, дію конкуренції. Головною рушійною силою цієї системи є особистий інтерес та індивідуальна діяльність з повним правом розпоряджатися власними засобами праці та її результатами.

Як і будь-яка з економічних систем, чинна ринкова також має свої протиріччя. Конфлікт інтересів різних економічних суб'єктів – це одне з основних протиріч даної економіки, що проявляється в такому процесі як конкуренція. В ринкових економіках з високим рівнем конкуренції («вільна» конкуренція) змагання між індивідуальними виробниками, споживачами і виробниками досягає найвищого рівня. В результаті цього система в цілому набуває достатньо якісного, життєздатного стану, який сприяє кращому задоволенню потреб споживачів. Проте це досягається ціною зро-

стання господарських ризиків насамперед для товаровиробників, які часто досягають критичних значень – чимала кількість підприємств, які не змогли адаптуватися до існуючих умов, змушенні ліквідувати свою діяльність самостійно або примусово. В системах з «монополізованими» ринками ризик виробника дещо нижчий, але це досягається через «примирення» основних конкурентів, обмеження доступу нових учасників, вищим економічним тиском потужніших виробників на менших, зниженням «комфортності» споживачів.

Шукаючи шляхи посилення сильних сторін господарської діяльності підприємств та нейтралізації слабких, підприємницькі структури ще на ранніх історичних стадіях економічного розвитку почали широко використовувати об'єднання. Такі об'єднання повинні були досягати потрібних учасникам цілей через комбонування власних ресурсів та дій. Процеси об'єднання підприємств набули форм інтеграції, кооперації в різних їх проявах, масштабах та глибині.

Процес економічного об'єднання можна визначити як організацію спільних дій (співпрацю) групи господарських одиниць для досягнення визначених завдань свого розвитку. При цьому спільні дії можуть характеризуватися:

- цілями – тактичними від отримання разових вигод до набуття стійких економічних переваг (утримання ринків, спільні розробки, лобювання інтересів, оптові закупки тощо);

- тривалістю – від проведення разових короткотривалих операцій до формування довготривалих, постійних зв'язків;

- рівнем колективності – від усних домовленостей про спільні однотипні дії кількох учасників по горизонталі до розробки стратегій узгоджених, комплексних, спеціалізованих дій в рамках письмових договорів цілих галузей, економік по вертикалі;

- масштабністю – від поєднання інтересів і ресурсів окремих учасників у межах невеликої території, місцевого ринку до транснаціональних, міждержавних дій на світових ринках;

- спеціалізацією – від однотипної виробничої, збутової, фінансової, інноваційної, наукової, соціальної, екологічної до комбінованих;

- організованістю – від підписання асоціативних договорів чи договорів про спільну діяльність без втрати господарської само-

стійності до створення окремих організаційно-правових структур, статутних підприємств з повною чи частковою втратою самостійності.

Співпраця підприємств може набувати форм кооперації. Кооперація – це форма організації господарської діяльності людей і організацій для спільного досягнення загальних цілей або задоволення власних потреб. Кооперація є системою, що складається з кооперативів та їх об'єднань, мета якої – сприяння членам у сфері виробництва, торгівлі і фінансів. В основі діяльності кооперативів знаходяться кооперативні принципи, прийняті МКА. Основні форми кооперації – кредитна, страхова, споживча, виробнича, будівельна, сільськогосподарська, обслуговуюча. Саме їх розвитку в сучасних вітчизняних умовах мають сприяти і державна політика, фінансова підтримка, популяризація кооперативних принципів. Від вирішення теперішніх проблем, які стримують розвиток кооперативного руху, багато в чому залежатиме майбутній потенціал і конкурентоспроможність аграрного сектору та соціального розвитку сільських територій.

ВПЛИВ РІЗНИХ СПОСОБІВ ПЕРЕДПОСІВНОЇ ОБРОБКИ НАСІННЯ СОЇ НА ЇЇ УРОЖАЙНІСТЬ

О. П. Кучерявенко,

викладач,

ВП НУБіП України «Бобровицький коледж економіки та менеджменту ім. О. Майнової»

Аналіз ефективності застосування хімічних пестицидів та мінеральних добрив засвідчує, що незважаючи на значне збільшення кількості та обсягів використання препаратів, втрати сільськогосподарської продукції протягом останніх 30 років залишаються фактично незмінними і сягають щорічно 34%. Стратегія зниження чисельності шкідливих видів за допомогою пестицидів безперспективна, вона призводить до бумерангового ефекту – зі збільшенням кількості й асортименту застосовуваних хімічних заходів зростає кількість стійких проти них популяцій шкідливих організмів, що, як правило, характеризується ще більшою шкодочинністю.

Подібна ситуація спостерігається і стосовно мінеральних добрив. За нинішніх методів їх внесено близько половини азотних і калійних, а також 70–80 % фосфорних добрив втрачається внаслідок процесів денітрифікації і вилугування нітратів, зв'язування поживних елементів у важкорозчинні форми чи вимивання та виділення з поверхневого шару ґрунту. До того ж застосування мінеральних добрив супроводжувалося істотними змінами функціональних властивостей ґрунту. Спостерігається від'ємний баланс гумусу. Щорічні витрати його становлять від 0,5 до 2,5 т/га. Таке різке зниження родючості ґрунту обертається істотним зниженням продуктивності сільськогосподарських культур. Зарадити цьому можна лише за допомогою підвищених доз мінеральних добрив, що в свою чергу призведе до подальшої деградації ґрунтів.

Зазначене вище, а також негативні екологічні наслідки хімізації сільського господарства спонукають до пошуків альтернативних методів ведення рослинництва, а саме пошуку екологічно прийнятніших способів живлення, захисту рослин

У 2001 році на колекційно-дослідному полі коледжу започатковано і проводиться на даний час дослід з метою вивчення ефективності різних біопрепаратів на продуктивність культур.

Культура – соя. Чому саме соя? Тому що ця культура знаходить своє застосування майже в усіх галузях нашого життя. По-перше, це цінна продовольча культура, яка містить у своєму насінні до 42% білка, близько 22% олії. Важко переоцінити значення сої і як кормової культури – у 1 кг її насіння міститься 1,38 к. од. Для годівлі тварин використовуються також макуха, сіно, солома, зелена маса і силос, виготовлені з сої.

Не слід забувати і про інші напрями використання сої та продуктів її переробки. Це зокрема медицина, де препарати, виготовлені на основі сої, успішно застосовують для лікування хвороб нирок, остеопорозу, цукрового діабету, а також для підвищення імунітету, зниження рівня холестерину тощо. Соя є сировиною для багатьох галузей промисловості. Вона використовується для виготовлення біодизеля, смол, пластмас, лаків, фарб, клею, тканин, мила і навіть інсектицидів.

Відновлення біологічного потенціалу ґрунтів можливе, зокрема, за рахунок бобових рослин, які мають унікальну здатність

утворювати симбіотичні зв'язки з існуючими в ґрунті мікроорганізмами. Ці мікроорганізми, а саме бульбочкові бактерії, виробляють фітогормони, забезпечуючи та регулюючи ріст і розвиток рослин. Бобові рослини «набирають» білкову масу в основному завдяки вищезгаданим бульбочковим бактеріям – ризобіям, які в природі існують в усіх кліматичних зонах. Однак існуючі в ґрунті природні ризобії менш «ефективні», аніж спеціально виведені сучасні штами, які у високій концентрації присутні у рістстимулюючих бактеріальних препаратах.

Основним способом їх використання в проведених дослідженнях є інокуляція.

Інокуляція – це процес обробки насіння бобових культур, зокрема сої, препаратами на основі чистих культур азотфіксуючих бактерій. Біохімічні процеси, які відбуваються при цьому, мають складну природу але в той же час вони добре вивчені.

На кореневій системі сої живуть бактерії виду *Bradyrhizobium japonicum*, які утворюють систему бульбочок та забезпечують фіксацію азоту з повітря і трансформацію його з молекулярної форми, яка недоступна рослині, в іонну, що засвоюється рослинним організмом. Це дає змогу сої, як і решті бобових культур, диверсифікувати джерела азотного живлення.

Інокуляція, або «щеплення» насіння бобових бактеріальними препаратами (інокулянтами), дає змогу розподілити на кожен насінину оптимальну кількість бульбочкових бактерій. Ризобії проростають у вигляді інфекційних волосків, які проникають крізь стінки епідермісу в кору коріння. У місці проникнення бактерій на рослині-господарі утворюються бульбочки, в яких дуже швидко розмножуються бактерії. Ці бактерії фіксують азот із повітря, тобто перетворюють його із газоподібної на «їстівну» для рослин форму іона амонію NH_4^+ .

Бульбочки формуються та вже віалізуються на кореневій системі впродовж 2–4 тижнів після появи сходів. На зрізі бульбочки мають червоний колір завдяки ферменту леоглобіну, який регулює надходження кисню і захищає від руйнування нітрогеназу – один із найскладніших природних ферментів.

Досліджуються препарати вітчизняного виробництва – ризоторфін та мікрогумін, що застосовується для передпосівної оброб-

ки. Препарати можна використовувати лише під ту культуру, для якої він призначений (назва культури вказана на етикетці). Пакети відкривають тільки перед використанням препарату, оскільки порушується стерильність, зменшується вологість торф'яного субстрату, що згубно діє на бульбочкові бактерії.

Обробку насіння препаратом проводимо безпосередньо перед посівом за загальноприйнятою методикою вручну.

Схема досліду складається з трьох варіантів, повторність досліду – двохразова.

Схема досліду:

- Контроль (не оброблене насіння).
- Насіння оброблене ризоторфіном (на воді).
- Насіння оброблене ризоторфіном (меляса)
- Насіння оброблене мікрогуміном (на воді)
- Насіння оброблене мікрогуміном (меляса)
- Посівна площа – 375 м^2 ;
- Облікова площа – $337,5\text{ м}^2$;
- Площа облікової ділянки – $33,8\text{ м}^2$.

У першому варіанті проводився посів необробленого насіння у нормі 120 кг/га .

У другому варіанті насіння зволожували водою, наносили препарат і ретельно перемішували.

На брезент насипали 400 г насіння сої (в перерахунку на площу облікової ділянки), провели зволоження водою так, щоб кількість води, яка необхідна для змочування насіння, не перевищувала $1,5\%$ його маси. Потім нанесли препарат в розрахунку $0,7\text{ г}$ на ділянку і ретельно перемішали почерговим підніманням протилежних кінців брезенту до рівномірного розподілу препарату на поверхні насіння. На брезенті не повинно бути залишків рідини.

У третьому і п'ятому варіантах для повнішого утримання ризоторфіну на насінні з гладкою оболонкою використовували замість води 5% -й водний розчин меляси.

Догляд за посівами полягав у своєчасному і високоякісному виконанні всіх агротехнічних заходів (прополювання бур'янів, розпушування міжрядь). Кожна робота виконувалась одночасно на всіх ділянках досліду.

Коридори і захисні смуги між повторностями підтримувалися в стані чистого пару.

Перед збиранням урожаю уточнили межі ділянок і зібрали урожай з облікових ділянок. Облік урожаю проводився суцільним методом, тобто весь зібраний урожай кожної ділянки зважувався окремо.

Результати дослідів відображені в таблиці.

Таблиця

Результати дослідів

Варіанти дослідів	Урожайність по повторностях, ц/га		Середня урожайність, ц/га
	I	II	
1. Контроль	22,8	22,4	22,5
2. Насіння оброблене ризоторфіном (на воді)	23,9	23,7	23,8
3. Насіння оброблене ризоторфіном (меляса)	24,4	24,7	24,6
4. Мікрогумін (вода)	24,6	24,4	24,5
5. Мікрогумін (меляса)	25,3	24,7	25,0

При проведенні дослідів з соєю найвищий приріст урожаю забезпечило поєднання ризоторфіну та мікрогуміну з обробкою насіння мелясою. Це 3-й і 5-й варіанти дослідів. В середньому урожай у варіанті 3 становив 24,6 ц/га, що на 2,1 ц/га більше ніж на контролі. А у варіанті 5 середня урожайність склала 25 ц/га, що більше на 2,5 ц/га за контроль.

Отже, при проведенні досліджень можна зробити висновок, що найбільший приріст урожаю одержано з ділянки, де насіння сої було оброблене мікрогуміном на мелясі.

Якщо розглядати перспективи інокуляційних технологій, то переваги цього методу обробки відчутно великі. Додатково зібрані врожаї з одного гектара навіть у найскромніших випадках дали можливість не тільки повернути затрати, а й одержати значні прибутки. А про користь використання бактеріальних препаратів для оздоровлення ґрунту та його збагачення біологічним азотом свідчать такі цифри: загальний прибуток азоту в наземних органах та поживних рештках при культивуванні бобових становить від 57,5 до 335 кг/га на рік. Кількість азоту, що вноситься в ґрунт бобови-

ми рослинами за рахунок бульбочкових бактерій, сягає 100–250 кг/га за сезон. Над цим варто замислитися усім, хто хоче досягти найбільшої віддачі від засіяних площ.

Список літератури

1. Патики В.П. Одержання екологічно чистої продукції рослинництва та тваринництва за рахунок досягнень ґрунтової мікробіології / В.П. Патики // Сільськогосподарська мікробіологія – на допомогу аграрному виробництву : Збірник наукових розробок; Інститут сільськогосподарської мікробіології УААН. – Чернігів, 2001. – С. 25–26.

2. Патики В.П. Створення екологічно чистих агротехнологій в землеробстві / В.П. Патики, В.В. Волкогон // Сільськогосподарська мікробіологія – на допомогу аграрному виробництву: Збірник наукових розробок ; Інститут сільськогосподарської мікробіології УААН. – Чернігів, 2001. – С. 27–28.

3. Калінічук В.А. Екологічний крах / В.А. Калінічук // Захист рослин. – 1999. – № 12. – С. 6–9.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАТИВНИХ ОБ'ЄДНАНЬ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА НАПРЯМІВ ЇХ СПІВПРАЦІ ІЗ СЛУЖБАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА

П. В. Немчук,

науковий співробітник,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

У ринковій економіці рівень конкурентоспроможності суб'єктів господарювання визначається їх можливістю залучати необхідні ресурси, прибутково здійснювати господарську діяльність на основі запровадження інновацій та модернізації виробництва. Більші переваги в цьому відношенні має така інтеграційна форма об'єднання підприємств як корпорація. Корпорація в широкому розумінні – це складна інтегрована економічна система, що виникає переважно в організаційно-правовій формі акціонерного товариства та формується за згодою юридичних та фізичних осіб здійснювати спільну діяльність й отримувати прибуток від-

повідно до питомої ваги щодо участі в об'єднанні. До основних причин виникнення корпоративних формувань та їх поширення можна віднести:

- необхідність концентрації капіталу та інших факторів виробництва для задоволення постійно зростаючого кола потреб суспільства;

- більша доступність до передових інноваційних розробок;
- зменшення витрат при розширенні виробничих потужностей;
- подолання цінової та інформаційної невизначеності ринку;
- отримання прибутків з меншими витратами зусиль і ресурсів;
- економія на трансакційних витратах та оптимізація ресурсних потоків у межах ринкових структур, якими є корпоративні формування;

- спрощена схема укладання контрактів між суб'єктами корпоративного об'єднання і більш високий рівень їх стабільності.

Такий підхід є синтезом поглядів класичної, неокласичної, інституціональної та неоінституціональної економіки і представляється авторам таким, що найбільш повно дає можливість пояснити причин появи та розвитку корпоративних формувань, що у своїй сукупності веде до розуміння корпорації як складного соціально-економічного організму, діяльність якого базується на поєднанні ринкових механізмів та планомірності, забезпечуючи стабільний розвиток не лише самої фірми, а й інших агентів ринку на всіх рівнях його функціонування.

Основною рушійною силою при цьому стали суперечності, що виникають з прагнення суб'єктів господарювання постійно нарощувати капітали підприємства і, як наслідок, власний прибуток та обмеженими можливостями одноосібного власника підприємства концентрувати великі маси такого капіталу.

Корпорація є принципово іншою формою об'єднання. Це об'єднання, створене поєднанням виробничих і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, делегувавши повністю свої повноваження у централізоване регулювання діяльності органам управління корпорації. Підприємства, що входять в корпоративне об'єднання, втрачають свою господарську самостійність.

Як визначає Закон України «Про акціонерні товариства», її учасниками визнаються акціонери, які мають обмежену відповідальність у межах свого внеску в акціонерний капітал корпорації.

У прибутку, який отримує корпорація, виокремлюють дві частини. Одна частина розподіляється серед акціонерів у вигляді дивідендів, друга – це нерозподілений прибуток, що використовується на реінвестування. Функції власності та контролю поділено між акціонерами – власниками акцій і менеджерами.

Це підтверджується основними характеристиками підприємства і корпорації (табл.).

Таблиця

Характерні ознаки підприємства та корпоративного формування

Характеристика	Підприємство	Корпоративне об'єднання
Власність	Чітко визначений власник – одноосібна, сімейна, суспільна	Синтез різних форм об'єднання власників – окремих осіб, організацій, ринкових посередників тощо
Влада	Влада зосереджена в руках однієї особи	Відповідно, нормативно визначена її неоднаковість для власників
Управління	Реалізується під безпосереднім керівництвом власника = власність + управління	Чітке розмежування управління та власності
Праця	Наймана праця без права участі в управлінні	Наймана праця з правом на участь в управлінні через акції
Організаційна структура	Найчастіше не забезпечує самодостатності і змушує звертатися за послугами до ринкових посередників	Складна ієрархічна схема, що забезпечує самодостатність на ринку (блоки з фінансових, виробничих, збутових та інших питань, що самі є складними і мають певну самостійність)
Масштаби діяльності	Малий та середній бізнес	Переважно великий бізнес
Відношення до ринку	Ринок мало відомий	Ринок відомий через інтеграційні зв'язки та маркетингові дослідження
Участь у науково-технічних розробках та соціальних заходах	Низька	Висока
Організаційно-правова форма	Домогосподарство, комунальне чи державне підприємство, партнерство	Складні корпоративні об'єднання на пайових принципах з обмеженими вкладеними частками як правом на управління
Межі економічної діяльності	Переважно місцевий, регіональний рівні	Переважно національний рівень економічної активності

Тобто, як засвідчують наведені дані, акціонерне товариство (корпорація) перестала бути суб'єктом господарювання, подібним до підприємства одноосібного господарювання. Узагальнюючи погляд різних дослідників, нами складено перелік основних характеристик корпоративних формувань, що включає: формування холдингового типу і промислово-фінансові групи.

Властивими рисами корпорацій, що відрізняє її від окремого підприємства є:

1. Можливість будь-якого суб'єкта економіки бути співвласником акціонерної компанії, цілі якої спрямовані на досягнення максимальної економічної вигоди для власників;

2. Між суб'єктами (форми підприємства) існують регулярні взаємовідносини, більш тісні, ніж просто ринкові, тобто дана сукупність постійно чи періодично виступає як єдине ціле;

3. Діє єдиний центр прийняття стратегічних рішень, обов'язковий для усіх суб'єктів компанії;

4. У процесі свого формування та подальшого функціонування корпоративні формування забезпечують поетапний процес інтеграції світогосподарських зв'язків;

5. В основі корпоративних формувань знаходиться принцип використання високотехнологічного виробництва і концентрованого фінансового капіталу, формуються переважно у формі АТ відкритого типу;

6. Завдяки своїй структурі мінімізують трансакційні витрати, формуючи внутрішньокорпоративний ринок;

7. Управління відокремлене від власності.

Корпорації в ринковій економіці виступають окремим розробником інновацій, внаслідок їх здатності концентрувати достатню кількість коштів для здійснення інноваційної діяльності. Відповідно до зазначеного, важливим для служб системи сільськогосподарського дорадництва є розвиток взаємодії з корпоративними формуваннями. З одного боку вони можуть виступити суб'єктами пропозиції інноваційних розробок для корпорацій, з іншого – консультантами щодо запровадження виробничих технологій та способів просування сільськогосподарської продукції за різними каналами реалізації. Враховуючи багатомірність господарської діяльності корпоративних формувань (акціонерних

товариств), співпраця з ними служб дорадництва сприятиме активізації діяльності організацій служби та її виходу на нові горизонти професійної роботи.

Список літератури

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

ВПЛИВ СИСТЕМИ ДОРАДНИЦТВА НА ВИРШЕННЯ ЗАВДАНЬ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

Н. В. Припуга,

старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Ринкова економіка ґрунтується на багатоукладності. Це пов'язано із створенням рівних можливостей для всіх суб'єктів господарювання та розвитком конкуренції. Внаслідок конкуренції або економічного змагання господарюючі суб'єкти для забезпечення свого виживання та подальшого функціонування на ринку прагнуть ураховувати потреби споживачів та підвищувати при цьому якість своєї продукції. Виробники, що зневажають правила конкуренції, можуть бути усунені її дією з ринку.

Одним з протилежних до конкуренції станів є стан монополізму. Це означає наявність на ринку певного господарюючого суб'єкта із домінуючим положенням, яке він використовує для свого впливу по обмеженню конкуренції на певному ринку та здійсненню певних дискримінаційних заходів на свою користь. Тобто наявність монопольної влади на ринку монополіст використовує шляхом перекладення будь-яких ринкових екстерналій на споживачів та суспільство. Переважно це можуть бути заходи завищення цін для отримання надприбутків, замовчування невідповідності рівня цін якості товарів, що пропонуються на ринок.

Для України актуальністю відзначається забезпечення дієвості конкурентної політики на найбільш соціально важливих ринках, до яких безперечно має відношення і ринок молочної продукції.

Його важливість також підтверджується незамінністю місця молочної продукції в структурі харчування населення. Основи конкурентної політики функціонування економіки та зокрема молокопродуктового підкомплексу закладені в Господарському кодексі України. Стаття 10 ГКУ характеризує спрямованість антимонопольно-конкурентної політики: «на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки». Стаття 18 ГКУ спрямована на обмеження монополізму та сприяння змагальності у сфері господарювання. Зокрема в цій статті вказується, що: «1. Держава здійснює антимонопольно-конкурентну політику та сприяє розвитку змагальності у сфері господарювання на основі загальнодержавних програм, що затверджуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. 2. Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. 3. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів тощо». Стаття 22 п. 8 серед особливостей управління господарською діяльністю у державному секторі економіки зазначає, що: «Законом встановлюються особливості здійснення антимонопольно-конкурентної політики та розвитку змагальності у державному секторі економіки, які повинні враховуватися при формуванні відповідних державних програм». Окрема глава 3 характеризує заходи з обмеження монополізму та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, пи-

тання здійснення державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства.

Дана проблематика відзначається багатогранністю. Окремий ваговий блок питань забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання молокопродуктового підкомплексу полягає в розгляді їх взаємовідносин із структурами сільськогосподарського дорадництва. Важливість цього питання підкреслюється фактом вагомої питомої частки в виробництві молока у суб'єктів господарювання, що здійснюють господарську діяльність як домогосподарства та в формі селянських фермерських господарств, малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Для цих категорій споживачів складним є доступ до передових наукових розробок, що зумовлюється перевантаженням їх працівників виробничими функціями. В цьому відношенні повністю виправдовує себе їх співпраця із службами системи сільськогосподарського дорадництва держави.

Стаття 1 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» характеризує сільськогосподарську дорадчу діяльність як «сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства». Стаття 4 визначає основні завдання та методи дорадчої діяльності. Акцентами цієї діяльності є можливість забезпечення всіх виробників аграрного сектору необхідною для них інформацією на основі диференційованої системи взаємовідносин. Це сприятиме зміцненню багатокладності, стриманню монополізму, розвитку конкуренції та підвищення суспільної значущості становлення ринкових відносин в економіці України.

Список літератури

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
2. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ

Є. В. Сидоренко,

науковий співробітник,

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Дорадчі послуги – це послуги, що надаються суб'єктами сільськогосподарської дорадчої діяльності суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, сільському населенню, а також органам місцевого самоврядування та органам виконавчої влади [1, ст. 1]. Дорадництво узагальнює в собі набагато зменшену модель інформаційно-консультаційного забезпечення установ аграрної науки. Воно доводить сучасні знання з різних напрямів господарювання, таких як юридичні, податкові, бухгалтерські, агротехнічні, зоотехнічні, агрономічні, селекційні та інші до кінцевого споживача щоб споживач зміг їх використати на практиці. Це є узагальненим викладом завдань системи дорадництва в законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [1, ст. 4]. Відмінність користувачів послуг дорадництва від працівників установ аграрної науки полягає в тому, що у них немає часу або можливості бути ознайомленими з усіма останніми сучасними досягненнями аграрної науки і техніки. Тоді як у науковців є основною роботою продукування нових знань і технологій для покращення виробництва, обліку і збуту продукції аграрного сектору. За допомогою системи дорадництва сучасна аграрна наука має змогу донести результати своєї наукової праці до кінцевих споживачів і перевірити на практиці результати своїх наукових досліджень. Та крім наукових знань через дорадників поширюється нові правові акти, якими регулюється відносини між виробниками і державою, що є запорукою вчасного прийняття управлінських рішень виробниками щодо взаємодії з органами, які уособлюють державу в регіонах, де знаходяться трудівники села.

Дорадча служба – це як угруповання знань, необхідних саме для виробників сільськогосподарської продукції. У ній поєднані

саме ті фахівці, які потрібні для сталого розвитку виробництва. На відміну від дорадчих служб, установи аграрної науки працюють по окремих заданих напрямках – економіка, агроекологія, рослинництво, механізація тощо. Між ними немає тісного інформаційного обміну і зв'язку, хоча вони якраз і продукують базу знань, яку потім використовують дорадчі служби у своїй діяльності. На практиці часто відбувається так, що наукові співробітники однієї установи мають дуже приблизне уявлення чим займаються їх колеги у іншій установі і не використовують у своїх розробках усі допоміжні розробки з інших установ. Тому постає питання про організацію більш ефективного інформаційно комунікаційного забезпечення між установами аграрної науки.

Важливу роль у комунікаціях в останній час стала відігравати всесвітня мережа – інтернет. Ті користувачі комп'ютера, які мають доступ до мережі і вміють знаходити потрібну їм інформацію можуть оперативнo реагувати на різні постанови уряду і прогнози фахівців щодо розвитку ринків аграрної продукції. За допомогою електронної пошти, скайпу, або інших інтернет-месенжерів можливо отримати консультацію у фахівця дорадчої служби у режимі реального часу, що заощаджує багато часу (не потрібно їхати у дорадчу службу, стояти в черзі, тощо). Також установи аграрної науки можуть на власних веб-сайтах публікувати свої наукові здобутки, або продавати їх зацікавленим виробникам сільськогосподарської продукції. Тому дуже важливе значення має щоб у кожній дорадчій службі був свій веб-сайт, де б публікувалась інформація про те, спеціалістів з яких галузей має дорадча служба, графік їх роботи, контактні телефони та електронні адреси. За сучасного розвитку технологій навіть не маючи стаціонарного комп'ютера, або ноутбука можливо за допомогою смартфона, який є майже у кожного жителя нашої країни, зайти в мережу інтернет за допомогою мобільного оператора і продивлятися необхідну інформацію.

Список літератури

1. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В СИСТЕМІ ДОРАДНИЦТВА

В. М. Тимчук,

старший науковий співробітник, завідувач лабораторії науково-методологічного забезпечення та інтелектуальної власності, к. с-г. н.,
Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН

Дослідження виконані в рамках ПНД 41: «Наукові основи ефективного використання інновацій в агропромисловому виробництві з урахуванням зональних особливостей регіонів («Трансфер інновацій»)» в 2011–2013 рр. Об'єкт досліджень – селекційно-насіницькі та технологічні інновації в рамках трансферу в АПВ Харківської області та України.

Згідно з розробленим раніше алгоритмом I⁴ (Тимчук, 2009), умовою ефективного трансферу є органічне поєднання інтелектуальних чинників, інформації, обігу та користування інноваціями, залучення інвестицій та інтеграція. З іншого боку технології мають містити достатній рівень компенсаторики і забезпечувати стаке отримання задекларованого кінцевого результату.

Із позицій трансферного процесу та за умови ефективного функціонування система дорадчої підтримки агровиробників має достатній потенціал, який до цього часу ще не реалізовано. В системі практичного переходу на рівень трансферу цілісних технологій одну з провідних позицій має займати методологічно витримана і адаптована система дорадництва.

Ординарне надання консультативної допомоги з позицій діючих на сьогодні технологій вже не може забезпечити для виробничника (акцептора) стаке отримання кінцевих результатів (рівень врожайності, економічної ефективності тощо). При цьому система дорадництва (як медіатор) має повноцінно і ефективно спиратися на реально інноваційний і конкурентоздатний рівень оригінатора (як донора) з одного боку і проявляти високу активність та ефективність доведення інформаційного ресурсу до користувача з іншого.

При всій очевидності цієї тези з методологічних та організаційних питань виникають значні прогалини, що в кінцевому результаті значно звужує ефективність інформаційно-консультативної підтримки та супроводження об'єктів трансферу.

За результатами моніторингу рівня ефективності використання складових технологій в галузі рослинництва на рівні Харківської області (модельний об'єкт) упродовж 22 років (1991–2012 рр.) встановлено, що по більшості основних культур (об'єктів комерційного використання) реалізація генетичного потенціалу продуктивності (РГПП) становить близько 45–55 % і тільки по окремих (ячмінь ярий та горох) сягає 60 %.

При потенційному рівні РГПП 70–80 % за рахунок ефективного трансферу технологій реальним є вихід на рівень до 70%.

За розрахунками на рівні 9 провідних зернових, зернобобових та олійних культур сума недоотриманої продукції (у біржових цінах 2010 р.) становить 2,89 млрд грн, або в перерахунку на Україну близько 80 млрд грн на рік. При цьому потенційний рівень інвестицій держави у розвиток всього АПК декларується на рівні 20–25 млрд на рік.

Виходячи з вищеназваного, для вітчизняного АПК, включаючи і систему дорадництва, обґрунтованим є механізм і методологія на першій стадії технологічної трансформації досягти сталого рівня РГПП близько 60–65 %. При цьому слід враховувати, що сегмент агровиробників (аналіз за даними Держсату України 2011) готовими до повноцінного трансферу технологій не є визначальним.

Потужні агрохолдинги здійснюють трансфер переважно закордонних технологій, а середні та нижчі за середній рівень виробники – переважно елементи сучасних технологій інтегровані в застарілі діючі. Тільки після підвищення рівня РГПП, технологічної дисципліни та системи організаційних заходів може відбутися залучення власних коштів в наступне технологічне переоснащення і створення необхідних умов і попиту на трансфер цілісних технологій.

У цьому сенсі виникає досить гостре питання щодо економічної оцінки і результативності інформаційно-консультативної підтримки АПВ як дієвого виробничого ресурсу. В переважній біль-

шості складові технологій, що можуть дозволити собі виробники середнього на нижчого за середній рівень сегментів вже не вписуються в задекларовану динаміку зростання та трансформації. З іншого боку, саме ці сегменти виробників є найбільш зацікавленими в одержанні консультативної підтримки. При цьому, як правило, агрохолдинги та сільгосптоваровиробники з достатнім рівнем ресурсного забезпечення закупають технології (елементи технологій) з підвищеним рівнем інтеграції і компенсаторики, а також і відповідне інформаційно-консультативне супроводження та авторський нагляд.

В рамках розробки методології трансферу технологічних інновацій на провідні позиції виходить перехід з ординарного виробництва на рівень стандартизованих сировинних ресурсів достатньо добре інтегрованих в переробну, харчову, технічну та фармакологічну галузі.

Проведений в лютому 2013 року в ІР ім. В. Я. Юр'єва НААН семінар з питань об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) дозволив викреслити системні питання їх обігу в системі трансферу. При цьому виникло чітке розуміння щодо стратегічної необхідності переходу з рівня окремих точкових інновацій на рівень максимально цілісних технологій. Саме ця проблематика і є домінуючою в запланованому на 2014 рік семінарі з проблематики методології трансферу технологічних інновацій.

Одним з ключових та стратегічних блоків, що потребує вирішення є нормування і регламентація обігу та комерційного використання інформаційно-консультативного ресурсу як специфічного товару.

При наявному розумінні цієї проблематики і наукове супроводження, і дорадництво на сьогодні практично зникаються з неконтрольованим обігом інформації, що має потенціал комерційного використання.

Розроблені підходи і алгоритми пройшли відповідну апробацію і використані в «Комплексній програмі інноваційно-інвестиційного розвитку АПВ Харківської області в період до 2020 року», ряді регіональних галузевих програм та інноваційно-інвестиційних проєктів.

НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СОЇ В ГОДІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН

В. Л. Філатова,

викладач,

ВП НУБіП України «Бобровицький коледж економіки та менеджменту ім. О.Майнової»

Соя – унікальна кормова, продовольча, технічна і лікарська культура, завдяки цьому стала однією з головних стратегічних культур землеробства.

Якщо у світі в 1960 році виробляли 31 млн тонн сої, в 2002 – 184,9 млн тонн, то в 2009 році – 210,9 млн тонн. У 2010 році виробництво сої знаходилося в межах 253,4 млн тонн. Основними країнами-виробниками є США – 80,7 млн тонн, Бразилія – 57, Аргентина – 32, Китай – 15,5, Парагвай – 3,9, Канада – 9,3, Україна – 1,043 млн тонн.

Ріст виробництва сої пов'язаний з ростом чисельності населення на планеті. Так, на планеті в 1960 році проживало 2,98 млрд чоловік, в 2002 році – 6,2 млрд, в 2010 році – 6,83 млрд чоловік. Збільшення населення – це і збільшення споживання продовольства. Соя насамперед цінний білковий продукт.

Практично культура соя забезпечила динамічний розвиток сільського господарства в тих країнах світу, де вона культивується на мільйонах і десятках мільйонів гектарів.

Актуальність нарощування виробництва сої гостро поставлена часом і перед Україною, особливо коли за визначенням міністра аграрної політики України одним із основних пріоритетів в розвитку вітчизняного агропромислового комплексу є рослинництво, свинарство, молочне скотарство (табл. 1–2).

Висока енергетична цінність та значний вміст білка роблять боби сої важливим компонентом раціонів для тварин.

Сільськогосподарські тварини та птиця на цій основі можуть реалізувати свій генетичний потенціал через ефективну конверсію кормів, а виробники – покращити економічні показники.

Численні дослідження, проведені в нашій країні та за кордоном, показали, що балансування раціонів для всіх видів сільськогос-

сподарських тварин за рахунок бобів сої різних технологій переробки позитивно впливає на їх продуктивність. Сою та продукти її переробки найбільш широко використовують у годівлі птиці, свиней, великої рогатої худоби, овець, кролів, хутрових звірів та риби.

1. Динаміка вирощування сої в Україні за 2003–2011 роки

Рік	Площа, тис. га	Валовий збір, тис. т	Урожайність, ц/га
2003	189,63	231,9	12,2
2006	714,82	889,6	12,4
2007	582,8	721,7	12,4
2008	547,7	812,9	15,4
2009	622,3	1043,5	16,8
2010	872,0	1482,0	17,0
2011	1000,0	1700,0	17,0

2. Прогнозований ріст виробництва сої в Україні на період 2012–2015 рр.

Рік	Площа, тис. га	Валовий збір, тис. т	Урожайність, ц/га	Від загальної площі посіву, %
2012	1050,0	1837,5	17,5	3,9
2013	1150,0	2012,5	17,5	4,3
2014	1250,0	2187,5	17,5	4,6
2015	1350,0	2362,5	17,5	5,0
У 2015 р. для забезпечення тваринництва і птахівництва	2500	4200	16,8	9,3

Феномен цієї культури полягає в тому, що в ній за вегетаційний період синтезується два врожаї – білка і жиру, а також інших біологічно важливих органічних речовин.

У зерні сої міститься 33–40% білка, 16–20% жиру, 22–26% вуглеводів, а також ферменти, вітаміни, мінеральні речовини. Соя – лідер серед бобових культур за вмістом білка. У соєвому зерні й шроті його вміст вищий, ніж у телятині в 3–5 разів, у соєвому концентраті – в 6–7 разів, у соєвому ізоляті – в 9 разів. Важливо, що білок сої – біологічно повноцінний, він включає всі незамінні амінокислоти. Доступність амінокислот для птиці і свиней становить 85–92% (табл. 3).

3. Хімічний склад білковмісної сировини тваринного і рослинного походження (г на 100 г продукту)

Сировина	Вода	Білок	Жир	Вуглеводи		Зола
				загальна кількість	клітковина	
Кукурудза	14,0	10,3	4,9	69,6	2,1	1,2
Рис	14,0	7,5	2,6	72,0	9,0	3,9
Горох	14,0	20,5	2,0	54,3	5,7	2,8
Нут	14,0	20,0	4,3	50,1	3,7	3,0
Квасоля	14,0	21,0	2,0	50,5	3,9	3,6
Сочевиця	14,0	24,0	1,5	46,4	3,7	2,7
Соя	12,0	34,9	17,3	30,8	4,3	5,0
Яловичина I кат.	71,3	17,8	10,0	–	–	–
Свинина	46,2	11,4	41,7	–	–	–

Білок сої містить: лізину – 6,6 %, метіоніну – 1,4, цистину – 1,6, триптофану – 1,3, аргініну – 7,7, гістидину – 2,3, лейцину – 7,9, ізолейцину – 5,3, фенілаланіну – 5,1, треоніну – 3,8, валіну – 5,4 %. Зерно сої багате на мінеральні речовини та вітаміни. В 1 кг зерна міститься: калію – 21 г, фосфору – 7, кальцію – 5, сірки – 2,6 г, заліза – 125 мг і натрію – 3,4 мг, а також мікроелементи: мідь – 14 мг, цинк – 33, марганець – 27 і селен – 0,06 мг. Залізо сої засвоюється в організмі свиней на 80%, що в 2–3 рази більше, ніж з інших кормів.

Вітамінний склад сої представлений каротином – 1,5–2 мг, тіаміном (В₁) – 10–18,5, рибофлавіном (В₂) – 3–3,8, пантотеновою кислотою (В₃) – 13–22, ніацином (В₅) – 20,8–35,0, піридоксином (В₆) – 7–13, біотином (Н) – 0,7–0,9, фолієвою кислотою (В_с) – 1,8–3,0, інозитолом – 2–2,5, холіном – 3,2–3,6, вітаміном Е (альфа-токоферолом) – 4,8–7,8, вітаміном К – 1,8–2 мг.

На сьогодні в Україні кормові раціони майже на 100% не збалансовані за вмістом білка й незамінних амінокислот, що негативно впливає на продуктивність тварин. Це є головною причиною збитковості тваринницької галузі України.

Разом із тим до складу сої входять антипоживні речовини.

До антипоживних речовин сої належать: інгібітори протеаз; антивітаміни А, D, Е, В₁₂; сполуки, що знижують доступність деяких мікроелементів (Zn, Mn, Cu, Fe); лектини або фітогемаглютиніни; алергени; антигормони, що викликають зоб, і естрогенні ізофлавіони – геністеїн і даїдзеїн; олігосахариди – стахіоза, рафіноза й

вербаскоза, які спричиняють метеоризм; ферменти – уреаза, ліпаза й ліпоксігеназа. Антипоживні речовини викликають у тварин пригнічення росту, зниження ефективності використання корму, захворювання на зоб, гіпертрофію підшлункової залози у дрібних тварин, гіпоглікемію і порушення діяльності печінки та їх загибель.

Теплова обробка здавна використовується як основний метод руйнування антипоживних речовин, що знаходяться в сирих соєвих бобах. Розроблено різноманітні технології, в основу яких покладено єдиний принцип: боби нагріваються протягом певного часу. В результаті термообробки підвищується поживна цінність бобів, а саме: перетравність білків зростає до 90%, значно знижується мікробне забруднення бобів. Існують такі способи теплової обробки бобів сої: варіння, автоклавування, прожарювання, мікронізація, екструдкування, експандування, НВЧ-обробка.

У світовій практиці найпоширенішою є переробка сої на олійноекстракційних підприємствах з одержанням соєвої олії та соєвого шроту. Соевий шрот є повноцінним і збалансованим джерелом білка, незамінних амінокислот, мінеральних і цілющих речовин, необхідних для нормального розмноження, росту і розвитку, високої продуктивності різних порід тварин, птиці й риби.

Використання шротів білково-олійних культур у годівлі тварин і птиці – це нова епоха, головний і стратегічний напрям у постачанні високопротеїнових кормів, забезпеченні повноцінної годівлі і зростання їхньої продуктивності. У структурі світового виробництва шротів соєвий становить 68,4% усього загалу. Соевий шрот відрізняється від інших високобілкових інгредієнтів збалансованістю амінокислотного складу, особливостями згодовування, ще маловідомими в Україні. Одержують соєвий шрот методом екстракції при переробці насіння сої. З 1 т одержують 750–800 кг шроту і 193 кг олії. За кормовими перевагами соєвий шрот перевершує всі інші рослинні джерела протеїну, має найвищу поживну цінність, найширше використання в годівлі, придатний для всіх видів тварин, птиці й риби. Теплова обробка або тостування надають соєвому шроту приємного запаху і смаку, знешкоджують антипоживні речовини, поліпшують перетравність, тому він добре поїдається у складі комбікормів тваринами, птицею й рибою. Особливо ефективним є згодовування соєвого шроту як високобі-

лкового компонента в поєднанні з такими високоенергетичними компонентами, як зерно кукурудзи, ячменю та сорго. Його включають до складу дво- трикомпонентних раціонів (кукурудза + соєвий шрот + премікс; кукурудза (ячмінь) + соєвий шрот + премікс) для багатьох видів тварин. При цьому забезпечуються кращі результати відгодівлі, ніж з використанням м'ясо-кісткового борошна та інших дорогих високобілкових інгредієнтів.

Список літератури

1. Маслак О. Соя: зростання виробництва та споживання / О. Маслак // Пропозиція. – 2011. – № 8.
2. Рекомендації щодо використання сої в годівлі свиней, телят і птиці [кол. авторів]. – Вінниця : Ін-тут кормів НААН України, 2010. – 58 с.
3. Січкач В. Використання екструдованої та повножирової сої в годівлі сільськогосподарських тварин і птиці / В. Січкач // Наукова пропозиція. – 2012. – № 1.
4. Столяр В. Соєве молоко: перспективи використання в тваринництві / В. Столяр, Л. Кириченко // Пропозиція. – 2012. – № 3.
5. Тимченко В. Розвиток виробництва сої в Україні і ефективне свинарство / В. Тимченко // Свинарство в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.piq.com.ua

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ ТА ДОРАДЧИМИ СЛУЖБАМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ІННОВАЦІЙНОГО ОНОВЛЕННЯ АПВ

Н. В. Беженар,
аспірант^{*},

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

В будь-якій країні відзначається наявність протиріччя – обмеженість ресурсів за необмеженості потреб. До ресурсів, що використовуються в економіці, відносяться: праця, земля, капітал.

---

^{*} Науковий керівник – О.Г. Шпикуляк, д.е.н.

В наукових роботах ці ресурси ще ототожнюються як фактори виробництва. Розподіл ресурсів між галузями та виробниками всередині різних галузей відбувається на основі конкуренції, або економічного змагання за право володіння та використання певного ресурсу.

Для всіх суб'єктів господарювання властивим є прагнення забезпечити прибутковість за результатами господарської діяльності. Важливу складову забезпечення стабільного отримання прибутків та переваг в конкурентній боротьбі становить інноваційне оновлення виробництва.

Інноваційна діяльність являє собою багатоплановий вид економічної діяльності. Відзначається багато підходів до її аналізу та особливостей здійснення. У сільському господарстві України багато суб'єктів господарювання має значно зношені об'єкти матеріально-технічної бази, керівники та спеціалісти багатьох підприємств не оволоділи ефективними методами роботи в ринкових умовах, не повністю відпрацьовані ринкові схеми взаємовідносин науки із виробництвом. Багато підприємств має керівний склад та склад співробітників з недостатнім рівнем кваліфікації. Це все є стримуючими обставинами не тільки стосовно самостійного здійснення інноваційної діяльності, а й із впровадження інновацій. Ефективне впровадження інновацій потребує:

- достатнього кваліфікаційного рівня, оскільки сам вибір певної інновації та її застосування (наприклад, нове обладнання або нова технологія) потребує достатньо часу для усвідомлення особливостей застосування та безпосереднього впровадження у виробництво;

- наявності достатньої кількості коштів для придбання, оскільки інноваційні розробки коштують недешево.

У цьому відношенні для сільськогосподарських товаровиробників доцільним є використання допомоги сільськогосподарських дорадчих служб. В Україні до складу системи сільськогосподарського дорадництва входять державні та приватні дорадчі служби. Вони розміщені в кожному регіоні держави. Характерною особливістю є їх інноваційна спрямованість. Ці служби напряму контактують з різними науковими центрами, збирають інформацію

про різні інновації, мають контакти з авторами інноваційних розробок. Тому налагодження взаємовигідної співпраці між сільськогосподарськими товаровиробниками та службами дорадництва сприятиме інноваційному оновленню виробництва, зміцненню конкурентоспроможності як сільськогосподарських товаровиробників, так і аграрної галузі в цілому.

УДК 662.638

ТЕПЛОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ НА ОСНОВІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВИХ РЕСУРСІВ

Н. В. Веремейчик,

аспірант Національного наукового центру
«Інститут механізації та електрифікації сільського господарства»
сектору «Теплозабезпечення сільських територій»

За останні десять років Україна втратила 268 сіл. Крім того, тисячі перебувають на межі вимирання. Через відсутність навчальних та медичних закладів, газо- та водопостачання, доріг з твердим покриттям люди виїжджають цілими сім'ями в пошуках кращого життя. Інфраструктура невеликих міст і сільських районів після ліквідації підприємств місцевої промисловості та розвалу колгоспів практично втратила джерела фінансування. Місцеві бюджети, і до того не особливо потужні, сьогодні не в змозі повністю забезпечити їх нагальні потреби. В умовах відсутності необхідного фінансування місцеві об'єкти культури, освіти, охорони здоров'я руйнуються, електричні, водопровідні та теплові мережі виходять з ладу, а технічне і технологічне обладнання морально застаріває. Не виправдали сподівання і на прихід у малі міста і сільські райони спонсорів.

Для відновлення та подальшого розвитку сільських територій Міністерство аграрної політики та продовольства України пропонує проект Концепції розвитку сільських територій та оптимальний варіант, що найбільше відповідає інтересам сільського насе-

лення. Створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин, що передбачає розробку та впровадження локальних (місцевих) стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливих агроландшафтів, за рахунок нарощування людського і соціального капіталів, розвитку партнерства держави, бізнесу, громад. Це дозволить реформувати систему управління сільським розвитком, підвищити ініціативність та відповідальність сільських територіальних громад, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на сільських територіях.

В Національному науковому центрі «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» ведеться робота по створенню та впровадженню інфраструктури для виробництва біопалива і теплозабезпечення сільських користувачів безпосередньо по місцю їх знаходження.

Біоенергетичні технології знаходять впровадження як в побутових умовах для опалення та гарячого водопостачання будинків, так і на загальнодержавному рівні, у тому числі для виробництва електроенергії. Проте на особливу увагу заслуговує використання твердого біопалива у фермерських і особистих селянських господарствах.

В такому випадку видається доцільним створення спеціалізованого приватного підприємства (СПП) для обслуговування певної сільської території. Головним функціональним завданням підприємства повинно бути надання послуг господарникам по заготовці гранульованого біопалива. Підприємство повинно мати ліцензію на установку та обслуговування відповідних опалювальних котлів, а також мобільне обладнання для виробництва твердого біопалива. СПП приймає замовлення на поставку, запуск в експлуатацію та обслуговування котлів. У відповідності з прийнятими заявками підприємство своїми мобільними засобами проводить виробництво твердого біопалива з сировини замовника. За бажанням замовника,

виготовлене біопаливо може бути викуплено СПП. Таким чином, здійснюється замкнений цикл вирощування (збирання) біомаси, виготовлення біопалива та теплозабезпечення селянського господарства практично без транспортних затрат за доступними цінами і на необхідному кваліфікованому рівні.

Для досягнення високої економічної віддачі, підвищення теплотворної здатності (теплоти згоряння) твердих біопалив, забезпечення простоти транспортування його до теплових установок, легкості управління процесом горіння та комфортності отримання тепла, біопаливо повинно перероблятися в гранули (пелети) або брикети безпосередньо з місцевих ресурсів.

Ще одною актуальною проблемою є тверді побутові відходи такі як папір, картон, текстиль, гума, полімерні матеріали. При спалюванні кожного кілограма цих компонентів виділяється від 4 до 18 МДж енергії. Проблема твердих побутових відходів головним чином екологічна. Однак вона найтіснішим чином пов'язана з вирішенням складних технічних, енергетичних та економічних питань.

Для спалювання цих відходів пропонується використовувати піролізні котли з камерою допалювання, що дає можливість здійснювати процес спалювання з мінімальним виділенням шкідливих сполук. При необхідності, встановлюються системи газоочистки з виходом газів, що відповідають нормам Євросоюзу.

УДК 338.43.02

РОЛЬ АГРОКОНСАЛТИНГУ ТА ДОРАДНИЦТВА В РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ

І. В. Коваль,

аспірантка

Інституту регіональних досліджень НАН України, м. Львів

Сьогодні в Україні існує значна кількість фірм, підприємств і організацій різних форм власності, які орієнтовані на консульта-

ційну діяльність. Однак питаннями консультування агровиробників займається невелика кількість консультаційних фірм, хоча набутий досвід такої діяльності дозволив сформувати окремий сектор професійних послуг – агроконсалтинг (дорадництво).

Українська економіка традиційно виокремлюється значним потенціалом розвитку агропродовольчого виробництва. Це зумовлено як багатими земельними ресурсами нашої держави і значною чисельністю мешканців, що проживають на сільських територіях, так і розвинутою культурою обробки ґрунтів, потужним експортними можливостями України та її місцем у міжнародному поділі праці.

У сільській місцевості проживає більше третини населення України і масовим явищем на селі є праця в особистих господарствах. Але продуктивність та ефективність сільського господарського виробництва в особистих селянських і фермерських господарствах у 5–7 разів нижча, ніж у розвинутих країнах світу.¹ Хоча дрібні сільськогосподарські товаровиробники і виробляють 55 валової сільськогосподарської продукції в державі, проте більшість з них не мають відповідних знань та навичок роботи в ринкових умовах, не володіють сучасними технологіями. Сільські громади не інформовані про аграрну політику держави та механізми її реалізації.

Це зумовлює необхідність пошуку нових напрямів підвищення ефективності агропродовольчого сектору національної економіки, спроможних чинити позитивний вплив не лише на обсяги виробництва продовольчої продукції, а й гарантувати зростання добробуту мешканців сільських територій України.

Цій проблематиці присвячені численні публікації українських та закордонних науковців, серед яких слід виділити праці О. Бородіної, Й. Вількіна, Т. Гросса, Ю. Губені, Й. Зегара, С. Кваші, Р. Косодія, І. Котлярова, М. Кропивка, О. Кустовської, Б. Марголя, Є. Мішеніна, В. Ткачука, О. Павлова, Й. Салоні,

---

¹ Кропивко М.Ф. Шляхи розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnuu_eamb/2011_168_3/11kmf.pdf.

М. Хвесика, В. Юрчишина та інших. В роботах цих авторів досліджуються різні аспекти розвитку сільських територій і сільського господарства України, а також закордонних держав, включаючи сучасні механізми формування ринкової та інформаційної інфраструктури села.

У розвинутих країнах світу для вирішення проблеми навчально-освітньої підготовки селян функціонують системи сільськогосподарського дорадництва, які надають виробникам сільськогосподарської продукції та сільським територіальним громадам соціально-спрямовані дорадчі послуги з питань передачі нових знань, сучасних технологій та ринкової інформації, облаштування сільських територій тощо.

Таким чином, одним з пріоритетних напрямів розвитку інфраструктури сільськогосподарського виробництва та становлення у сільській місцевості суміжних галузей неаграрної економіки є формування сучасних систем агроконсалтингу та дорадництва. Протягом останніх років такі системи дедалі ширше впроваджуються в агропродовольчому секторі постсоціалістичних країн Європи. Окремі елементи цих систем все впевненіше укорінюються і в Україні. Саму тому сьогодні особливої гостроти набуває актуальність наукового дослідження різних аспектів формування в нашій державі ефективних моделей агроконсалтингу та дорадництва, насамперед з огляду на перспективу поглиблення європейської інтеграції та запровадження інноваційних інструментів розвитку сільських територій нашої держави.

У сільському господарстві багатьох країн світу функціонують системи аграрного консалтингу та сільськогосподарського дорадництва, основні принципи і методи яких збігаються з роботою бізнес-консалтингових структур, орієнтованих на роботу з промисловими корпораціями, хоча основну увагу тут, все ж таки, приділено розповсюдженню знань. Служби аграрного консалтингу та дорадництва можуть досягти змін у напрямі, який вони вважають бажаним для фермерів (наприклад, покращення контролю за хворобами рослин). Вони також можуть сприяти фермерам у виборі ефективнішої технології агровиробництва з метою підвищення рентабельності або навчання фермерів так вирощувати бажані сільськогосподарські культури чи займатися тваринництвом, щоб

одержати максимальний прибуток. Консультування та дорадництво є ефективними інструментами тільки в разі поєднання їх з іншими інструментами, такими як маркетингові дослідження, забезпечення ресурсами та кредитами. Ефективність інвестицій в аграрному консалтингу та дорадництві зазвичай висока за умови, що відповідні види діяльності добре організовані та координовані.

Основною метою діяльності служб аграрного консалтингу та дорадництва є поширення та впровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки і технологій, а також надання сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню консультаційних послуг з питань менеджменту, маркетингу, застосування сучасних технологій та розвитку соціальної сфери села, підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового господарювання сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення. Найважливіша функція агроконсалтингових фірм та дорадницьких служб полягає в тому, щоб навчити сільгоспвиробників самостійно приймати рішення за ринкових умов¹. В аграрному секторі консалтинг поєднує такі основні підсистеми функцій, як інформаційно-довідкова, консультаційна, інноваційна та навчальна.

Сільськогосподарський консалтинг, як явище, виник у США на початку ХХ сторіччя, коли в цій країні було прийнято закон про створення відповідних дорадчих служб на базі державних університетів штатів. Протягом багатьох років публічні університетські лекції проводилися сільськогосподарськими коледжами США через своїх «агентів», які працювали у різних округах штатів. До середини ХХ століття агроконсалтингові служби, які підтримувалися урядами, створили більше ніж 50 країни світу, зокрема Німеччина, Голландія, Великобританія тощо. У другій половині ХХ століття аналогічні служби діяли вже майже у 130 країнах світу. Це було пов'язано із післявоєнним прискоренням розвитку та інтернаціоналізацією економіки, що привело до зростан-

---

¹ Кустовська О.В. Важливість консалтингової діяльності з питань землеустрою в аграрному секторі економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Sre/2012_6/165.pdf

ня потреби в консалтингових послугах, у тому числі – в сільському господарстві¹.

Слід зазначити, що існує тісний причинно-наслідковий зв'язок між рівнем розвитку агроконсалтингу й дорадництва та аграрного ринку загалом. Адже лише відкрита ринкова конкуренція та інноваційний розвиток галузі стимулюють сільгоспвиробників до пошуку додаткових знань на основі купівлі відповідних послуг у консультантів. З іншого боку, агроконсалтингові та дорадницькі служби мають достатньо мотивів до розвитку та удосконалення власної діяльності лише тоді, коли існує належний попит на їхні послуги. Саме тому розвиток агроконсалтингу й дорадництва є одним з невід'ємних атрибутів модернізації аграрного ринку на осевої розвитку його інфраструктури.

Сьогодні розвиток агроконсалтингової діяльності в Україні набуває все більшого значення. Реалізуючи інноваційну, наукову, освітню і соціальну функції, з'єднуючи науку, освіту і виробництво в єдину систему, агроконсалтинг і дорадництво виступають каталізатором науково-технічного прогресу в сільському господарстві та сприяють поширенню нових знань².

Сільськогосподарські дорадчі служби діють у всіх областях України. Їх функціонування опирається на відповідне нормативно-правове та інституційне забезпечення. Насамперед це стосується Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», Концепції становлення і розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні, Концепції та Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності до 2009 р., наказів Міністерства аграрної політики України «Про професійне навчання дорадників та експертів-дорадників» (від 11.07.2005 р. № 311) і «Про затвердження Положення про кваліфікаційне свідоцтво сільськогосподарського дорадника та сільськогосподарського експерта – дорадника» (від 26.04 2005 р.

---

¹ Виникнення агроконсалтингової діяльності : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=21>.

² Кальна-Дубінюк Т.П. Агроконсалтингова освіта в Національному аграрному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smcae.kiev.ua/main.php?id=83>.

№ 176), а також Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва.

Так, Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» (стаття 8) визначається, що «у державному бюджеті України на відповідний рік окремим рядком передбачаються кошти для фінансування державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності, надання соціально спрямованих дорадчих послуг... У державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, передбачається фінансування дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм»¹.

Концепція формування державної системи сільськогосподарського дорадництва, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098 передбачає «створення Національного центру сільськогосподарського дорадництва та обласних (регіональних) сільськогосподарських дорадчих служб з їх районними відділами, використавши науково-освітній потенціал закладів і установ Мінагрополітики та Національної академії аграрних наук» і «створення в системі агропромислового комплексу в кожному регіоні (області, районі) регіональних сільськогосподарських дорадчих служб з урахуванням місцевих умов і наявного науково-технічного потенціалу та матеріально-технічної бази розміщених на її території управлінь агропромислового розвитку, науково-дослідних (наукових) установ аграрної науки, навчальних закладів аграрної освіти, а також використання інтелектуального потенціалу дорадників та експертів-дорадників (в тому числі шляхом їх першочергового працевлаштування в новостворених сільськогосподарських дорадчих службах), досвіду і потужності діючих сільськогосподарських дорадчих служб (в тому числі створених за підтримки програм і проектів міжнародної технічної допомоги)»².

Вагому роль у розвитку вітчизняного агроконсалтингу відіграла технічна допомога з боку розвинених країн світу, зокрема дер-

---

¹ Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 38. – С. 470.

² Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/page/?12446>.

жав ЄС. Так, завдяки програмі TACIS були створені Львівська аграрна дорадча служба та офіс Центру підтримки приватних сільськогосподарських господарств у Луганську, за сприяння Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії реалізовувався проект «Служба підтримки сільськогосподарських підприємств», що передбачав створення сільськогосподарської дорадчої служби «Донецькагроконсалт» у Донецькій області, реалізацію проекту підтримки сільськогосподарських підприємств та сільського населення в Одесі та створення «Центру розвитку сільського господарства та правової підтримки» у Києві. Німецько-Український аграрний проект з розвитку сільського господарства та залучення інвестицій сприяв утворенню фінансово незалежного консультативного товариства з трьома представництвами – в Києві, Вінниці та Черкасах (консультації, головним чином, надавали представники проекту в Вінниці та Черкасах, а Київ виступав у ролі адміністративного центру проекту). Данський сільськогосподарський дорадчий центр підготував план становлення Тернопільської обласної аграрної дорадчої служби при співпраці з Тернопільською обласною адміністрацією та Міністерством аграрної політики України¹.

Значною виявилась роль іноземних партнерів і при передачі досвіду формування дієвої системи підготовки кадрів для агроконсалтингу на базі українських вищих навчальних закладів сільськогосподарського профілю.

Все це дозволило консалтинговим компаніям та дорадчим службам, що працюють на вітчизняному аграрному ринку, отримати доступ до інформаційних інструментів і технологій, якими володіли їхні європейські партнери, залучивши їх до своєї практичної діяльності. Причому це стосується не лише роботи із сільгоспвиробниками, а й консультування підприємців інших галузей, які бажають активізувати свою господарську діяльність у сільській місцевості, а також надання необхідної інформації органам державної влади і місцевого самоврядування щодо механізмів налагодження ефективних регіональних систем агроконсалтингу з використанням досвіду розвинених країн світу.

---

¹ Становлення сільськогосподарських дорадчих служб в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icp.org.ua/aspekt/doradnictvo/dc/history/book_stan_sil_dor.doc.

Закордонний досвід організації агроконсалтингу в різних країнах світу є доволі неоднорідним. Це зумовлюється тісним взаємозв'язком між розвитком консалтингових і сільськогосподарських структур у процесі еволюції ринкового середовища. Таким чином, використання іноземного досвіду в Україні повинно ґрунтуватися на ретельному аналізі інституційного середовища вітчизняного села та виявленні тих характерних особливостей становлення українського аграрного ринку, які відповідають певному типу агроконсалтингової діяльності. Адже сфера сільськогосподарського виробництва є достатньо консервативною і сприйняття в ній нових моделей управління відбувається надзвичайно складно.

На пострадянському просторі проблема становлення ефективного агроконсалтингу посилюється ще й наявністю цілої низки негативних управлінських стереотипів у керівників сільськогосподарських підприємств. Основними з них є: неготовність відмовлятися від частини адміністративних функцій через невпевненість у компетентності та добросовісності консультантів, небажання витратити «зайві» кошти на послуги, які може виконувати власний адміністративно-управлінський персонал, нестача на вітчизняному ринку достатньої кількості ефективно функціонуючих консалтингових компаній, що адаптують свої послуги до специфічних потреб сільськогосподарських підприємств, відсутність відкритого конкурентного ринку агропродовольчої продукції, основним напрямом зростання на якому є підвищення власної конкурентоспроможності підприємства, а не доступ до фіскальних пільг, бюджетних ресурсів чи експортних квот¹.

Водночас, без дієвого агроконсалтингу та дорадництва українські сільськогосподарські підприємства навряд чи зможуть створити серйозну конкуренцію європейським компаніям, що діють на вітчизняному аграрному ринку. Адже рівень трансакційних витрат останніх, завдяки участі в ефективній системі агроконсалтингу, виявляється на порядок нижчим ніж в українських агроформуваннях. До того ж, стан сільських територій України та якість

---

¹ Котляров И.Д. Перспективы использования аутсорсинга в сельском хозяйстве / И.Д. Котляров // Регион: экономика и социология. – 2011. – № 3. – С. 59

людського капіталу вітчизняного села потребують значної інформаційно-освітньої роботи, яка в розвинутих країнах світу є функцією саме агроконсалтингу.

Нинішній характер і пріоритети сільського розвитку визначаються глобалізацією, змінами у технологіях та організаційних структурах компаній і галузей, зниженням транспортних витрат, посиленням конкуренції між територіями за інвестиційні ресурси, розвитком телекомунікаційних та інформаційних систем, зниженням політичного впливу селян. Селяни ж завжди характеризувалися нижчими рівнями формальної освіти порівняно з жителями міст, адже історично це компенсувалося неформальною підготовкою, що надавалася родиною або громадою. Проте із зменшенням зайнятості в сільському господарстві та підвищенням вимог до працівників сьогодні зростають актуальність освіти й професійної підготовки, які визначають конкурентоспроможність населення сільських територій та їхню здатність до різноманітних інновацій¹. В Україні ж відсутність у сільських мешканців достатніх навичок застосування сучасних інформаційно-технічних і телекомунікаційних засобів виступає значним бар'єром на шляху інноваційного розвитку сільських територій, їх структурної диверсифікації та економічної модернізації. Вона також обмежує доступ сільськогосподарських підприємств до інноваційних та інформаційних технологій, знижуючи, тим самим, їхню конкурентоспроможність на ринку². Адже з огляду на актуальність і ефективність нових знань, які сьогодні надаються сільгосптоваровиробникам інформаційно-консультаційними формуваннями, найбільший інтерес в Україні викликають саме послуги з технології виробництва³.

---

¹ Мішенін С.В. Проблема щодо багатовимірності сільського розвитку / С.В. Мішенін, Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 133.

² Grosse T.G. Rozwoj infrastruktury telekomunikacyjnej a budowa kapitału intelektualnego na obszarach wiejskich. – Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2010. – S. 8.

³ Плакса Ю.В. Функціонування та розвиток інформаційно-консультаційних формувань в аграрному секторі економіки / Ю.В. Плакса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dlib.com.ua/funktsionuvannja-ta-rozvytok-informatsiyno-konsultatsiynikh-formuvan-v-ahrarному.html>.

З іншого боку, слід зазначити, що реалізація процесу диверсифікації сільської економіки відбувається завдяки окремим проектам комерційного характеру. Ефективність та успішність їх здійснення, особливо коли проект має інноваційний характер, залежать від двох головних факторів: по-перше, вміння визначити потенціал ринку товару, побудувати ринкову товарну стратегію, проаналізувати систему збуту, інтерес споживачів; по-друге, наявності бізнес-стратегії, здатності проводити моніторинг витрат і надходжень, що дає змогу визначати дохідність, а отже, життєздатність бізнесу¹. В сучасних умовах саме агроконсалтинг і дорадництво здатні забезпечувати сільських мешканців відповідними знаннями та навичками, прищеплювати їм економічний спосіб мислення, надавати нові управлінські знання.

Таким чином, проблема полягає у впровадженні та інституціоналізації нових підходів до інновацій у сільській місцевості, що вимагає наявності відповідного людського капіталу, який не можна сформуванати в рамках традиційних закладів освіти та курсів перепідготовки. Необхідні інституціональні інновації, які створять сприятливе середовище для навчання². Саме агроконсалтинг є уособленням таких інновацій, оскільки він ґрунтується на наданні рекомендацій та супроводу виробників сільськогосподарської продукції, в першу чергу, у інвестиційно-інноваційній сфері. При ефективному державному стимулюванні та фінансуванні, агроконсалтинг може і повинен стати каталізатором зростання інвестиційних та інноваційних процесів а агропромислового комплексу країни.³

При цьому слід зауважити, що агроконсалтинг і дорадництво повинні бути тісно інтегрованими у структуру виробничо-господарських комплексів сільських територій, в тому числі і на основі створення регіональних агропродовольчих кластерів та інших інноваційно-технологічних систем.

---

¹ Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 131.

² Косодій Р. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 137.

³ Гуткевич С.О. Агроконсалтинг як елемент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності / С.О. Буткевич, А.О. Князевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/67508.doc.htm.

Це означає, що агроконсалтинг і дорадництво, поряд з інформаційно-освітньою діяльністю, повинні також виконувати функцію стратегічного розвитку аграрного ринку України, орієнтовану на довготривалу перспективу, що стане основою суттєвого прискорення процесів модернізації вітчизняного сільськогосподарського виробництва в контексті європейської інтеграції нашої держави. В кінцевому підсумку відбуватиметься зростання ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного агробізнесу і пов'язаних із ним сфер економічної діяльності, зростання рівня добробуту сільських мешканців, збільшення обсягів надходжень до бюджетів різних рівнів, а відтак і досягнення належного рівня використання соціально-економічного потенціалу аграрного сектору України.

Список літератури

1. Кропивко М.Ф. Шляхи розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_eamb/2011_168_3/11kmf.pdf
2. Кустовська О.В. Важливість консалтингової діяльності з питань землеустрою в аграрному секторі економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Sre/2012_6/165.pdf
3. Виникнення агроконсалтингової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=21>.
4. Кальна-Дубінюк Т.П. Агроконсалтингова освіта в Національному аграрному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smcae.kiev.ua/main.php?id=83>.
5. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 38. – С. 470.
6. Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/page/?12446>.
7. Становлення сільськогосподарських дорадчих служб в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icp.org.ua/aspect/doradnictvo/dc/history/book_stan_sil_dor.doc.
8. Котляров И.Д. Перспективы использования аутсорсинга в сельском хозяйстве / И.Д. Котляров // Регион: экономика и социология. – 2011. – № 3. – С. 59.

9. Мішенін С.В. Проблема щодо багатовимірності сільського розвитку / С.В. Мішенін, Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 133.

10. Grosse T.G. Rozwoj infrastruktury telekomunikacyjnej a budowa kapitału intelektualnego na obszarach wiejskich. – Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2010. – S. 8.

11. Плакса Ю.В. Функціонування та розвиток інформаційно-консультаційних формувань в аграрному секторі економіки / Ю.В. Плакса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dlib.com.ua/funktsionuvannja-ta-rozvytok-informatsiyno-konsultatsiynikh-formuvan-v-ahranomu.html>.

12. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 131.

13. Косодій Р. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 137.

14. Гуткевич С.О. Агроконсалтинг як елемент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності / С.О. Гуткевич, А.О. Князевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/67508.doc.htm.

15. Есть в Канаде «экстеншн». А что это такое? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://icp.org.ua/ukr/aspekt/doradnictvo/dosvid/canada/2004/11/10/est_v_kanade_ekstens_50.html.

16. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 38. – С. 470.

17. Калініченко Н. Як реформувати дорадництво? / Н. Калініченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/395/7249.html>.

18. Кальна-Дубінюк Т.П. Агроконсалтингова освіта в Національному аграрному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smcae.kiev.ua/main.php?id=83>.

19. Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/page/?12446>.

20. Косодій Р. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 132–137.

21. Котляров И.Д. Перспективы использования аутсорсинга в сельском хозяйстве / И.Д. Котляров // Регион: экономика и социология. – 2011. – № 3. – С. 58–69.

22. Кропивко М.Ф. Шляхи розвитку сільськогосподарського до-
радництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nv nau_eamb/2011_168_3/11kmf.pdf
23. Кустовська О.В. Важливість консалтингової діяльності з питань
землеустрою в аграрному секторі економіки України [Електронний ре-
сурс]. – Режим доступу: [http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/
Sre/2012_6/165.pdf](http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/Sre/2012_6/165.pdf)
24. Мішенін Є.В. Проблема щодо багатовимірності сільського роз-
витку / Є.В. Мішенін, Р.П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 5. –
С. 133–139.
25. Опыт США [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://icp.org.ua/ukr/aspekt/doradnictvo/dosvid/usa/2004/11/10/opyt_ssha_57.html.
26. Плакса Ю.В. Функціонування та розвиток інформаційно-
консультаційних формувань в аграрному секторі економіки /
Ю.В. Плакса [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http://www.dlib.com.ua/funktsionuvannja-ta-rozvytok-informatsiyno-
konsultatsiynykh-formuvan-v-ahrarnomu.html](http://www.dlib.com.ua/funktsionuvannja-ta-rozvytok-informatsiyno-konsultatsiynykh-formuvan-v-ahrarnomu.html).
27. Становлення сільськогосподарських дорадчих служб в Україні
[Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.icp.org.ua/aspekt/
doradnictvo/dc/history/book_stan_sil_dor.doc](http://www.icp.org.ua/aspekt/doradnictvo/dc/history/book_stan_sil_dor.doc).
28. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-
економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. –
2009. – № 4. – С. 125–132.
29. Grosse T.G. Rozwoj infrastruktury telekomunikacyjnej a budowa
kapitału intelektualnego na obszarach wiejskich. – Warszawa: Instytut Spraw
Publicznych, 2010. – 28 S.
30. Saloni J., Margol B. Wieś w gospodarce informacyjnej – możliwy
wpływ nowych technologii na sytuację i rozwój obszarów wiejskich [Елект-
ронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.witrynawiejska.org.pl/
images/15431_wies_w_gospodarce_informacyjnej.pdf](http://www.witrynawiejska.org.pl/images/15431_wies_w_gospodarce_informacyjnej.pdf)
31. Wilkin J. Lepszy świat – polska wieś za 25 lat / Polska wieś 2025:
wizja rozwoju [Pod red. J. Wilkina]. – Warszawa : Fundusz Współpracy,
2005. – S. 41–44.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЗНАТЬ ПРО СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ СЕРЕД СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

Н. А. Пугач,
аспірант* НУБіП України

Організація відпочинку на селі має надзвичайно позитивний вплив на економіку та екологію регіонів України. Позитивний вплив відбувається за рахунок використання наявного приватного житлового фонду, розширення сфери зайнятості сільського населення та можливостей реалізації на місці продукції особистого селянського господарства, забезпечення туристів екологічно чистими продуктами харчування та збереження природи внаслідок зниження антропогенного пресу.

Український сільський туризм може стати своєрідною візитівкою нашої держави на міжнародному туристському ринку, про що свідчить бажання іноземців познайомитись з історичним та природним потенціалом України [1].

Маючи всі умови для розвитку згаданої підсистеми туризму, ми не використовуємо всіх можливостей. Щороку чисельність сільських жителів в Україні зменшується в середньому на 1,1% або на 174,2 тис. осіб [2]. Це спричинено рядом вагомих причин, однією із яких є міграція молоді та працездатного населення в міста або, і взагалі, за кордон. Люди вимушені покидати свої домівки через низький рівень життя. Отже, вагомим кроком у поліпшенні цієї ситуації є донесення інформації до селян про можливий вид заробітку, адже люди в містах готові платити кошти за якісний відпочинок подалі від міського шуму, загазованості й побути у сільській тиші та спокої, скуштувати екологічну їжу.

Сучасний стан рівня безробіття сільського населення в динаміці за віковими групами представлено у табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, рівень безробіття сільського населення в динаміці за чотири роки зріс на 2% у 2011 році, порівняно із 2008 роком.

Розглянемо динаміку кількості зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання (табл. 2).

---

* Науковий керівник – Т.П. Кальна-Дубінюк, д.е.н, доц.

1. Рівень безробіття сільського населення (за методологією МОП) за віковими групами, % * (у середньому за період, у % до кількості економічно активного населення відповідної вікової групи)

Рік	Усього	У тому числі за віковими групами, років						Працездатного віку
		15–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–70	
2008	5,7	10,3	6,6	5,8	5,7	4,2	–	6,5
2009	7,2	13,2	8,3	7,2	7,2	5,3	–	8,2
2010	7,1	12,6	8,4	8,3	6,5	4,8	–	8,1
2011	7,5	16,1	9,1	7,3	6,7	5	0	8,5

* Жінки віком 15–54 роки, чоловіки – 15–59 років.

** Таблиця побудована за даними Держкомстату України [3].

2. Динаміка кількості зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 1999–2012 рр.*
(на кінець звітного періоду; тис. осіб)

Рік	Усього	За статтю		За місцем проживання	
		жінки	чоловіки	міське населення	сільське населення
1999	1174,5	729,6	444,9	920,9	253,6
2000	1155,2	730,4	424,8	863,7	291,5
2001	1008,1	645,6	362,5	696,7	311,4
2002	1034,2	665	369,2	610,6	423,6
2003	988,9	627,6	361,3	539,7	449,2
2004	981,8	619,9	361,9	514,9	466,9
2005	881,5	535,6	345,9	428,8	452,7
2006	759,5	459,1	300,4	353,9	405,6
2007	642,3	385,8	256,5	296,4	345,9
2008	844,9	465,2	379,7	418,3	426,6
2009	531,6	286,9	244,7	319,8	211,8
2010	544,9	296	248,9	308,8	236,1
2011	482,8	267,3	215,5	271,8	211
2012	506,8	273,7	233,1	289,1	217,7

* Таблиця побудована за даними Держкомстату України [3].

За даними табл. 2, чисельність безробітних на селі з 1999 року по 2004 рік зросла на 213,3 тис. осіб, а з 2004 року по 2011 рік їхня чисельність скоротилася на 255 тис. осіб, тоді як у 2012 році кількість безробітних дещо зросла і становила 217,7 тис. осіб.

Отже, сільський туризм слід активно розвивати, всіляко підтримувати, допомагати людям на селі, які хочуть ним зайнятися задля поліпшення збільшення кількості робочих місць та забезпечення селян доходами.

У вересні 2013 року представниками кафедри аграрного консалтингу та сервісу Національного університету біоресурсів і природокористування України спільно із Всеукраїнською громадською організацією «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» було проведено виїзний семінар для школярів середніх і старших класів у сільській місцевості Київської області з метою розповісти молодим людям, які є можливі варіанти заробляти кошти не покидаючи села.

На семінарі проведено ознайомчу лекцію з дорадництва, показано фільм «Дорадництво для дітей та молоді села», а також розказано про сільський туризм. Серед учнів було проведено анкетування з метою виявлення рівня їх обізнаності, що таке сільський туризм, чи розглядають вони дану діяльність як один із можливих джерел доходу родини і яких потребують знань. Згадане опитування було проведено серед учнів старших класів, оскільки саме це підростаюче покоління через кілька років буде самостійно вирішувати, чим заробляти на життя (рис. 1–10).

Сільський туризм на сьогодні являє собою один із альтернативних видів зайнятості людей, які проживають на сільській території. Молодь, яка після закінчення шкіл їде на навчання до міст, здебільшого не повертається назад до села, а та частина молодих людей, які залишаються жити на селі, в більшості випадків, не мають можливостей достатньо заробляти на життя.

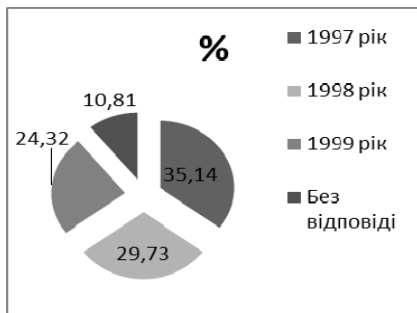

Рис. 1

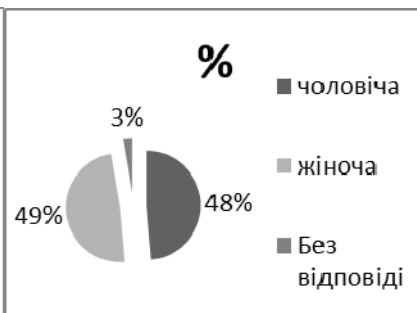

Рис. 2

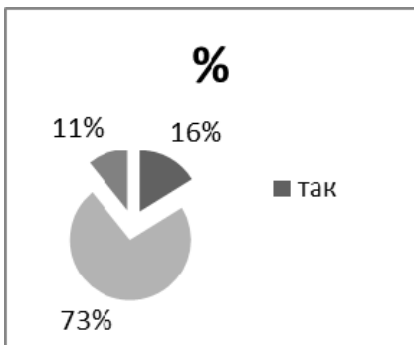

Рис. 3

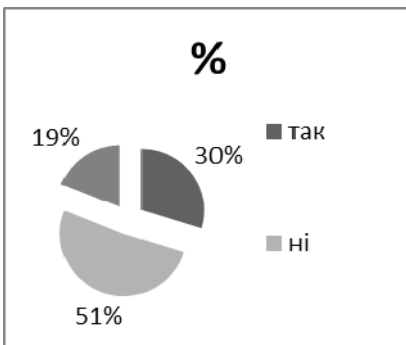

Рис. 4

Серед опитаних нами школярів найбільша кількість дітей була віком 16 років, а саме – 35 %. Також значна кількість школярів була віком 15 років – 30 %, та 24 % опитаних були віком 14 років. І, на жаль, 11 % школярів не зазначили свій вік, оскільки анкетування здійснювалося на добровільних засадах.

Здійснюване дослідження було узгоджене із директором школи та педагогічним колективом.

Серед опитаних школярів практично однакова кількість становили дівчата – 48 % та хлопці – 49 % і всього 3 % не зазначили відповіді.

На питання «Чи знаєте ви, що таке «сільський туризм?» 73 % школярів відповіли «ні», і лиш 16% відповіли «так». Отже, можна зробити висновок стосовно того, що проводити подібні тренінги і семінари по сільських школах потрібно з метою показати можливості розвитку сільського туризму для молодого покоління.

Адже проведене опитування виявило не тільки дуже низьку поінформованість серед дітей, а й те, що серед опитаних школярів на питання «Чи розглядаєте Ви сільський туризм як можливий вид заробітку Вашої родини?» всього 30 % дітей відповіли, що розглядають сільський туризм як такий, а 51 % не розглядають взагалі.

Як показано на рис. 5, з допомогою опитування було встановлено, що в родинях опитаних учнів 14% мам працюють у школі, 11% – продавці, 11% – зайняті в особистому селянському господарстві. Крім цього, в родинях опитаних поширені такі професії, як медсестра, техпрацівник, приватний підприємець.

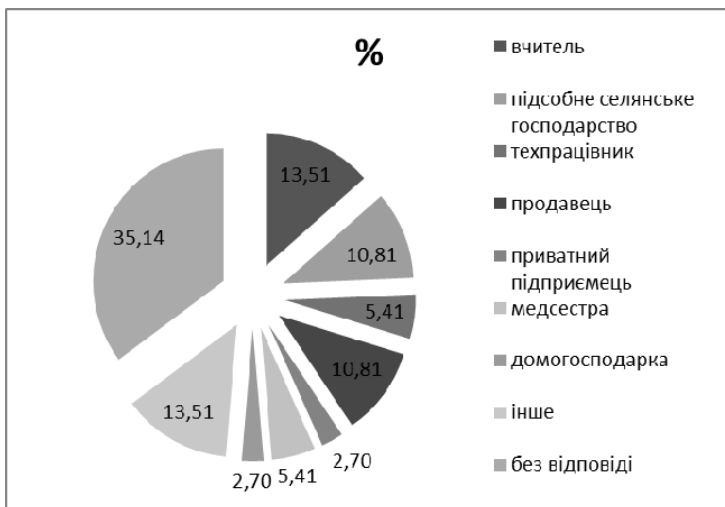

Рис. 5

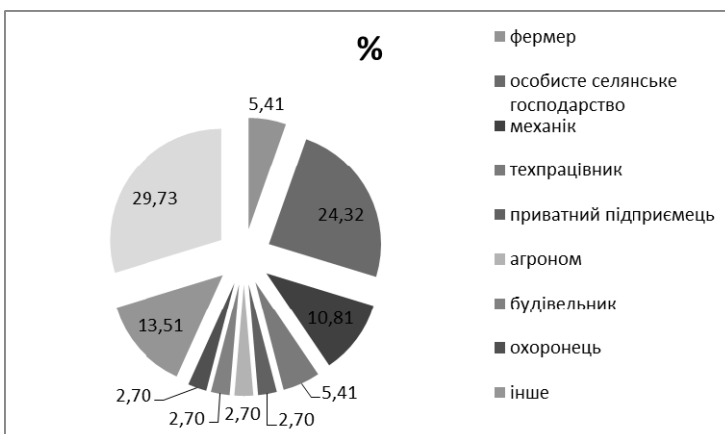

Рис. 6

За рис. 6, найбільша кількість батьків задіяна в особистому селянському господарстві – 24%, а 5% батьків є фермерами. Батьки опитаних школярів зайняті також у наступних професіях: механік, техпрацівник, приватний підприємець, агроном, будівельник, охоронець та ін.

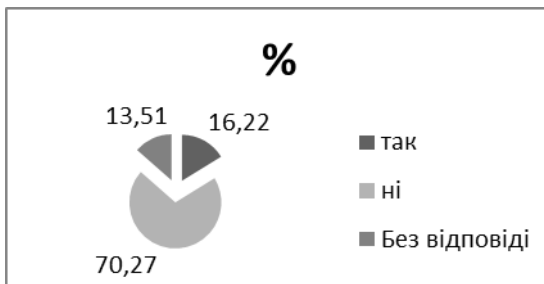

Рис. 7

За рис. 7, на думку дітей, родина не готова займатися сільським туризмом – 70% школярів відповіли «ні», і лише 16% дітей відповіли «так».

Рис. 8

На рис. 8 можна знайти відповіді на попередній рис. 7, за яким 70% відповідей школярів були негативними з приводу готовності їхніх родин займатися сільським туризмом. Аргументація у таких відповідях була наступною: 38% школярів зазначили, що не мають бажання займатися даним видом діяльності; 22% дітей переконані, що їм недостатньо знань для того, щоб розпочати діяльність у сфері сільського туризму; 8% дітей вважають, що їхнім родинам недостатньо коштів для того, щоб розпочати діяльність у сфері сільського туризму.

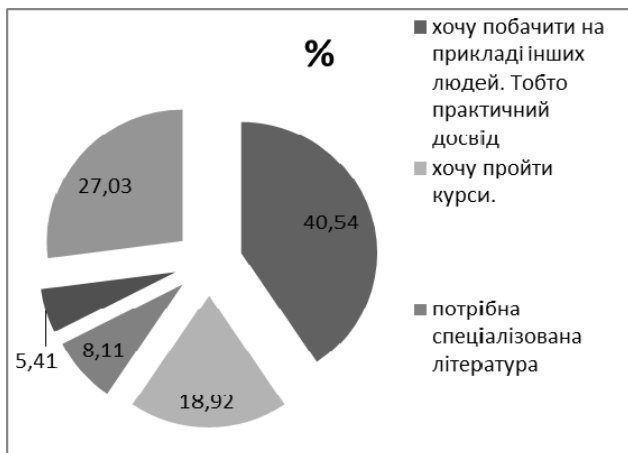

Рис. 9

За рис. 9, на думку школярів для того, щоб започаткувати власну справу, їм необхідний приклад інших людей, які займаються успішно сільським туризмом – 41% опитаних школярів так вважають, 19% школярів відповіли, що бажають пройти спеціальні курси з організації сільського туризму, 8% дітей відповіли, що потребують спеціалізованої літератури.

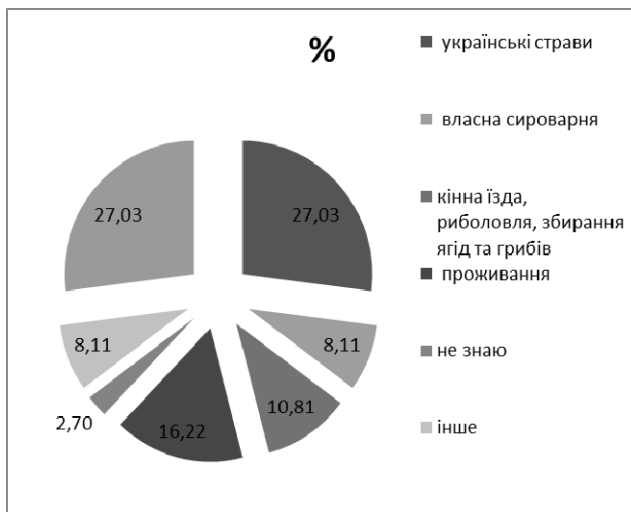

Рис. 10

У анкеті було задано питання: на чому зосередилася б родина школяра у разі, якби вирішила займатися згаданим видом діяльності. З усіх опитаних 27% дітей відповіли, що вони вважають перспективним і цікавим українські страви як вид надання послуг у сільській садибі; 16% – що надавали б послуги проживання; 11% – кінна їзда, риболовля, збирання ягід та грибів; 8% дітей зазначили, що хотіли б мати власну сироварню, яка була однією із атракцій для туристів.

Висновки. Отже, проаналізувавши анкетні дані, можна стверджувати, що одним із факторів ефективного функціонування сільського туризму в Україні є надійна інформаційно-консультаційна підтримка, яка забезпечується в сільському туризмі наступними суб'єктами інформаційно-консультаційної діяльності: дорадчими службами; Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму з її обласними осередками; сайтами обласних та районних державних адміністрацій; туристично-інформаційними центрами; кластерами.

Проблема безробіття сільського населення та його економічної зайнятості є глобальним економічним, соціальним і культурним викликом сьогодення, що потребує комплексного вирішення на макро- і мікро- рівнях, формування цілісної і пріоритетної державної політики щодо реалізації системи заходів правового, інституційного та організаційного характеру.

Дієвими заходами щодо сприяння зайнятості сільського населення та подолання безробіття в сільській місцевості поряд із традиційними діями державних та місцевих органів влади є сприяння розвитку аграрного виробництва та інших видів несільськогосподарської діяльності на селі, що виступатиме економічним базисом вирішення усіх соціальних проблем [4].

Список літератури

1. Пугач Н. А. Сучасний стан розвитку сільського туризму в Україні та особливості його менеджменту / Н. А. Пугач // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2012. – Вип. 177, Ч. 4. – С. 78–84.
2. Сайт Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://www.greentour.com.ua/russian/node/231>
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу : URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Червен І.І. Розвиток інформаційно-консультаційної діяльності підприємств АПК / І.І. Червен, В.М. Колесник // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – Вип. 1 (39). – 301 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ ТА СЛУЖБАМИ ДОРАДНИЦТВА ЗА ЕТАПАМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

О. С. Тісняк,

молодший науковий співробітник,
Інститут кормів та сільського господарства Поділля

У ринковій економіці для господарюючих суб'єктів важливим є обґрунтоване здійснення підприємницької діяльності. Це означає усвідомлення особливостей перебігу всіх процесів і формування господарських програм з урахуванням сукупності дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Реалізація господарської ініціативи пов'язана із витратою ресурсів з орієнтацією на задоволення потреб споживачів. Визнання окремого виду продукції або послуги на ринку означає факт оплати споживачем визначеного рівня ціни за товар (послугу). Суб'єкти господарювання витрачаючи ресурси в процесі здійснення виробничої діяльності певного товару передбачають орієнтовну ціну за нього. Рівень ціни реалізації виробленого товару повинен перевищувати сукупний вартісний вираз рівня витрат за нього. Чим вище рівень ціни від рівня витрат за нього – тим більшим є рівень прибутковості господарської діяльності та можливості розширеного відтворення з її здійснення. Факт встановлення рівнів цін реалізації нижче за рівень сукупних витрат означає збитковість виробництва і загрозу банкрутства суб'єкта господарювання.

Підприємницька діяльність являє собою ініціативний вид господарської діяльності, що здійснюється підприємцем на свій ризик. Відповідно до цього для недопущення збитковості виробництва важливим є врахування різних видів ризику, що можуть супроводжувати цю діяльність. У першу чергу при цьому слід ураховува-

ти основну вимогу щодо її обґрунтованого здійснення – орієнтація на виробництво того виду товару, що продається, а не здійснення зусиль з реалізації вже виробленого товару.

Аграрний сектор економіки є особливим за значущістю. Одже характеристиками здійснення всіх господарських процесів та одержання відповідних результатів тут залежить від впливу ґрунтового-кліматичних умов. Переконливим прикладом цього може бути збитковість виробництва певного виду сільськогосподарської продукції внаслідок відсутності опадів або спалаху хвороб. Це взагалі може не дати можливість сформувати повноцінний урожай сільськогосподарських культур та той рівень ціни, що дозволить відшкодувати понесені при їх вирощуванні витрати.

У ринкових умовах для виконання намічених завдань та досягнення цілей розвитку для суб'єктів господарської діяльності важливим є професійне здійснення ризик-менеджменту. В аграрному секторі економіки функціонують різні за розміром господарюючі суб'єкти. Для них всіх актуальне врахування різних видів ризику на всіх етапах їх діяльності. В сільськогосподарських підприємствах ці функції доцільно виконувати керівникам, оскільки вони несуть головну відповідальність за результати діяльності. Вони можуть здійснювати виконання цих функцій самостійно або за допомогою професійних спеціалістів-дорадників з ризик-менеджменту.

Ризик-менеджмент не є окремою системою управління суб'єктами господарювання, а являє собою складову їх загальної системи управління. Як головні цілі цієї підсистеми управління виокремлюють:

1) мінімізацію ризику та відхилення від запланованої траєкторії розвитку підприємства;

2) мінімізацію можливих втрат від ризику.

Професійне здійснення ризик-менеджменту пов'язано із виконанням наступних етапів робіт:

1) визначення можливих видів ризику, які можуть зашкодити здійсненню будь-якого виду господарської діяльності;

2) ранжування ризиків за рівнем їх можливої шкодочинності на діяльність;

3) розробка варіантів реакції суб'єкта господарювання на різну інтенсивність прояву факторів ризику;

4) аналіз виконання запланованих завдань та міри прояву факторів ризику;

5) задіяння одного із розроблених варіантів протидії, що відповідав би фактичній господарській ситуації.

На мікроекономічному рівні актуальністю відзначається проблема з урахування можливого прояву факторів ризику та щодо його мінімізації. Стосовно цього в аграрному секторі для вирішення згаданого завдання важливим є активізація співпраці сільськогосподарських товаровиробників зі службами дорадництва. Однією з переваг такої співпраці є наявність у державних та приватних служб дорадництва безпосередніх контактів із багатьма підприємствами та іншими суб'єктами господарювання, інформація щодо досвіду вирішення їх господарських проблем, особливо із сукупності питань ризик-менеджменту. В зв'язку з цим, ефективна співпраця між сільськогосподарськими товаровиробниками і службами дорадництва з успішного опановування інструментарію ризик-менеджменту сприятиме підвищенню стійкості сільськогосподарського виробництва, зменшенню можливих втрат та ефективнішому використанню ресурсів під час виконання господарських програм.

УДК631.1.027:[631.152:658.012.011.56]

ВИВЧЕННЯ ПОПИТУ НА ДОРАДЧІ ПОСЛУГИ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

А. Ю. Якунічева,
аспірантка,

Таврійський державний агротехнологічний університет

Зробити об'єктивну та точну оцінку стану дорадчої діяльності в аграрній сфері загалом по Україні доволі складно, оскільки не існує єдиних критеріїв оцінки, не здійснюється системний моніторинг щодо поширення сільськогосподарських знань та досягнутих результатів. Даних, які реєструються в Міністерстві аграрної політики та продовольства України щодо діяльності сільськогосподарських дорадчих служб недостатньо, оскільки вони відстежують пе-

реважно кількість існуючих дорадчих структур та сертифікованих дорадників, кількість здійснених інформаційно-консультаційних заходів та обсяг витрачених на це бюджетних коштів.

Таким чином, найбільш вагомим джерелом інформації щодо здійснення дорадчої діяльності та в цілому функціонування ринку дорадчих послуг в Україні є вивчення громадської думки, особливо для оцінки затребуваності інформаційно-консультаційних послуг.

З метою визначення найбільш ефективних способів задоволення потреб сільськогосподарських підприємств в дорадчих (інформаційно-консультаційних) послугах було здійснено маркетингове дослідження ринку дорадчих послуг в Запорізькому регіоні з використанням опрацьованої автором методики експертної оцінки.

У результаті вибіркового анкетного опитування суб'єктів дорадчої (інформаційно-консультаційної) діяльності: сільськогосподарських товаровиробників, представників органів місцевого самоврядування (голів сільських та селищних рад), сільських мешканців та представників дорадчих служб Запорізької області з'ясовано, що більше 20% сільськогосподарських виробників та 45% голів сільських та селищних рад – потенційних клієнтів, охоплені інформаційно-консультаційною діяльністю. Важливим для себе одержання дорадчих послуг вважають 87,5% підприємців та 81% сільських мешканців (рис. 1).

Рис. 1. Визначення досвіду та потреби в зверненні до дорадчих служб

Щодо причин, які стають на перешкоді одержання дорадчих послуг, які називають клієнти інформаційно-консультаційних (дорадчих) служб, то найважливішою причиною незатребуваності дорадчих послуг респонденти назвали недостатнє їх інформування про послуги, що пропонуються дорадчими службами (35–42 % відповідей) (табл.).

Таблиця

Причини, що стають на перешкоді одержання дорадчих послуг сільськогосподарськими товаровиробниками та органами сільського самоврядування в Запорізькій області
(у відсотках і за ступенем важливості)

Сільськогосподарські товаровиробники			Органи сільського самоврядування		
Основні блоки інформації	відповідь		Основні блоки інформації	відповідь	
	%	ранг		%	ранг
Нестача інформаційних джерел про можливість одержання послуги	35,42	1	Нестача інформаційних джерел про можливість одержання послуги	41,41	1
Самостійне вирішення всіх питань	25,00	2	Недостатня кількість дорадчих структур	21,21	2
Висока вартість дорадчих послуг	18,75	3	Висока вартість дорадчих послуг	15,15	3
Відсутність впевненості в конфіденційності власних даних	9,42	4	Самостійне вирішення всіх питань	15,15	4
Вузька номенклатура дорадчих послуг	6,25	5	Вузька номенклатура дорадчих послуг	5,05	5
Недостатня кількість дорадчих структур	4,17	6	Негативний досвід співпраці з дорадниками	2,02	6
Негативний досвід співпраці з дорадниками	1	7			

Другою причиною за ступенем значимості сільськогосподарські товаровиробники вказали відсутність необхідності звертатися за сторонньою допомогою – керівники підприємств вважають, що більшість проблем, з якими стикається їхнє господарство, вони можуть вирішити самостійно. Цей факт свідчить не лише про професійну спроможність сільгосптоваровиробників, а й про мо-

жливе викривлене оцінювання власних сил у бік завищування очікувань у правильності обраних дій, і відповідно заниження оцінки професійних здібностей консультантів – дорадників. Адже незначним, але ж присутнім фактором незапитаності дорадчих послуг сільськогосподарськими товаровиробниками відзначили відсутність впевненості в конфіденційності власних даних – 10% опитаних та негативний досвід співпраці з дорадниками – менше 1%.

Для представників органів місцевого самоврядування другою за значимістю причиною стала недостатня кількість існуючих дорадчих структур. Тож знову таки вказується про доцільність прийняття та реалізації на період до 2015 року «Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва» (2011 р.), якою передбачено створення крім Національного центру сільськогосподарського дорадництва, обласних (регіональних) сільськогосподарських дорадчих служб з їх районними відділами. Цією Концепцією передбачено надання соціально спрямованих дорадчих послуг, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел не менш як 90 відсоткам суб'єктів господарювання на селі і сільського населення. Тож третя вагома причина – висока вартість послуг, через низьку платоспроможність клієнтів, може бути вирішена. Незначна кількість респондентів (5–6%) серед причин зазначили обмеженість номенклатури дорадчих послуг. Це вказує на те, що на сьогодні дорадчі служби пропонують широкий спектр своїх послуг.

Визначаючи фактори, що спонукають клієнтів до того, аби звернутися по допомогу до дорадчих структур, сільгосптоваровиробники виділили досвід існування ДС – 37 % опитаних, наявність кваліфікованих спеціалістів – 19 % відповідей, вартість послуг важлива для 15 % респондентів, та зацікавленість та відкритість працівників дорадчої служби – 11% (рис. 2).

Щодо опитування представників органів місцевого сільського самоврядування, то найважливішою причиною для обрання тієї чи іншої дорадчої служби вони вказали наявність у ДС кваліфікованих спеціалістів – половина опитаних, другим фактором стала вартість послуг – 19 % та на третьому місці – репутація дорадчої служби. Таким чином, новостворена дорадча служба задля збільшення обсягу замовлень повинна максимально ефективно викорис-

товувати професійні здібності своїх дорадників задля завойовування доброї репутації. Що стосується вартості пропонованих послуг, то з огляду на значимість цього фактора, більшості дорадчих служб необхідно переглянути свою цінову політику.

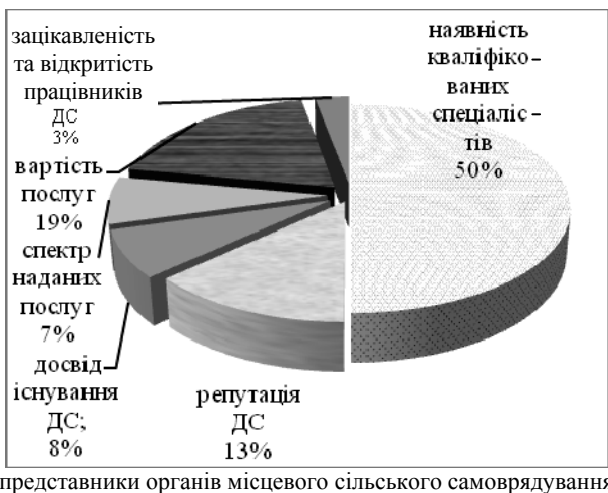
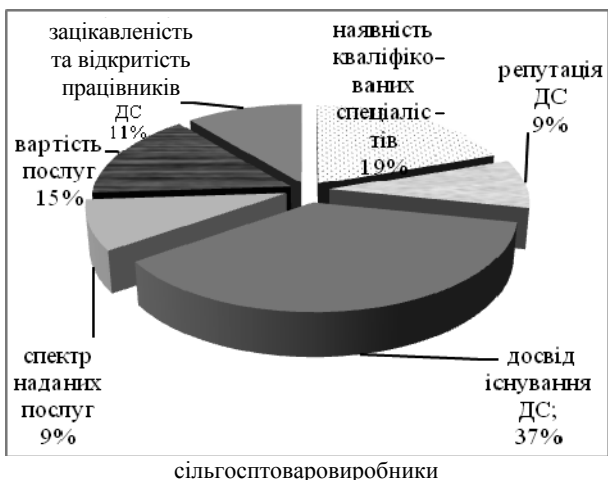

Рис. 2. Рейтинг факторів за ступенем важливості та значимості, що спричиняють вибір ДС (ІКС)

За результатами відповідей можна зробити висновок, що існує достатньо високий попит на дорадчі (інформаційно-консультаційні) послуги, керівники та спеціалісти підприємств починають розуміти, що без поради кваліфікованих фахівців приймати ефективні оперативні та перспективні рішення небезпечно, причому інформація стосовно ціни та збуту виробленої продукції сьогодні є вирішальною й найбільш затребуваною.

Висновки. Результати експертних опитувань, проведених серед керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств різних форм власності Запорізької області, свідчать про їх позитивне ставлення до інформаційно-консультаційних послуг. Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що 87,5 % експертів визнали велику значущість дорадчих послуг у підвищенні ефективності сільськогосподарської діяльності господарства. Визнали потребу у зверненні до дорадчих служб 93 % сільгосптоваровиробників та майже 70 % представників органів місцевого самоврядування. Натомість лише 22% сільгосптоваровиробників Запорізької області та 45% представників органів місцевого самоврядування визнали факт співпраці з дорадчими службами області.

З'ясовані: причини, що стають на перешкоді надання та одержання дорадчих послуг, серед яких: нестача інформаційних джерел про можливість одержання послуги, недостатня кількість дорадчих структур, висока вартість дорадчих послуг, самостійне вирішення всіх питань; фактори, що спричиняють вибір тієї чи іншої дорадчої служби та інші питання, щодо організації та сприйняття дорадчої діяльності: досвід існування ДС, наявність кваліфікованих спеціалістів, вартість послуг.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОРАДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (проект)*

Преамбула

Ця Стратегія є загальним, довгостроковим, недеталізованим планом розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні.

Ця Стратегія є відповіддю на виклики, які постали перед сільськогосподарськими дорадчими службами, зокрема:

незадоволений попит на сільськогосподарські дорадчі послуги в частині розвитку малого та середнього підприємництва на селі, розвитку сільської місцевості;

низка платоспроможність сільського населення, яке нездатне купувати дорадчі та консультаційні послуги;

недооцінка значення та ролі інформації у сучасному економічному просторі як органами влади, так і представниками недержавного сектору;

слабкість формальних інститутів в частині сільськогосподарського дорадництва, а також механізмів їх реалізації;

слабкість неформальних інститутів сільськогосподарського дорадництва, зокрема відсутність культури купівлі та використання інформації;

слабкість організацій сільськогосподарського дорадництва;

фактична відсутність, за незначним винятком в окремих регіонах, державної підтримки такої діяльності та її суб'єктів;

відсутність програмного підходу до сільськогосподарської дорадчої діяльності;

кадрова незабезпеченість сільськогосподарських дорадчих служб;

методична незабезпеченість сільськогосподарських дорадчих служб;

залишення сільськогосподарських дорадчих служб за межами світової системи сільськогосподарського дорадництва.

---

* Розробка Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України.

Ця Стратегія не є державним документом, а є документом суспільним і передбачає широке партнерство як державних, так і недержавних організацій задля досягнення мети.

Невід'ємною частиною цієї Стратегії є Концепція формування державної системи сільськогосподарського дорадництва, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р, а також План заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 303-р.

Мета Стратегії

Метою стратегії є створення умов – формальних та неформальних інститутів, а також організацій, що забезпечать їх ефективні реалізацію – для надання допомоги виробникам сільськогосподарської продукції щодо відповідності стандартам сучасного, високоякісного сільського господарства шляхом використання всебічної системи сільськогосподарського дорадництва. Ця система повинна допомогти виробникам сільськогосподарської продукції в отриманні більшої інформації, що стосуються процесів у сфері сільського господарства, зокрема, виробництва, заготівлі, збуту сільськогосподарської продукції, управління фермами, права, екології, безпеки продуктів харчування, здоров'я та захисту тварин, самоорганізації, забезпечення життєдіяльності громад без будь-якого впливу на їх зобов'язання виконання стандартів та їх відповідальності.

Етапи реалізації Стратегії

Розвиток дорадчої діяльності визначається Стратегією у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективах.

Короткострокова перспектива розвитку дорадчої діяльності охоплює часовий період до трьох років.

Середньострокова перспектива розвитку дорадчої діяльності охоплює часовий період від трьох до п'яти років.

Довгострокова перспектива розвитку дорадчої діяльності охоплює часовий період від п'яти років і більше.

Завдання з розвитку дорадчої діяльності у короткостроковій перспективі:

- просування ідей сільськогосподарського дорадництва, зокрема в контексті європейської інтеграції України;
- розширення спроможності дорадчих служб з надання комерційних послуг;
- формування партнерств задля просування ідеї та розвитку сільськогосподарського дорадництва
- ґрунтовний аналіз проблем розвитку дорадництва як на місцевому, так і на національному рівнях;
- формування Координаційну ради з питань сільськогосподарської дорадчої діяльності;
- аналіз стану реалізації законодавства;
- розробка за результатами аналізу та просування нормативно-правових актів, необхідних для розвитку дорадництва;
- активізація навчання дорадників та експертів-дорадників за програмами базової підготовки вищими навчальними закладами;
- зміна системи підготовки дорадників, зокрема формування системи підвищення їх кваліфікації за програмами всеукраїнської громадської професійної організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності;
- реалізація положень Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1098-р, а також Плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 р. № 303-р;
- формування програмних підходів до розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності;
- уточнення реєстру дорадників та дорадчих служб;
- розробка механізмів взаємодії між наукою, освітою і дорадництвом при здійсненні дорадчої діяльності, для максимального задоволення потреб особистих селянських і фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та господарювання;

- ініціювання реформування місцевих органів управління сільським господарством і продовольством з метою уникнення дублювання функцій, пов'язаних із сільськогосподарською дорадчою діяльністю;

- започаткування процесу делегування повноважень центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики щодо регулювання дорадчої діяльності всеукраїнській громадській професійній організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності;

- досягнення частки державної підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності у структурі діяльності дорадчих служб не менше 50 відсотків;

- активізація співпраці з міжнародними та донорськими організаціями як одного із найбільш важливих джерел підтримки дорадчих служб у трансформаційний період.

Завдання з розвитку дорадчої діяльності у середньостроковій перспективі:

- продовжити формування регіональних дорадчих служб та їх районних відділень, забезпечивши дорадчими послугами суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільське населення на 75 відсотках сільської місцевості держави;

- завершити формування системи дорадництва, як механізму взаємовідносин між наукою, освітою і дорадництвом при здійсненні дорадчої діяльності, для максимального задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства;

- завершити процес делегування повноважень центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики щодо регулювання дорадчої діяльності всеукраїнській громадській професійній організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності;

- встановити частку державної підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності у структурі діяльності дорадчих служб не менше 75 відсотків;

- завершити реформування місцевих органів управління сільським господарством і продовольством з метою уникнення дублювання функцій, пов'язаних із сільськогосподарською дорадчою діяльністю.

Завдання з розвитку дорадчої діяльності у довгостроковій перспективі:

- завершити формування регіональних дорадчих служб та їх районних відділень, забезпечивши дорадчими послугами суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільське населення не менше ніж на 90 відсотків сільської місцевості держави;

- сформувати ринкову систему поширення сільськогосподарських знань, технологій та інформації, за участю аграрної науки, освіти та суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності, для створення ефективної системи безперервної аграрної освіти, наукового обслуговування агропромислового виробництва та розвитку сільської місцевості;

- створити умови для поступового – відповідно до зростання рівня доходів сільського населення – переходу системи дорадництва на самофінансування.

Напрями реалізації Стратегії

1) Удосконалення законодавства та механізмів його реалізації

Законодавство України про державну політику в галузі дорадчої діяльності складається із цього Закону, Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», Закону України «Про державні цільові програми», Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Однак, в значній мірі, законодавство в частині сільськогосподарської дорадчої діяльності не виконується.

За участі професійної громадськості необхідно домогтися виконання існуючих законів, а також сформувати більш сприятливе для сільськогосподарської дорадчої діяльності правове поле.

Насамперед необхідно домогтися запровадження прозорих і зрозумілих принципів державної політики, що має вплив на сільськогосподарську дорадчу діяльність, зокрема:

- забезпечення пріоритетності розвитку сільської місцевості та сільського господарства;
- забезпечення комплексного розвитку сільської місцевості на принципах сталого розвитку;
- підтримка розвитку наукомістких та високотехнологічних сільськогосподарських виробництв, впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій,
- підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва і безпеки продуктів харчування;
- підтримка розвитку мережі дорадчих служб в Україні, як ефективного інструмента формування та реалізації державної політики розвитку сільського господарства та сільської місцевості;
- поступове зменшення державної підтримки дорадництва за рахунок коштів державного бюджету та відповідне збільшення такої підтримки за рахунок місцевих бюджетів;
- забезпечення державного регулювання діяльності на ринку дорадчих послуг на етапі становлення і розвитку мережі дорадчих служб та поступове зменшення рівня державного регулювання за рахунок передачі відповідних повноважень всеукраїнській громадській професійній організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності;
- забезпечення надійності та ефективності функціонування мережі дорадчих служб в Україні;
- недискримінації за територіальною чи галузевою ознакою, формою власності чи організаційно-правовою формою суб'єктів дорадчої діяльності;
- сприяння розвитку конкурентних відносин на ринку дорадчих послуг;
- визначення засад цінової і тарифної політики на ринку дорадчих послуг;
- створення умов для розвитку і підвищення ефективності дорадництва;
- забезпечення захисту прав та інтересів споживачів дорадчих послуг;

- забезпечення територіальної та функціональної єдності мережі дорадчих служб;

- відповідності форм та рівня державного регулювання дорадчої діяльності потребам суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення у вирішенні їх проблем та ринковим вимогам і урахуванням усіх прийнятних альтернатив;

- забезпечення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

- передбачуваність державної політики в галузі дорадництва, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;

- прозорість та врахування громадської думки при формуванні та здійсненні державної політики в галузі дорадництва.

Основними напрямками державної політики підтримки розвитку дорадчої діяльності є:

- створення сприятливого правового поля для формування та функціонування мережі дорадчих служб;

- формування економічних стимулів для розвитку мережі дорадчих служб;

- розроблення та реалізація державних, галузевих і місцевих програм дорадчої діяльності, надання соціально спрямованих дорадчих послуг, які фінансуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

- організаційна допомога фізичним та юридичним особам, що мають намір здійснювати дорадчу діяльність;

- наукове забезпечення дорадчої діяльності;

- формування дієздатної мережі дорадчих служб та ринкової системи розповсюдження сільськогосподарських знань, технологій та інформації;

- сприяння суб'єктам дорадчої діяльності у реалізації державних, галузевих і місцевих програм розвитку сільського господарства та сільської місцевості;

- кадрове забезпечення суб'єктів дорадчої діяльності;

- соціальний захист суб'єктів дорадчої діяльності.

Основними напрямками державного регулювання дорадчої діяльності є:

- забезпечення норм і рівня професійної підготовки дорадників та контроль за їх дотриманням;
- моніторинг дорадчої діяльності;
- контроль за дотриманням законодавства суб'єктами дорадчої діяльності та іншими суб'єктами під час проведення дорадчої діяльності;
- сприяння встановленню єдиних норм та правил дорадчої діяльності в Україні;
- інші напрями діяльності для реалізації функцій державного регулювання дорадчої діяльності, відповідно до законодавства.

Державне регулювання дорадчої діяльності полягає у створенні умов для формування та функціонування інфраструктури системи дорадництва в Україні, об'єктивності та законності її здійснення, забезпеченні суспільних інтересів при проведенні дорадчої діяльності, створенні конкурентного середовища серед суб'єктів дорадчої діяльності та серед вищих навчальних закладів III–IV рівня акредитації, що здійснюють професійну підготовку дорадників, сприянні дорадчій діяльності органами державної влади та органами місцевого самоврядування, відповідно до законодавства.

Розробка актів законодавства, які спрямовані на підтримку розвитку дорадчої діяльності, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

2) Програмний підхід до розвитку дорадчої діяльності

Програми дорадчої діяльності є головним інструментом реалізації державної політики підтримки розвитку дорадчої діяльності, яка реалізується шляхом розробки та впровадження:

- загальнодержавних програм дорадчої діяльності;
- державних цільових програми дорадчої діяльності;
- інших державних цільових програм, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості;
- регіональних (місцевих) програм дорадчої діяльності;
- інших регіональних (місцевих) програм, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості.

Заходи, завдання та показники загальнодержавних і державних цільових програм дорадчої діяльності включаються до відповідних розділів Державної програми економічного і соціального розвитку України, яка подається Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України, разом з проектом Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Заходи, завдання та показники регіональних (місцевих) програм дорадчої діяльності, програм, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, включаються до відповідних розділів місцевих бюджетів.

Центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики за участю всеукраїнської громадської професійної організації, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності, інших зацікавлених професійних та громадських об'єднань, що діють у сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості, ініціюють розроблення державних програм розвитку дорадчої діяльності, розробляють та проводять громадське обговорення їх концепцій, відповідно до законодавства.

Місцеві державні адміністрації за участю всеукраїнської громадської професійної організації, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності, інших зацікавлених професійних та громадських об'єднань, що діють у сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості, ініціюють розроблення місцевих програм розвитку дорадчої діяльності, розробляють та проводять громадські обговорення їх концепцій, відповідно до законодавства.

Розроблення проектів програм дорадчої діяльності здійснюється відповідно до законодавства за умови обов'язкової участі всеукраїнської громадської професійної організації, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності та Координаційної ради з питань дорадчої діяльності.

Розроблення проектів програм має базуватися на дослідженні потреб суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в дорадчих послугах.

Державним замовником державних програм дорадчої діяльності є центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики.

Центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики ініціює та організовує розроблення державних програм до-

радчої діяльності, несе відповідальність у встановленому порядку за своєчасне та якісне розроблення проектів державних програм дорадчої діяльності, їх виконання, цільове використання бюджетних коштів; подає пропозиції щодо внесення змін до програм, а також припинення їх виконання у порядку передбаченому законодавством; готує щорічний звіт про результати виконання програм та подає його на розгляд.

Замовники місцевих програм дорадчої діяльності визначаються органами місцевого самоврядування.

Всеукраїнська громадська професійна організація, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності, здійснює громадський контроль за реалізацією програм у сфері сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Держава створює рівні умови для участі дорадчих служб у виконанні програм дорадчої діяльності, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів.

З метою забезпечення виконання цілей програм в установлені строки; досягнення передбачених показників, запланованих у програмах, забезпечення використання фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів за призначенням здійснюється моніторинг програм як органами влади, так і недержавними організаціями.

Результати моніторингу мають публічний характер.

3) Удосконалення бюджетної політики в галузі дорадчої діяльності

Перелік соціально спрямованих дорадчих послуг, що надаються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, формується відповідно до потреб суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення.

У короткостроковій перспективі, на етапі становлення мережі дорадчих служб, соціально спрямовані дорадчі послуги надаються переважно за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

У середньостроковій перспективі перелік соціально спрямованих дорадчих послуг, що надаються за кошти державного бюджету, буде зменшуватися при одночасному розширенні переліку соціально спрямованих дорадчих послуг, що надаються за рахунок коштів місцевих бюджетів.

У довгостроковій перспективі буде здійснено поступовий перехід на надання дорадчих послуг переважно за рахунок їх замовників.

4) Удосконалення бюджетної політики в галузі дорадчої діяльності

Податкова політика спрямована на стимулювання розвитку дорадчої діяльності шляхом:

- визнання діяльності суб'єктів діяльності в частині надання соціально спрямованих, дорадчих послуг неприбутковою;
- надання суб'єктам дорадчої діяльності в період їх становлення податкових пільг, відповідно до закону;
- встановлення інших податкових стимулів для суб'єктів дорадчої діяльності, відповідно до закону.

Надання пільгового режиму оподаткування здійснюється, відповідно до закону.

5) Удосконалення цінової політики в галузі дорадчої діяльності

Ціни на дорадчі послуги, що надаються за плату, формуються на основі попиту і пропозиції.

Ціни на соціально спрямовані дорадчі послуги встановлюються на основі розрахунку їх вартості, що включає видатки на надання дорадчих послуг та авторську винагороду за використання наукового товару.

б) Формування системи професійного страхування в галузі дорадчої діяльності

Для страхування відповідальності суб'єктів дорадчої діяльності перед споживачами дорадчих послуг на покриття можливих збитків у процесі надання платних дорадчих послуг, створюється Гарантійний фонд сільськогосподарської дорадчої діяльності (надалі – Гарантійний фонд).

Учасниками Гарантійного фонду є суб'єкти дорадчої діяльності, які сплачують збори до Гарантійного фонду.

Порядок створення та діяльності Гарантійного фонду встановлюється законом. Необхідно розробити проект закону про Гарантійний фонд.

7) Диверсифікація джерел фінансування дорадчої діяльності

Розроблення та виконання державних програм дорадчої діяльності здійснюється відповідно до законодавства за рахунок вла-

сних коштів суб'єктів дорадчої діяльності, кредитних коштів комерційних банків, коштів державних фондів, коштів державного бюджету, коштів місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Виділення бюджетних коштів на виконання заходів і завдань державних програми дорадчої діяльності проводиться в порядку, встановленому законодавством.

Фінансування дорадчої діяльності може здійснюватися за рахунок грантів, коштів міжнародних програм і проектів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел фінансування.

Держава стимулює залучення коштів фізичних та юридичних осіб, місцевих бюджетів до фінансування дорадчої діяльності.

8) Удосконалення кадрового забезпечення дорадчої діяльності

Держава забезпечує підготовку кадрів для здійснення дорадчої діяльності через систему закладів аграрної науки та освіти, в тому числі за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів.

У разі підготовки кадрів за рахунок коштів суб'єктів дорадчої діяльності його база оподаткування зменшується на зазначену суму.

Професійну підготовку кадрів може здійснювати також всеукраїнська громадська професійна організація, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності, в порядку, передбаченому законодавством.

9) Удосконалення якості дорадчих послуг

Якість дорадчих послуг забезпечується шляхом:

- участі у підготовці та контроль за підготовкою кадрів для дорадчої діяльності;
- атестації дорадників та експертів-дорадників;
- сертифікації дорадчих служб;
- контролю за діяльністю суб'єктів дорадчої діяльності;
- страхування ризиків дорадчої діяльності через Гарантійний фонд;
- розвитку конкуренції серед суб'єктів дорадчої діяльності.

10) Удосконалення соціального забезпечення суб'єктів дорадчої діяльності

На дорадників і експертів-дорадників, а також на асистентів дорадників і асистентів, експертів-дорадників, які працюють у

складі дорадчих служб, поширюються державні гарантії, визначені статтями 22, 23, 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

11) Розвиток міжнародного співробітництва в галузі дорадчої діяльності

Суб'єкти дорадчої діяльності беруть участь у міжнародних науково-технічних, зовнішньоекономічних та інших формах міжнародного співробітництва, відповідно до законодавства та міжнародних договорів.

Держава заохочує суб'єктів дорадчої діяльності до участі у міжнародних професійних організаціях та інших формах міжнародного співробітництва. Відповідні видатки передбачаються у державних цільових програмах дорадчої діяльності.

11) Дерезулювання дорадчої діяльності

Державна політика в галузі дорадчої діяльності спрямована на поступове зменшення повноважень центральних органів державної влади та розширення повноважень місцевих органів влади, зростання ролі громадського регулювання дорадчої діяльності.

З метою забезпечення балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, прозорості державного регулювання дорадчої діяльності створюється Координаційна рада з питань сільськогосподарської дорадчої діяльності (далі – Координаційна рада).

Координаційна рада створюється з числа представників Кабінету Міністрів України; центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики; представників, делегованих іншими органами державної влади, до повноважень яких належить реалізація державної політики з питань дорадчої діяльності, які мають необхідний рівень підготовки з питань дорадчої діяльності; представників, делегованих закладами аграрної науки та аграрної освіти; представників, делегованих професійними громадськими організаціями в аграрному секторі, а також представників всеукраїнської громадської професійної організації, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності, які делеговані у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

Кількісний та персональний склад Координаційної ради затверджується Кабінетом Міністрів України.

Координаційна рада повинна мати у своєму складі не менше 2/3 представників громадських професійних організацій в аграрному секторі, представників закладів аграрної науки і аграрної освіти та не менше 2/3 загального складу представників всеукраїнської громадської професійної організації, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності.

Забезпечує роботу Координаційної ради центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики.

Очолює Координаційну раду заступник керівника центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики.

Координаційна рада є постійно діючим органом. До повноважень Координаційної ради належить:

- погодження державної цільової програми дорадчої діяльності;
- погодження загальних вимог до навчальних програм дорадників та підвищення їх кваліфікації;
- вирішення спірних питань, пов'язаних з видачею або анулюванням сертифіката;
- погодження нормативно-правових актів з питань дорадчої діяльності та порядку видачі дорадчим службам сертифікатів;
- надання рекомендацій щодо удосконалення професійної підготовки дорадників.

Громадське регулювання дорадчої діяльності здійснюється через всеукраїнську громадську професійну організацію, яка об'єднує суб'єкти дорадчої діяльності, та Координаційну раду.

Державна політика спрямована на зростання ролі саморегульованих організацій у регулюванні дорадчої діяльності.

У довгостроковій перспективі функції регулювання дорадчої діяльності будуть поступово передані саморегульованим організаціям, за винятком тих функцій, передача яких від держави іншим організаціям заборонена законом.

12) Удосконалення регіональної політики в галузі дорадчої діяльності

Задоволення потреб суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, сільського населення та сільських територіальних громад є пріоритетом державної політики в галузі дорадчої діяльності.

Регіональна політика в галузі дорадчої діяльності спрямована на:

- забезпечення стабільного і збалансованого економічного й соціального розвитку сільської місцевості регіонів;
- досягнення оптимальної, з точки зору економічної ефективності, сільськогосподарської спеціалізації регіонів;
- подолання депресивного стану окремих територій сільської місцевості;
- ефективного використання наявного природно-ресурсного, економічного, наукового, трудового потенціалу сільської місцевості регіонів;
- створення сприятливого інвестиційного середовища у сільській місцевості регіонів;
- забезпечення екологічної безпеки у сільській місцевості регіонів.

Стимулювання розвитку регіонів здійснюється на засадах:

- концентрації державних та місцевих ресурсів з метою досягнення найбільш ефективного їх використання для цілей регіонального розвитку;
- визначення державою пріоритетності напрямів регіонального розвитку;
- програмно-цільового підходу до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку регіонів;
- співпраці органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування,
- недержавних організацій, суб'єктів господарювання та сільських територіальних громад у розв'язанні завдань регіонального розвитку.

13) Розвиток співпраці у трикутнику «наука, освіта та дорадництво».

Державна політика спрямована на максимальне залучення закладів науки та освіти і їх працівників до дорадчої діяльності, як необхідної умови інноваційного розвитку сільського господарства та сільської місцевості.

Метою співпраці закладів науки, освіти та дорадництва є створення системи поширення знань, технологій та інформації, спрямованої на практичне використання досягнень вітчизняної та

світової науки і техніки, технологій для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення.

Поширення знань, технологій та інформації провадиться дорадниками, експертами-дорадниками, дорадчими службами, установами аграрної науки і освіти, іншими учасниками ринку дорадчих послуг.

У системі наукового обслуговування агропромислового виробництва суб'єкти дорадчої діяльності надають дорадчі послуги з поширення новацій і впровадження нововведень в особистих селянських та фермерських господарствах, сільськогосподарських підприємствах, інших підприємствах і організаціях сільського господарства та сільських громадах, а також вивчають їх потреби в інноваціях для формування аграрній науці замовлень на прикладні дослідження.

Суб'єкти дорадчої діяльності мають пріоритетне право на поширення новацій і впровадження нововведень, розроблених за кошти державного та місцевих бюджетів.

У системі безперервної аграрної освіти суб'єкти дорадчої діяльності здійснюють практичне навчання і підвищення кваліфікації працівників сільського господарства та сільського населення в місцях їх роботи та проживання, а також вивчають їх потреби для формування аграрній освіті замовлень з підготовки кадрів для сільського господарства.

14) Удосконалення співпраці бізнесом

Суб'єкти дорадчої діяльності є учасниками державної програми розвитку підприємництва в частині сприяння розвитку підприємництва у сільській місцевості.

Суб'єкти дорадчої діяльності залучають бізнес-організації до дорадчої діяльності на партнерських засадах.

15) Підвищення ролі дорадництва у розвитку сільської місцевості.

Суб'єкти дорадчої діяльності залучаються до виконання всіх державних програм, спрямованих на розвиток сільської місцевості, та мають переважне право бути учасниками цих програм незалежно від того, хто є замовником цих програм.

Суб'єкти дорадчої діяльності розвивають партнерські відносини із органами місцевого самоврядування та створеними ними об'єднаннями, зокрема Всеукраїнською асоціацією сільських та селищних рад.

16) Розвиток державно-приватного партнерства в галузі дорадчої діяльності

Суб'єкти дорадчої діяльності, аграрний бізнес та органи влади співпрацюють у пошуку оптимальних рішень для сільськогосподарської дорадчої діяльності.

Суб'єкти дорадчої діяльності, аграрний бізнес та органи влади реалізують спільні плани розвитку дорадчої діяльності, а також здійснюють спільне фінансування такої діяльності.

Терміни Стратегії

У Стратегії терміни вживаються у такому значенні:

гарантійний фонд сільськогосподарської дорадчої діяльності – спеціалізована неприбуткова фінансова установа, яка створена суб'єктами дорадчої діяльності з метою страхування їх відповідальності перед споживачами дорадчих послуг та діє відповідно до закону;

мережа сільськогосподарських дорадчих служб – сукупність суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності – юридичних осіб різних організаційно правових форм, діяльність яких охоплює всю сільську місцевість України;

програми, спрямовані на розвиток сільського господарства – програми, що мають на меті розвиток сільськогосподарського виробництва, розвиток аграрного ринку та галузей, пов'язаних із переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, а також виробництвом та постачанням ресурсів, у тому числі фінансових, для сільського господарства. Замовником таких програм є центральний та місцеві органи виконавчої влади з питань аграрної політики;

програми, спрямовані на розвиток сільської місцевості – програми, що мають на меті забезпечити створення у сільській місцевості сприятливого середовища для життєдіяльності людей, як необхідної передумови ефективного функціонування галузей

сільського господарства, сталого розвитку сільських територій та населених пунктів;

сільськогосподарське дорадництво (далі – дорадництво) – механізм здійснення дорадчої діяльності, який поєднує зусилля науки, освіти та сільськогосподарських дорадчих служб і спрямований на досягнення основних завдань дорадчої діяльності.

Інші терміни вживаються у тому значенні, як вони вживаються в Законі України *«Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»*.

КОНЦЕПЦІЯ формування державної системи сільськогосподарського дорадництва

Визначення проблеми, яка потребує розв'язання

Сучасний стан розвитку агропромислового комплексу потребує підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення сільського господарства в умовах ринкової економіки, надання дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо, своєчасного виконання планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства, поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки, що є основними завданнями сільськогосподарської дорадчої служби.

На сьогодні існує проблема забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських дорадчих служб, які утворені як юридичні особи і функціонують у різній організаційно-правовій формі та мають різні форми власності або є структурними підрозділами аграрних навчальних закладів і науково-дослідних установ.

Безсистемність надання дорадчих послуг не відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки держави.

Зазначена проблема виникла внаслідок:

незавершеності формування мережі сільськогосподарських дорадчих служб на обласному і районному рівні з представництвом у сільських (селищних) радах;

ненадання державної підтримки сільськогосподарській дорадчій діяльності.

Розв'язання проблеми можливе за умови створення державної системи сільськогосподарського дорадництва з використанням світового досвіду.

Мета і строки реалізації Концепції

Мета Концепції полягає у формуванні ефективної державної системи сільськогосподарського дорадництва як дієвого інструмента впровадження державної аграрної політики, забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства та сільських територій, подолання бідності на селі шляхом провадження просвітницької діяльності та надання соціально спрямованих дорадчих послуг суб'єктам господарювання на селі і сільському населенню з метою підвищення рівня знань та вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення сільського господарства.

Реалізація Концепції розрахована на період до 2015 року.

Шляхи і засоби розв'язання проблеми

Проблему передбачається розв'язати шляхом:

створення Національного центру сільськогосподарського дорадництва та обласних (регіональних) сільськогосподарських дорадчих служб з їх районними відділами, використавши науково-освітній потенціал закладів і установ Мінагрополітики та Національної академії аграрних наук;

надання соціально спрямованих дорадчих послуг, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законом;

сприяння забезпеченню на державному та регіональному рівні формування державної системи сільськогосподарського дорадництва в результаті:

використання в системі аграрної освіти науково-технічного потенціалу інститутів післядипломної освіти вищих навчальних закладів, навчально-консультаційних центрів, установ та організацій;

використання в системі Національної академії аграрних наук наявного науково-технічного потенціалу регіональних науково-дослідних (наукових) установ;

створення в системі агропромислового комплексу в кожному регіоні (області, районі) регіональних сільськогосподарських дорадчих служб з урахуванням місцевих умов і наявного науково-технічного потенціалу та матеріально-технічної бази розміщених

на її території управління агропромислового розвитку, науково-дослідних (наукових) установ аграрної науки, навчальних закладів аграрної освіти, а також використання інтелектуального потенціалу дорадників та експертів-дорадників (у тому числі шляхом їх першочергового працевлаштування в новостворених сільськогосподарських дорадчих службах), досвіду і потужності діючих сільськогосподарських дорадчих служб (у тому числі створених за підтримки програм і проектів міжнародної технічної допомоги).

Більш доцільним є подальше удосконалення і розвиток державної системи сільськогосподарського дорадництва в системі агропромислового комплексу як громадської професійної організації з огляду на те, що:

система сільськогосподарського дорадництва є одним з дієвих інструментів реалізації державної аграрної політики;

дієздатність мережі сільськогосподарських дорадчих служб можлива за умови її розвитку на районному та сільському рівні;

країни СНД зазначену проблему розв'язують, створюючи свої сільськогосподарські дорадчі формування як складові системи органів управління агропромислового розвитку.

Очікувані результати

Реалізація Концепції дасть змогу:

сформувати мережу сільськогосподарських дорадчих служб на обласному і районному рівні з представництвами у сільських (селищних) радах;

забезпечити надання соціально спрямованих дорадчих послуг не менш як 90 відсоткам суб'єктів господарювання на селі і сільського населення.

Економічний ефект від функціонування державної системи сільськогосподарського дорадництва досягається шляхом:

підвищення дохідності сільськогосподарського виробництва за рахунок надання дорадчих послуг з питань прибуткового ведення сільського господарства;

стимулювання розвитку малого підприємництва на селі та додаткових надходжень до місцевих бюджетів;

сприяння підвищенню рівня зайнятості на селі;

збільшення обсягу доходів домогосподарств сільського населення та рівня їх купівельної спроможності.

Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів та джерела фінансування

Основним джерелом доходів сільськогосподарських дорадчих служб передбачається надходження від надання дорадчих платних послуг замовникам, а також надходжень від надання соціально спрямованих дорадчих послуг.

Фінансування державної системи сільськогосподарського дорадництва здійснюватиметься за рахунок грантів, міжнародної технічної допомоги, коштів міжнародних програм та проектів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел, не заборонених законом.

Щорічні обсяги видатків державного бюджету для реалізації Концепції визначатимуться з урахуванням можливостей дохідної частини бюджету.

Матеріально-технічне та кадрове забезпечення державної системи сільськогосподарського дорадництва здійснюватиметься за рахунок матеріально-технічної бази та кадрового потенціалу реорганізованих науково-дослідних (наукових) установ аграрної науки або навчальних закладів аграрної освіти та діючих сільськогосподарських дорадчих служб відповідно до законодавства.

ПЛАН
заходів щодо реалізації «Концепції формування державної
системи сільськогосподарського дорадництва»
на період до 2015 року

1. Утворити Національний центр сільськогосподарського дорадництва.
Мінагрополітики,
Національна академія аграрних наук.
До кінця 2012 року.
2. Створити обласні (регіональні) сільськогосподарські дорадчі служби з їх районними відділами.
Мінагрополітики,
Національна академія аграрних наук,
Рада міністрів Автономної Республіки Крим,
обласні держадміністрації.
2013–2014 роки.
3. Забезпечити надання фінансової підтримки сільськогосподарській дорадчій службі в межах видатків, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі.
Мінагрополітики,
Мінфін,
Рада міністрів Автономної Республіки Крим,
обласні держадміністрації.
2012–2015 роки.
4. Забезпечити підвищення кваліфікації сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників у кількості, достатній для кадрового забезпечення державної системи сільськогосподарського дорадництва.
Мінагрополітики,
МОНмолодьспорт,
Національний центр сільськогосподарського дорадництва.
2012–2015 роки.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ДОРАДНИЦТВО:
ПРОБЛЕМИ, СТРАТЕГІЯ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ»**

Організатори: Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», Кафедра аграрного консалтингу та сервісу Національного університету біоресурсів і природокористування України, ДУ «НМЦ «Агроосвіта», Департамент науково-освітнього забезпечення АПВ та розвитку сільських територій Міністерства аграрної політики і продовольства України за підтримки Проекту USAID «АгроІнвест».

Учасники: сільськогосподарські дорадники та експерт-дорадники, керівники та представники сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, консалтингових, юридичних, фінансових, бізнесових компаній, наукових та навчальних закладів, органів державного і місцевого самоврядування, громадських, міжнародних організацій і проектів, ЗМІ.

Мета конференції – об'єднання зусиль дорадчих служб, дорадників, виробників і переробників сільськогосподарської продукції, кооперативів, закладів науки та освіти, проектів міжнародної технічної допомоги, органів влади, місцевого самоврядування, сільських громад, організацій громадянського суспільства задля формування сприятливих умов для розвитку сільськогосподарського дорадництва як системи консультування фермерів відповідно до вимог ЄС, що сприятиме зміцненню конкурентоспроможності національного виробника, комплексному розвитку сільських територій.

Учасники конференції відзначають, що:

– сільськогосподарське дорадництво як система консультування фермерів ще не набуло належного розвитку в Україні, а мережа сільськогосподарських дорадчих служб в Україні, статус яких визначений Законом України «Про сільськогосподарську

дорадчу діяльність», ще тільки формується, як правило, за рахунок міжнародної технічної допомоги;

- сільськогосподарське дорадництво не отримало належної організаційної та фінансової підтримки з боку держави;

- ліквідація Кримського державного аграрного навчально-консультаційного центру є негативним сигналом для системи дорадництва загалом;

- має місце невиконання норм законів у частині сільськогосподарського дорадництва.

Учасники конференції переконані, що така ситуація знижує конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу в сільській місцевості, робить села непривабливими для проживання, особливо серед молоді. Ситуацію треба змінювати. У цьому найбільшу зацікавленість повинні мати фермерські організації, кооперативи, малий та середній бізнес на селі. Однак провідна роль належить, все-таки, органам державної влади.

Учасники конференції висловлюють щире подяку міжнародним організаціям, урядам країн, проектам міжнародної технічної допомоги за підтримку, яку вони надавали та надають задля розвитку системи дорадництва в Україні.

Учасники конференції рекомендують

Національній асоціації сільськогосподарських дорадчих служб:

- активізувати діяльність з просування ідеї формування європейської системи дорадництва в Україні шляхом формування коаліцій та партнерств зацікавлених сторін;

- більш ефективно використовувати можливості партнерів для донесення знань до сільського населення;

- покращити роботу з методичного забезпечення сільськогосподарських дорадчих служб та організацій, установ, причетних до їхньої діяльності;

- здійснювати заходи з інтеграції НАСДСУ у міжнародну систему дорадництва.

Організаціям сільськогосподарського бізнесу, аграрної науки та освіти, недержавним організаціям з розвитку сільського господарства та сільської місцевості:

- здійснити перехід від конкуренції до партнерства задля донесення сучасних знань та досвіду;
- більш широко проводити як двох-, так і багатосторонні спільні заходи, обмін інформацією, досвідом, навчання тощо.

Органам місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади:

- запроваджувати власні заходи підтримки дорадництва;
- формувати комунальну систему дорадництва, використовуючи як світовий, так і вітчизняний досвід;
- широко використовувати механізми державно-приватного партнерства для формування системи дорадництва.

Міжнародним організаціям, урядам країн, проектам міжнародної технічної допомоги:

- зосередити більшу увагу на формуванні та зміцненні інститутів – як формальних, так і неформальних – у системі сільськогосподарського дорадництва, оскільки саме вони визначають життєздатність дорадчих служб.

Органам державної виконавчої влади:

- розробити заходи з реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами в частині просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників з урахуванням положень Регламенту № 73/2009 Ради ЄС та забезпечити їхню реалізацію;
- забезпечити створення державної системи дорадництва;
- забезпечити безумовне виконання норм Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», зокрема, в частині фінансування соціально спрямованих дорадчих послуг;
- забезпечити підготовку кадрів для системи дорадництва;
- сприяти формуванню професійного самоврядування та саморегулювання у системі дорадництва.

Учасники конференції переконані, що тільки спільними зусиллями – державних і недержавних організацій – можна створити в Україні європейську систему консультування фермерів і закликають до об'єднання задля досягнення мети сільськогосподарської дорадчої діяльності – поліпшення добробуту сільського населення та розвитку сільської місцевості.

*Прийнято учасниками конференції 16 жовтня 2013 року
м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Наукове видання

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ
ДОРАДНИЦТВО:
ПРОБЛЕМИ, СТРАТЕГІЯ ТА
ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

Матеріали науково-практичної конференції

16 жовтня 2013 р., м. Київ

Відповідальний за випуск *М.М. Ксенофонтов*

Редактор

Г.Г. Руденко

Технічний редактор

А.М. Артеменко

Комп'ютерна верстка

А.В. Ващенко

Підписано до друку 24.12.2013. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 9,5. Обл.-вид. арк. 6,67. Наклад 100 пр. Зам. № 14.

Видання та друк – Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
03680, м. Київ-680, вул. Героїв Оборони, 10.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2065 від 18.01.2005 р.

